'तेणं कालेण' मित्यादि, अस्य व्याख्या—'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ति तस्मिन् काले तस्मिन् समये, णंकारो वाक्यालङ्कारार्थत्वात् एकारस्य च प्राकृतभवत्वात्। कालसमययोः को विशेषः? उच्यते, सामान्यो वर्त्तमानावसर्पिण्याश्चतुर्थारकलक्षणः कालो विशिष्टः पुनस्तदेकदेशभूतः समय इति, अथवा तेन कालेन हेतुभूतेन तेन समयेन हेतुभूतेनैव। 'होत्थ' त्ति अभवत्, यद्यपि इदानीमप्यस्ति सा नगरी तथाऽप्यवसर्पिणीकालस्वभावेन हीयमानत्वाद्वस्तुस्वभावानां वर्णकग्रन्थोक्तस्वरूपा सुधर्मस्वामिकाले नास्तीति कृत्वाऽतीतकालेन निर्देशः कृतः। 'वण्णओ' त्ति 'रिद्धित्थिमियसमिद्धे' त्यादि वर्णकोऽस्या अवगन्तव्यः, स चौपपातिकवद् द्रष्टव्यः। 'पुन्नभद्दे चेइए' त्ति पूर्णभद्राभिधाने 'चैत्ये' व्यन्तरायतने। 'अहापडिरूवं जाव विहरइ' त्ति अनेनेदं सूचितं द्रष्टव्यम्—"अज्जसुहम्मे थेरे अहापडिरूवं उग्गिण्हइ अहा० उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ" तत्र येन प्रकारेण प्रतिरूपः—साधूचितस्वरूपो यथाप्रतिरूपोऽतस्तमवग्रहं—आश्रयमिति 'विहरइ' आस्ते। 'जामेव दिसं पाउब्भूया' यस्या दिशः सकाशात् 'प्रादुर्भूता' प्रकटीभूता आगतेत्यर्थः 'तामेव दिसिं पडिगया' तस्यामेव दिशि प्रतिगतेत्यर्थः॥

'सत्तुस्सेहे' त्ति सप्तहस्तोत्सेधः सप्तहस्तप्रमाण इत्यर्थः॥

'जहा गोयमसामी तहा' इति यथा गौतमो भगवत्यां वर्णितः तथाऽयमिह वर्णनीयः। कियद्दूरं यावत्? इत्याह—'जाव झाणकोट्ठो' त्ति 'झाणकोट्ठोवगए' इत्येतत्पदं यावदित्यर्थः, स

चायं वर्णकः—'समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंघयणे' त्ति विशेषणद्वयमपीदमागमसिद्धं 'कणगपुलगनिघसपम्हगोरे' कनकस्य—सुवर्णस्य यः पुलको—लवस्तस्य यो निकषः—कषपट्टे रेखालक्षणः तथा 'पम्ह' त्ति पद्मगर्भस्तद्वद् गौरो यः स तथा, 'तत्ततवे' तप्तं—तापितं तपो येन स तथा, एवं हि तेन तपस्तप्तं येन कर्माणि संताप्य तेन तपसा स्वात्माऽपि तपोरूपः संतापितो यतोऽन्यस्यासंस्पृश्यमिव जातमिति, 'महातवे' प्रशस्ततपाः बृहत्तपा वा, 'उराले' भीमः अतिकष्टतपःकारितया पार्श्ववर्त्तिनामल्पसत्त्वानां भयजनकत्वादुदारो वा प्रधान इत्यर्थः 'घोरः' निर्घृणः परीषहाद्यरातिविनाशे 'घोरगुणे' अन्यैर्दुरनुचरगुणः 'घोरतवस्सी' घोरैस्तपोभिस्तपस्वी 'घोरबंभचेरवासी' घोरे—अल्पसत्त्वदुरनुचरत्वेन दारुणे ब्रह्मचर्ये वस्तुं शीलं यस्य स तथा 'उच्छूढसरीरे' उच्छूढम्—उज्झितमिव उज्झितं शरीरं येन तत्प्रतिकर्मत्यागात् 'संखित्तविउलतेउलेस्से' संक्षिप्ता शरीरान्तर्वर्त्तिनीत्वाद्विपुला च—विस्तीर्णा अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेश्या—विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य स तथा 'उड्ढंजाणू' शुद्धपृथिव्यासनवर्जनात् औपग्रहिकनिषद्याया अभावाच्च उत्कटुकासनः सन्नुपदिश्यते ऊर्ध्वे जानुनी यस्य स ऊर्ध्वजानुः 'अहोसिरे' अधोमुखो नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिरिति भावः 'झाणकोट्ठोवगए' ध्यानमेव कोष्ठो ध्यानकोष्ठस्तमुपगतो यः स तथा 'विहरइ' त्ति 'संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' इत्येवं दृश्यं, 'जायसड्ढे' प्रवृत्तविवक्षितार्थश्रवणवाञ्छः, यावत्करणादिदं दृश्यं 'जायसंसए' प्रवृ-

त्तानिर्द्धारितार्थप्रत्ययः 'जायकोउहल्ले' प्रवृत्तश्रवणौत्सुक्यः ३ 'उत्पन्न-सड्ढे' प्रागभवदुद्भूतश्रवणवाञ्छः, उत्पन्नश्रद्धत्वात् प्रवृत्तश्रद्धः इत्येवं हेतुफलविवक्षणान्न पुनरुक्तता, एवं उप्पन्नसंसए उप्पन्नकोउहल्ले ३ संजायसड्ढे संजायसंसए संजायकोउहल्ले ३ समुप्पन्नसड्ढे समुप्पन्नसंसए समुप्पन्नकोउहल्ले ३ ' व्यक्तार्थानि, नवरमेतेषु पदेषु संशब्दः प्रकर्षादिवचनः। अन्ये त्वाहुः—'जातश्रद्धो' जातप्रश्नवाञ्छः १, सोऽपि कुतो ?, यतो जातसंशयः २, सोऽपि कुतो ?, यतो जातकुतूहलः ३, अनेन पदत्रयेणावग्रह उक्तः, एवमन्येन पदानां त्रयेण त्रयेण ईहा १ वाय २ धारणा ३ उक्ता भवन्तीति, 'तिक्खुत्तो'त्ति 'त्रिकृत्वः' त्रीन् वारान् 'आयाहिण' त्ति आदक्षिणात्—दक्षिणपार्श्वादारभ्य प्रदक्षिणो—दक्षिणपार्श्ववर्ती आदक्षिणप्रदक्षिणोऽतस्तं 'वंदइ'त्ति स्तुत्या 'नमंसइ'त्ति नमस्यति प्रणामतः ॥

इह यावत्करणादिदं दृश्यं 'सुस्सूसमाणे नमंसमाणे विणएणं पंजलिउडे अभिमुहे'त्ति व्यक्तं च ॥

[पृ. ४] 'दुहविवागा य'त्ति 'दुःखविपाकाः' पापकर्मफलानि दुःखानां वा—दुःखहेतुत्वात् पापकर्मणां विपाकास्ते यत्राभिधेयतया सन्त्यसौ 'वरणाणगर' मिति न्यायेन दुःखविपाकाः—प्रथमश्रुतस्कन्धः, एवं द्वितीयः सुखविपाकाः, 'तए णं'ति ततः—अनन्तरमित्यर्थः ॥

'मियउत्ते' इत्यादिगाथा, तत्र 'मियउत्ते'ति मृगापुत्राभिधानराजसुतवक्तव्यताप्रतिबद्धमध्ययनं मृगापुत्र एव १, एवं सर्वत्र,

नवरम् ' उज्झियए 'त्ति उज्झितको नाम सार्थवाहपुत्रः २, ' अभग्ग ' त्ति सूत्रत्वादभग्नसेनो विजयाभिधानचौरसेनापतिपुत्रः ३, ' सगडे 'त्ति शकटाभिधानसार्थवाहसुतः ४, ' वहस्सइ 'त्ति सूत्रत्वादेव बृहस्पतिदत्तनामा पुरोहितपुत्रः ५, ' नंदी ' त्ति सूत्रत्वादेव नन्दिवर्द्धनो राजकुमारः ६, ' उंवर 'त्ति सूत्रत्वादेव उदुम्बरदत्तो नाम सार्थवाहसुतः, ' सोरियदत्ते ' शौरिकदत्तो नाम मत्स्यवन्धपुत्रः ८, चशव्दः समुच्चये 'देवदत्ता य'त्ति देवदत्ता नाम गृहपतिसुता ९, चः समुच्चये 'अंजू य' त्ति अञ्जूनामसार्थवाहसुता १०, चशव्दः समुच्चये, इति गाथासमासार्थः, विस्तरार्थस्तु यथास्वमध्ययनार्थावगमादवगम्य इति ॥

' एवं खलु 'त्ति ' एवं ' वक्ष्यमाणप्रकारेण ' खलु ' वाक्यालङ्कारे ' सव्वोउयवण्णओ 'त्ति सर्वर्तुककुसुमसंछन्ने नंदणवणप्पगासे इत्यादिरुद्यानवर्णको वाच्य इति, ' चिराइए 'त्ति चिरादिकं—चिरकालीनप्रारम्भमित्यादिवर्णकोपेतं वाच्यं, यथा पूर्णभद्रचैत्यमौपपातिके ।

[पृ. ५] ' अहीणवन्नओ 'त्ति ' अहीणपुन्नपंचिंदियसरीरे ' इत्यादिवर्णको वाच्यः ' अत्तए 'त्ति आत्मजः—सुतः ' जाइअंधे ' त्ति जात्यन्धो—जन्मकालादारभ्यान्ध एव ' हुंडे य 'त्ति हुण्डकश्च सर्वावयवप्रमाणविकलः । ' वायव्वे 'त्ति वायुरस्यास्तीति वायवो—वातिक इत्यर्थः, ' आगिई आगिइमेत्ते 'त्ति अङ्गावयवानामाकृतिः—आकारः किंविधा ? इत्याह—आकृतिमात्रं—आकारमात्रं नोचितस्वरूपमित्यर्थः ॥

'**रहस्सियं**' ति राहसिके-जनेनाविदिते '**फुट्टहडाहडसीस**' त्ति स्फुटितकेशसंचयत्वेन विकीर्णकेशं '**हडाहडं**' ति अत्यर्थं शीर्षं-शिरो यस्य स तथा, '**मच्छियाचडकरपहयरेणं**' ति मक्षिकाणां प्रसिद्धानां चटकरप्रधानो-विस्तरवान् यः प्रहकरः-समूहः स तथा अथवा मक्षिका-चटकराणां-तद्वृन्दानां यः प्रहकरः स तथा तेन '**अणिज्जमाणमग्गे**' त्ति 'अन्वीयमानमार्गः' अनुगम्यमानमार्गः, मलादिलं हि वस्तु प्रायो मक्षिकाभिरनुगम्यत एवेति '**कालुणवडियाए**' त्ति कारुण्यवृत्त्या '**दित्तिं कप्पेमाणे**' त्ति जीविकां कुर्वाणः ॥

'**जाव समोसरिए**' त्ति इह यावत्करणात् 'पुव्वाणुपुव्विं चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे' इत्यादिवर्णको दृश्यः, 'तं महया जणसद्दं च' त्ति सूत्रत्वान्महाजनशब्दं च, इह यावत्करणात् 'जणवूहं च जणबोलं चे' त्यादि दृश्यं, तत्र जनव्यूहः-चक्राद्याकारः समूहस्तस्य शब्दस्तद्-भेदाज्जनव्यूह एवोच्यतेऽतस्त बोलः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिरिति ॥

'**इंदमहे इ व**' त्ति इन्द्रोत्सवो वा, इह यावत्करणात् 'खंदमहे वा रुद्दमहे वा जाव उज्जाणजत्ता इ वा, जन्नं बहवे उग्गा भोगा जाव एगदिसिं एगाभिमुहा' इति दृश्यम्, इतो यद्वाक्यं तदेवमनुसर्त्तव्यं, सूत्रपुस्तके सूत्राक्षराण्येव सन्तीति, 'तए णं से पुरिसे तं जाइअंधपुरिसं एवं वयासी-नो खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज मियग्गामे नयरे इंदमहे इ वा जाव जत्ता इ वा जन्नं एए उग्गा जाव एगदिसिं एगाभिमुहा णिग्गच्छंति, एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जाव इह समागए इह संपत्ते इहेव मियग्गामे णगरे मियवणुज्जाणे अहापडिरूवं

उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से अंधपुरिसे तं पुरिसं एवं वयासी ' इति ॥

[पृ. ६.] ' विजयस्स तीसे य ' धम्म ' त्ति इदमेवं दृश्यं ' विजयस्स रन्नो तीसे य महइमहालियाए परिसाए विचित्तं धम्ममाइक्खइ जहा जीवा बज्झंती ' त्यादि परिषद् यावत् परिगता 'जाइअंधे ' त्ति जातेरारभ्यान्धो जात्यन्धः, स च चक्षुरुपघातादपि भवतीत्यत आह— ' जायअंधारूवे ' त्ति जातं—उत्पन्नमन्धकं—नयनयोरादित एवानिष्पत्तेः कुत्सिताङ्गं रूपं—स्वरूपं यस्यासौ जातान्धकरूपः ॥

' अतुरियं ' ति अत्वरितं मनःस्थैर्यात, यावत्करणादिदं दृश्यम्— ' अचवलमसंभंते जुगंतरपलोयणाए दिट्ठीए पुरओ रियं ' ति तत्राचपलं—कायचापल्याभावत क्रियाविशेषणे चेते, तथा ' असंभन्त ' ति असंहितः युगं—यूपस्तत्प्रमाणो भूभागोऽपि युगं तस्यान्तरं—मध्ये प्रलोकनं यस्याः सा तथा तया दृष्ट्या—चक्षुषा ' रियं ' ति ईर्या—गमनं तद्विषयो मार्गोऽपीर्याऽस्तां ' जेणेव ' त्ति यस्मिन् देशे ॥

[पृ. ७.] ' हट्ठ जाव ' त्ति इह ' हट्ठतुट्ठमाणंदिए ' इत्यादि दृश्यम, एकार्थश्चैते शब्दाः ॥

' हव्वं ' ति शीघ्रम् ॥

' जओ णं ' ति यस्मात् ॥

' जाया यावि होत्था ' चाप्यभवदित्यर्थः ॥

[पृ. ८.] ' वत्थपरियट्टं ' ति वस्त्रपरिवर्तनम् ॥

'से जहानामए' त्ति तद्यथा नामेति वाक्यालङ्कारे ।

'अहिमडे इ वा सप्पकडेवरे इ वा' इह यावत्करणात् 'गोमडे इ वा सुणहमडे इ वा' इत्यादि द्रष्टव्यम् ॥

'तओ वि णं' ति ततोऽपि—अहिकडेवरादिगन्धादपि ॥

'अणिट्ठतराए चेव' त्ति अनिष्टतर एव गन्ध इति गम्यते, इह यावत्करणात् 'अकंततराए चेव अपियतराए चेव अमणुन्नतराए चेव चेव अमणामतराए चेव' त्ति दृश्यम्, एकार्थाश्चैते । 'मुच्छिए' इत्यत्र 'गढिए गिद्धे अज्झोववन्ने' इति पदत्रयमन्यद् दृश्यम, एकार्थान्येतानि चत्वार्यपीति ॥

'अज्झत्थिए' इत्यत्र 'चिंतिए कप्पिए पत्थिए मणोगए संकप्पे' इति दृश्यम्, एतान्यप्येकार्थानि ।

'पुरापोराणाणं दुच्चिन्नाणं' इहाक्षरघटना 'पुराणानां' जरठानां कक्खडीभूतानामित्यर्थः 'पुरा' पूर्वकाले 'दुश्चीर्णानां' प्राणातिपातादिदुश्चरितहेतुकानां 'दुप्पडिकंताणं' ति दुःशब्दोऽभावार्थस्तेन प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यादिना अप्रतिक्रान्तानां—अनिवर्तितविपाकानामित्यर्थः, 'असुभाणं' ति असुखहेतूनां 'पावाणं' ति पापानां दुष्टस्वभावानां 'कम्माणं' ति ज्ञानावरणादीनाम् ॥

[पृ. ९.] 'पुव्वभवे के आसि' इत्यत एवमध्येयं—'किंनामए वा किंगोत्ते वा' तत्र नाम—यादृच्छिकमभिधानं गोत्रं तु—यथार्थंकुलं वा 'कयरंसि गामंसि वा नगरंसि वा किं वा दच्चा किं वा मोच्चा किं वा

समायरेत्ता केसिं वा पुरापोराणाणं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिक्कंताणं असुहाणं पावाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ 'त्ति ॥

'गोयमां इ 'त्ति गौतम इत्येवमामन्त्र्येति गम्यते ॥

'**रिद्धित्थिमिए** 'त्ति ऋद्धिप्रधानं स्तिमितं च—निर्भयं यत्तथा, 'वण्णओ 'त्ति नगरवर्णकः, स चौपपातिकवद्द्रष्टव्यः, '**अदूर—सामंते**' त्ति नातिदूरे न च समीपे इत्यर्थः, '**खेडे** 'त्ति धूलीप्राकारं ॥ '**रिद्ध**' त्ति 'रिद्धत्थिमियसमिद्धे ' इति द्रष्टव्यम्; '**आभोए** 'त्ति विस्तारः '**रट्ठउडे** 'त्ति राष्ट्रकूटो—मण्डलोपजीवी राजनियोगिकः ॥

'**अहम्मिए** 'त्ति अधार्म्मिको यावत्करणादिदं दृश्यम्—' अधम्माणुए अधम्मिट्ठे अधम्मपलोई अधम्मपलज्जणे अधम्मसमुदाचारे अधम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे दुस्सीले दुव्वए ' त्ति तत्र अधार्मिकत्वप्रपञ्चनायोच्यते—' अधम्माणुए ' अधर्म्म—श्रुतचारित्राभावं अनुगच्छतीत्यधर्म्मानुगः; कुत एतदेवमित्याह—अधर्म्म एव इष्टो—वल्लभः पूजितो वा यस्य सोऽधर्म्मिष्ठः अतिशयेन वाऽधर्म्मी—धर्म्मवर्जित इत्यधर्म्मिष्ठः, अत एवाधर्माख्यायी—अधर्म्मप्रतिपादकः अधर्मख्यातिर्वा—अविद्यमान धर्मोऽयमित्येवंप्रसिद्धिकः, तथाऽधर्म्मं प्रलोकयति—उपादेयतया प्रेक्षते यः स तथा, अत एवाधर्मप्ररजनः—अधर्मरागी अत एवाधर्मः समुदाचारः—समाचारो यस्य स तथा, अत एवा धर्मेण—हिंसादिना वृत्तिं—जीविकां कल्पयन् सन् दुःशीलः—शुभस्वभावहीनः दुर्व्रतश्च—व्रतवर्जितः दुष्प्रत्यानन्दः—साधुदर्शनादिना नानन्द्यन्त इति ॥

[पृ. १०.] 'आहेवच्चं' ति अधिपतिकर्म्म, यावत्करणा-दिदं दृश्यं—पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे' त्ति तत्र पुरोवर्तित्वं—अग्रेसरत्वं स्वामित्वं—नायकत्वं भर्तृत्वं—पोषकत्वं महत्तरकत्वं—उत्तमत्वं आज्ञेश्वरस्य—आज्ञाप्रधानस्य यत्सेनापतित्वं तदाज्ञेश्वरसेनापत्यं कारयन्—नियोगिकैर्विधापयन् पालयन् स्वयमेवेति ॥

'करेहि य' त्ति करैः—क्षेत्राद्याश्रितराजदेयद्रव्यैः 'भरेहि य' त्ति तेषामेव प्राचुर्यैः, 'विद्धीहि य' त्ति वृद्धिभिः—कुटुम्बिनां वितीर्णस्य धान्यस्य द्विगुणादेर्ग्रहणैः, वृत्तिभिरिति क्वचित्, तत्र वृत्तयो—राजादेश-कारिणां जीविकाः ;, 'उक्कोडाहि य' त्ति लञ्चाभिः 'पराभएहि य' त्ति पराभवैः 'देज्जेहि य' अनाभवदातव्यैः 'भेज्जेहि य' त्ति कुन्तकन—एतावदद्रव्यं त्वया देयमित्येवं नियन्त्रणया नियोगिकस्य देशादेर्यत्समर्पणमिति, 'लंछपोसेहि य' त्ति लञ्छाः—चौरविशेषाः संभाव्यन्ते तेषां पोषाः—पोषणानि तैः, 'आलीवणेहि य' त्ति व्याकुल-लोकानां मोषणार्थं ग्रामादिप्रदीपनकैः 'पंथकोट्टेहि य' त्ति सार्थघातैः 'उवीलेमाणे' त्ति अवपीडयन्—बाधयन् ॥

'विहम्मेमाणे' त्ति विधर्मयन्—स्वाचारभ्रष्टान् कुर्वन् 'तज्जे-माणे' त्ति कृताकृतज्ञान् तर्जयन्—ज्ञास्यथ रे यन्मम इदं च इदं च न दत्तमित्येवं भेषयन् 'तालेमाणे' त्ति कशाचपेटादिभिस्ताडयन् 'निद्धणे करेमाणे' त्ति निर्धनान् कुर्वन् विहरति ॥

'तए णं से इक्काई रट्ठकूडे विजयवद्धमाणस्स खेडस्स सत्कानां बहूणं राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियसेट्ठिसत्थवाहाणं' इह 'तलवराः'—

राजप्रसादवन्तो राजोत्थसैनिकाः 'माडम्बिकाः' मडम्बाधिपतयो मडम्बं च—योजनद्वयाभ्यन्तरेऽविद्यमानग्रामादिनिवेशः सन्निवेशविशेषः शेषाः प्रसिद्धाः, ॥

'कज्जेसु' त्ति कार्येषु—प्रयोजनेषु अनिष्पन्नेषु 'कारणेसु' त्ति सि साधयिषितप्रयोजनोपायेषु विषयभूतेषु ये मन्त्रादयो व्यवहारान्तास्तेषु, तत्र मन्त्राः—पर्यालोचनानि गुह्यानि—रहस्यानि निश्चयाः—वस्तुनिर्णयाः व्यवहाराः—विवादास्तेषु विषयेषु ॥

'एयकम्मे' एतद्व्यापारः एतदेव वा काम्यं—कमनीयं यस्य स तथा, 'एयप्पहाणे' त्ति एतत्प्रधानः एतन्निष्ठ इत्यर्थः, 'एयविज्जे' त्ति एषैव विद्या—विज्ञानं यस्य स तथा 'एयसामायारे' त्ति एतज्जीतकल्प इत्यर्थः 'पावकम्मं' ति अशुभं—ज्ञानावरणादि 'कलिकलुसं' ति कलहहेतुकलुषं मलीमसमित्यर्थः ॥

'जमगसमगं' ति युगपत् 'रोगायंक' त्ति रोगा—व्याधयस्त एवातङ्काः—कष्टजीवितकारिणः। 'सासे' इत्यादि श्लोकः, 'जोणिसूले' त्ति अपपाठः 'कुच्छिसूले' इत्यस्यान्यत्र दर्शनात, 'भगंदले' त्ति भगन्दरः 'अकारए' त्ति अरोचकः, 'अच्छिवेयणा' इत्यादि श्लोकातिरिक्तं, 'उदरे' त्ति जलोदरं। शृङ्गाटकादयः स्थानविशेषाः।

[पृ. ११] 'विज्जो' त्ति वैद्यशास्त्रे चिकित्सायां च कुशलः 'विज्जपुत्तो व' त्ति तत्पुत्रः 'जाणुओ व' त्ति ज्ञायकः—केवलशास्त्रकुशलः 'तेगिच्छिओ व' त्ति चिकित्सामात्रकुशलः 'अत्थसंपयाणं दलयइ' त्ति अर्थदानं करोतीत्यर्थः,

'सत्थकोसहत्थगय' त्ति शस्त्रकोशो—नखरदनादिभाजनं हस्ते गतो—व्यवस्थितो येषां ते तथा ॥

'अवद्दहणाहि य' त्ति दम्भनैः 'अवण्हाणेहि य' त्ति तथाविधद्रव्यसंस्कृतजलेन स्नानैः 'अणुवासणाहि य' त्ति अपानेन जठरे तैलप्रवेशनैः 'वत्थिकम्मेहि य' त्ति चर्म्मवेष्टनप्रयोगेण शिरः—प्रभृतीनां स्नेहपूरणैः गुदे वा वर्त्यादिक्षेपणैः 'निरुहेहि य' त्ति निरुहः—अनुवास एव केवलं द्रव्यकृतो विशेषः 'सिरावेहेहि य' त्ति नाडीवेधैः 'तच्छणेहि य' त्ति क्षुरादिना त्वचस्तनूकरणैः 'पच्छणेहि य' त्ति हस्वैस्त्वचो विदारणैः 'सिरोवत्थीहि य' त्ति शिरावस्तिभिः शिरसि बद्धस्य चर्मकोशकस्य द्रव्यसंस्कृततैलाद्यापूरणलक्षणाभिः, प्रागुक्तवस्तिकर्म्माणि सामान्यानि अनुवासना निरुहशिरोवस्तयस्तु तद्भेदाः 'तप्पणाहि य' त्ति तर्प्पणैः स्नेहादिभिः शरीरबृंहणैः 'पुडपागेहि य' त्ति पुटपाकाः—पाकविशेषनिष्पन्ना औषधिविशेषाः 'छल्लीहि य' त्ति छल्ल्यो—रोहिणीप्रभृतयः

'सिलियाहि य' त्ति शिलिका:—किराततिक्तकप्रभृतिकाः 'गुलियाहि य' त्ति द्रव्यवटिकाः 'ओसहेहि य' त्ति औषधानि—एकद्रव्यरूपाणि 'भेसज्जेहि य' त्ति भैषज्यानि—अनेकद्रव्ययोगरूपाणि पथ्यानि चेति ।

[पृ. १२] 'संत' त्ति श्रान्ता देहखेदेन 'तंत' त्ति तान्ता मनःखेदेन—'परितंत' त्ति उभयखेदेनेति 'रज्जे य रट्ठे य' इत्यत्र

यावत्करणादिदं दृश्यं—' कोसे य कोट्ठागारे य वाहणे य 'त्ति, ' मुच्छिए गढिए गिद्धे अज्झोववण्णे'त्ति एकार्थाः, 'आसाएमाणे' त्यादय एकार्थाः, 'अट्टदुहट्टवसट्टे'त्ति आर्तो मनसा दुःखितो—दुःखार्त्तो देहेन वशार्त्तस्तु—इन्द्रियवशेन पीडितः, ततः कर्मधारयः, ' उज्जला ' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—' विडला कक्कसा पगाढा चंडा दुहा तिव्वा दुरहियास 'त्ति एकार्था एव, ' अणिट्ठा अकंता अप्पिया अमणुन्ना अमणामा ' एतेऽपि तथैव ॥

' पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि 'त्ति पूर्वरात्रो—रात्रेः पूर्वभाग अपररात्रो—रात्रेः पश्चिमो भागस्तल्लक्षणो यः कालसमयः—कालरूपः समयः स तथा तत्र ' कुडुंबजागरियाए 'त्ति कुटुम्बचिन्तयेत्यर्थः, ' अज्झत्थिए 'त्ति आध्यात्मिकः आत्मविषयः, इह चान्यान्यपि पदानि दृश्यानि, तद्यथा—' चिंतिए 'त्ति स्मृतिरूपः ' कप्पिए 'त्ति बुद्धया व्यवस्थापितः ' पत्थिए 'त्ति प्रार्थितः प्रार्थनारूपः ' मणोगए 'त्ति मनस्येव वृत्तो वहिरप्रकाशितः संकल्पः—पर्यालोचः, ' इट्ठे 'त्यादीनि पञ्चैकार्थिकानि प्राग्वत्, ' धिज्जे 'त्ति ध्येया ' वेसासिय 'त्ति विश्वसनीया ' अणुमय ' त्ति विप्रियदर्शनस्य पश्चादपि मता अनुमतेति, ' नामं 'ति पारिभाषिकी सञ्ज्ञा ' गोयं 'त्ति गोत्रं—आन्वर्थिकी सञ्ज्ञैवेति ॥

' किमंग पुण 'त्ति किं पुनः 'अंग' इत्यामन्त्रणे ' गब्भसाडणाहि य' ति शातनाः—गर्भस्य खण्डशो भवनेन पतनहेतवः 'पाडणाहि य' त्ति पातनाः यैरुपायैरखण्ड एव गर्भः पतति ' गालणाहि य 'त्ति यैर्गर्भो द्रवीभूय क्षरति ' मारणाहि य 'त्ति मरणहेतवः ॥

[पृ. १३] ' अकामियं ' त्ति निरभिलाषाः ' असयंवस ' त्ति अस्वयंवशाः ' अट्ठनालिओ ' त्ति अष्टौ नाड्यः—शिराः ' अब्भिंतरप्पवहाउ ' त्ति शरीरस्याभ्यन्तर एव रुधिरादि स्रवन्ति यास्तास्तथोच्यन्ते, ' बाहिरप्पवहाउ ' त्ति शरीराद्बहिः पूयादि क्षरन्ति यास्तास्तथोक्ताः, एता एव षोडश विभज्यन्ते ' अट्ठे 'त्यादि, कथमित्याह—' दुवे दुवे ' त्ति द्वे पूयप्रवाहे द्वे च शोणितप्रवाहे, ते च क्वेत्याह—' कन्नंतरेसु ' श्रोत्ररन्ध्रयोः, एवमेताश्चतस्रः, एवमन्या अपि व्याख्येयाः. नवरं धमन्यः—कोष्ठकहड्डान्तराणि ' अग्गियए ' ति 'अग्निको भस्मकाभिधानो वायुविकारः ।

[पृ. १४] ' जाइअंधे ' इत्यत्र यावत्करणात् ' जाइमूए ' इत्यादि दृश्यं, ' हुंडं ' ति अव्यवस्थिताङ्गावयवं ' अंधारुवं ' ति अन्धाकृतिः, ' भीया ' इत्यत्रैतद्दृश्यं ' तत्था उव्विग्गा संजायभया ' भयप्रकर्षाभिधानायैकार्थाः शब्दाः, ' करयले ' त्यत्र ' करयलपरिग्गहियं दसणहं मत्थए अंजलिं कट्टु ' इति दृश्यं, ' नवण्ह ' मित्यत्र ' मासाणं बहुपडिपुन्नाण ' मित्यादि दृश्यं, तथा ' जाइअंध ' मित्यादि च, ' संभंते ' त्ति उत्सुकः उट्ठाए उट्ठेइ ' त्ति उत्थानेनोत्तिष्ठति, ' पय ' त्ति प्रजाः—अपत्यानि, ' रहस्सिगयंसि ' त्ति राहस्यिके विजने इत्यर्थः ॥

' पुरा पोराणाणं ' ति पुरा—पूर्वकाले कृतानामिति गम्यम् अत एव ' पुराणानां ' चिरन्तनानाम्, इह च यावत्करणात् ' दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं ' इत्यादि ' पावगं फलवित्तिविसेस ' मित्यन्तं द्रष्टव्यम् ।

'अहम्मिए' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'बहुनगरनिग्गयजसे सूरे दढप्पहारी' त्ति, व्यक्तं च।

'कालमासे' त्ति मरणावसरे।

'सागरोवम जाव' त्ति 'सागरोपमट्ठिईएसु नेरइयत्ताए' द्रष्टव्यम्।

[पृ. १५] 'जाइकुलकोडीजोणिप्पमुहसयसहस्साइं' ति जातौ—पञ्चेन्द्रियजातौ कुलकोटीनां योनिप्रमुखानि—योनिद्वारकाणि योनिशतसहस्राणि तानि तथा।

'जोणीविहाणंसि' ति योनिभेदे।

'खलिणमट्टिय' त्ति खलीनां—आकाशस्थां छिन्नतटोपरिवर्तिनीं मृत्तिकामिति॥

'उम्मुक्क जाव' त्ति 'उम्मुक्कबालभावे विन्नयपरिणयमेत्ते जोव्वणगमणुपत्ते' त्ति दृश्यं, तत्र विज्ञ एव विज्ञकः स चासौ परिणतमात्रश्च—बुद्ध्यादिपरिणामापन्न एव विज्ञकपरिणतमात्रः॥

[पृ. १६] 'अणंतरं चयं चइत्ता' त्ति अनन्तरं शरीरं त्यक्त्वा च्यवनं वा कृत्वा।

'जहादढपइन्ने' त्ति औपपातिके यथा दृढप्रतिज्ञाभिधानो भव्यो वर्णितस्तथाऽयमपि वाच्यः, कस्मादेवमित्याह—'सा चेव' त्ति सैव दृढप्रतिज्ञसम्बन्धिनी अस्यापि वक्तव्यतेति, तामेव स्मरयन्नाह—

'कलाओ'त्ति कलास्तेन गृहीष्यन्ते दृढप्रतिज्ञेनेव यावत्करणाच्च प्रव्रज्याग्रहणादिः तस्यैवास्य वाच्यं, यावत्सेत्स्यतीत्यादि पदपञ्चकमिति, ततः सेत्स्यति—कृतकृत्यो भविष्यति भोत्स्यते—केवलज्ञानेन सकलं ज्ञेयं ज्ञास्यति मोक्ष्यति—सकलकर्म्मविमुक्तो भविष्यति परिनिर्वास्यति—सकलकर्मकृतसन्तापरहितो भविष्यति, किमुक्तं भवति ! सर्वदुःखानामन्तं करिष्यतीति ॥

॥ प्रथमाध्ययनविवरणम् ॥

२.

॥ उज्झियए ॥

[पृ. १६] 'अहीणे'त्ति अहीणपुण्णपंचिंदियसरीरेत्यर्थः, यावत्करणात् 'लक्खणवंजणगुणोववेया माणुम्माणप्पमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगी' त्यादि द्रष्टव्यं, तत्र लक्षणानि—स्वस्तिकादीनि—व्यञ्जनानि—मषीतिलकादीनि गुणाः—सौभाग्यादयः मानं—जलद्रोणमानता उन्मानं—अर्द्धभारप्रमाणता प्रमाणं—अष्टोत्तरशताङ्गुलोच्छ्रयतेति, 'बावत्तरीकलापंडियं'त्ति लेखाद्याः स्त्रीणां तु विज्ञेया एव प्राय इति, 'चउसट्ठिगणियागुणोववेया' गीतनृत्यादीनि विशेषतः पण्यस्त्रीजनोचितानि यानि चतुष्षष्टिर्विज्ञानानि ते गणिकागुणाः अथवा वात्स्यायनोक्तान्यालिङ्गनादीन्यष्टौ वस्तूनि तानि च प्रत्येकमष्टभेदत्वाच्चतुःषष्टिर्भवन्तीति, चतुःषष्ट्या गणिकागुणैरुपेता या सा तथा, एकोनत्रिंशद्विशेषा एकविंशती रतिगुणा द्वात्रिंशच्च पुरुषोपचाराः कामशास्त्रप्रसिद्धाः ।

'नवंगसुत्तपडिबोहिय' त्ति द्वे श्रोत्रे द्वे चक्षुषी द्वे घ्राणे एका जिह्वा एका त्वक् एकं च मनः इत्येतानि नवाङ्गानि सुप्तानीव सुप्तानि यौवनेन प्रतिबोधितानि—स्वार्थग्रहणपटुतां प्रापितानि यस्याः सा तथा 'अट्ठारसदेसीभासाविसारय' त्ति रूढिगम्यं 'सिंगारागार चारुवेस' त्ति शृङ्गारस्य—रसविशेषस्यागारमिव चारुवेषो यस्याः सा तथा, 'गीयरइगन्धव्वनट्टकुसल' त्ति गीतरतिश्चासौ गन्धर्व्वनाट्यकुशला चेति समासः, गन्धर्वं नृत्यं गीतयुक्तं नाट्यं तु नृत्यमेवेति, 'संगयगय' त्ति 'संगयगयभणियविहियविलाससललियसंलावनिउणजुत्तोवयारकुसले' ति दृश्यं सङ्गतानि—उचितानि गतादीनि यस्याः सा तथा, सल्ललिताः—प्रसन्नतोपेता ये संलापास्तेषु निपुणा या सा तथा,

[पृ. १७.] युक्ताः—सङ्गता ये उपचारा—व्यवहारास्तेषु कुशला या सा तथा, ततः पदत्रयस्य कर्म्मधारयः, 'सुंदरथण' त्ति एतेनेदं दृश्यं—'सुंदरथणजहणवयणकरचरणनयणलावण्णविलासकलियं' त्ति व्यक्तं नवरं जघनं—पूर्वकटीभागः लावण्यं—आकारस्य स्पृहणीयता विलासः—स्त्रीणां चेष्टाविशेषः 'ऊसियज्झय' त्ति ऊर्ध्वीकृतजयपताका सहस्रलम्भेति व्यक्तं 'विदिन्नछत्तचामरवालवीयणीय' त्ति वितीर्णं—राज्ञा प्रसादतो दत्तं छत्रं चामररूपा वालव्यजनिका यस्याः सा तथा, 'कन्नीरहप्पयाया यावि होत्थ' त्ति कर्णीरथः—प्रवहणं तेन प्रयातं—गमनं यस्याः सा तथा 'वाऽपी' ति समुच्चये 'होत्थ' त्ति अभवदिति, 'आहेवच्चं' ति आधिपत्यम्—अधिपतिकर्म, इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'पोरवच्चं' पुरोवर्तित्वं—अग्रेसरत्वमित्यर्थः 'भर्तृत्वं'

पोषकत्वं 'स्वामित्वं' स्वस्वामिसम्बन्धमात्रं 'महत्तरगत्तं' महत्तरत्वं शेषवेश्याजनापेक्षया महत्तमताम् 'आणाईसरसेणावच्चं' आज्ञेश्वरः—आज्ञाप्रधानो यः सेनापतिः—सैन्यनायकस्तस्य भावः कर्म्म वा आज्ञेश्वर-सेनापत्यम् आज्ञेश्वरसेनापत्यमिव आज्ञेश्वरसेनापत्यं '**कारेमाणा**' कारयन्ती परैः '**पालेमाणा**' पालयन्ती स्वयमिति ॥

'**अहीण**' त्ति 'अहीणपुन्नपंचिंदियसरीर' त्ति व्यक्तं च, याव-त्करणादिदं दृश्यं 'लक्खणवंजणगुणोववेए' इत्यादि ।

'**इंदभूई**' इत्यत्र यावत्करणात् 'नामे अणगारे गोयमगोत्तेण'—मित्यादि 'संखित्तविउलतेयलेसे' इत्येतदन्तं दृश्यं ॥

'**छट्ठंछट्ठेणं जहा पन्नत्तीए**' त्ति यथा भगवत्यां तथेदं वाच्यं, 'तच्चैवं—छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तवोकम्मेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भगवं गोयमे छट्ठक्खमणपारणगंसि' '**पढम**' इत्यत्र यावत्क-रणादिदं दृश्यं—पढमाए पोरिसीए सज्झायं करेइ बीयाए पोरिसीए झाणं झियाइ तइयाए पोरिसीए अतुरियमचवलमसंभंते मुहपोत्तियं पडिलेहेइ भायणवत्थाइं पडिलेहेइ भायणाणि पमज्जति भाय-णाणि उग्गाहेइ जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणामेव उवागच्छइ २ समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ २ एवं वयासी—इच्छामि णं भंते । तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे छट्ठक्खमणपारणगंसि वाणियग्गामे णगरे उच्चनीयमज्झिमकुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्खायरियाए अडित्तए' गृहेषु भिक्षार्थं भिक्षाचर्यया—भैक्षसमाचारेणाटितुमिति वाक्यार्थः, 'अहा-

सुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं ' स्खलनां मा कुर्वित्यर्थः, ' तए णं भगवं गोयमे समणेणं ३ अब्भणुन्नाए समाणे समणस्स ३ अंतियाओ पडिनिक्खमइ अतुरियमचवलमसंभंते जुगंतरप्पलोयणाए दिट्ठिए पुरओ रियं सोहेमाणे ' त्ति ॥

' संनद्धबद्धवम्मियगुडिए ' त्ति संनद्धाः—सन्नहत्या कृतसन्नाहाः तथा बद्धं वर्म्म—त्वक्त्राणविशेषो येषां ते बद्धवर्माणस्त एव बद्धवर्म्मिकाः, तथा गुडा—महांस्तनुत्राणविशेषः सा संजाता येषां ते गुडितास्ततः कर्म्मधारयः, ' उप्पीलियकच्छे ' त्ति उत्पीडिता—गाढतरबद्धा कक्षा उरोबन्धनं येषां ते तथा तान् ' उद्दामियघंटे ' त्ति उद्दामिता—अपनीतबन्धना प्रलम्बिता इत्यर्थः घण्टा येषां ते तथा तान् ' नाणामणिरयणविविहगेविज्जे ' त्ति नानामणिरत्नानि विविधानि ग्रैवेयकानि—ग्रीवाभरणानि उत्तरकञ्चुकाश्च—तनुत्राणविशेषाः सन्ति येषां ते तथा, अत एव ' पडिकप्पिए ' त्ति कृतसन्नाहादिसामग्रीकान् ' झयपडागवरपंचामेलआरूढहत्थारोहे ' ध्वजाः—गरुडादिध्वजाः पताकाः—गरुडादिवर्जितास्ताभिर्वरा ये ते तथा पञ्च आमेलकाः—शेखरका येषां ते तथा आरूढा हस्त्यारोहा—महामात्रा येषु ते तथा, ततः पदत्रयस्य कर्म्मधारयोऽतस्तान्, ' गहियाउहप्पहरणा ' गृहीतानि आयुधानि प्रहरणाय येषु अथवा आयुधान्यक्षेप्याणि प्रहरणानि तु क्षेप्याणीति ॥

' सन्नद्धबद्धवम्मियगुडिए ' त्ति एतदेव व्याख्याति—' आविद्धगुडे ओसारियपक्खरे ' त्ति आविद्धा—परिहिता गुडा येषां ते तथा,

गुडा च यद्यपि हस्तिनां तनुत्राणं रूढा तथाऽपि देशविशेषापेक्षयाऽश्वानामपि संभवतीति, अवसारिता—अवलम्बिताः पक्खराः—तनुत्राणविशेषा येषां ते तथा तान्, 'उत्तरकंचुइयओचूलमुहचंडाधरचामरथासगपरिमंडियकडिय' त्ति उत्तरकञ्चुकः—तनुत्राण विशेष एव येषामस्ति ते तथा, तथाऽवचूलकैर्मुखं चण्डावरं—रौद्रावरौष्ठं येषां ते तथा, तथा चामरैः थासकैश्च—दर्पणैः परिमण्डिता कटी येषां ते तथा, ततः कर्मधारयोऽतस्तान्, 'उप्पीलियसरासणपट्टीए' त्ति उत्पीडिता—कृतप्रत्यञ्चारोपणा शरासनपट्टिका—धनुर्यष्टिर्बाहुपट्टिका वा यैस्ते तथा तान्, 'पिणिद्धगेविज्ज' त्ति पिनद्धं—परिहितं ग्रैवेयकं यैस्ते तथा तान्, विमलवरबद्धचिंधपट्टे' विमलो वरो बद्धश्चिह्नपट्टो—नेत्रादिमयो यैस्ते तथा तान्।

[पृ. १८.] 'अवउडगबंधणं' ति अवकोटकेन—कृकाटिकाया अधोनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तम्, 'उक्खित्तकन्ननासं' ति उत्पाटितकर्णनासिकं 'नेहतुप्पियगत्तं' ति स्नेहस्नेहितशरीरं 'वज्झकरकडियजुयणियच्छं' ति वध्यश्चासौ करयोः—हस्तयोः कट्यां—कटीदेशे युगं—युग्मं निवसित इव निवसितश्चेति समासोऽतस्तम्, अथवा वध्यस्य यत्करकटिकायुगं—निन्द्यचीवरिकाद्वयं तन्निवसितो यः स तथा तं ॥

'कंठेगुणरत्तमल्लदामं' कण्ठे—गले गुण इव—कण्ठसूत्रमिव रक्तं—लोहितं मल्लदाम—पुष्पमाला यस्य स तथा तं 'चुन्नगुंडियगायं'

गैरिकक्षोदागुण्डितशरीरं ' चुलयं ' ति संत्रस्तं ' वज्झपाणपीयं ' ति वध्या वाह्या वा प्राणाः—उच्छ्वासादयः प्रतीताः प्रिया यस्य स तथा तं ' तिलंतिलं चेव छिज्जमाणं ' ति तिलशश्छिद्यमानमित्यर्थः '. कागणिमंसाइं खावियंतं ' काकणीमांसानि तद्देहोत्कृत्तह्रस्वमांसखण्डानि खाद्यमानं ' पावं ' ति पापिष्ठं ' खक्खरसएहि हम्ममाणं 'ति खर्खरा—अश्वोत्त्रासनाय चर्म्ममया वस्तुविशेषाः स्फुटितवंशा वा तैर्हन्यमानं—ताड्यमानं 'अप्पणो से सयाइं' ति आत्मनः—आत्मीयानि 'से' तस्य स्वकानि ।

' अज्झत्थिए ' आत्मगतः, इहेदमन्यदपि दृश्यं 'कप्पिए' कल्पितो—भेदवान् कल्पिको वा—उचितः ' चिंतिए ' 'स्मृतिरूपः 'पत्थिए'—प्रार्थितो भगवदुत्तरप्रार्थनाविषयः ' मणोगए ' त्ति अप्रकाशित इत्यर्थः संकल्पो—विकल्पः ' समुप्पज्जित्था ' समुत्पन्नवान् ' अहो णं इमे पुरिसे पुरापोराणाणं दुच्चिन्नाणं दुप्पडिक्कंताणं असुभाणं पावाणं कम्माणं पावगं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणे विहरइ, न मे दिट्ठा णरगा वा नेरइया वा पच्चक्खं खलु अयं पुरिसे निरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ त्ति कट्टु" इत्येतत्प्रथमाध्ययनोक्तं वाक्यमाश्रित्याधिकृताक्षराणि गमनीयानीति ॥

' रिद्धि ' त्ति ' रिद्धत्थिमियसमिद्धे ' इत्यादि दृश्यं, तत्र ऋद्धं—भवनादिभिर्वृद्धिमुपगतं स्तिमितं—भयवर्जितं समृद्धं—धनादियुक्तमिति ॥

' महयाहि० ' इह ' महयाहिमवंतमलयमंदरमहिंदसारे ' इत्यादि दृश्यं, तत्र महाहिमवदादयः पर्वतास्तद्वत्सारः प्रधानो यः स तथा

'पासाईए' इत्यत्र 'पासाईए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' त्ति दृश्यं, तत्र प्रासादीयो–मनःप्रसन्नताहेतुः दर्शनीयो–यं पश्यंश्चक्षुर्न श्राम्यति अभिरूपः–अभिमतरूपः प्रतिरूपः–द्रष्टारं प्रति रूपं यस्येति ॥

[पृ. १९] 'नगरबलीवद्दे' इत्यादौ बलीवर्दा–वर्द्धितगवाः पड्डिका–हृस्वमहिष्यो हृस्वगोस्त्रियो वा वृषभाः–साण्डगवः 'कूडगाहे' त्ति कूटेन जीवान् गृह्णातीति कूटग्राहः ॥

'अहम्मिए' त्ति धर्मेण चरति व्यवहरति वा धार्मिकस्तन्निषेधादधार्म्मिकः, यावत्करणादिदं दृश्यम्–'अहम्माणुए' अधर्म्मान्–पापलोकान् अनुगच्छतीत्यधर्म्मानुगाः 'अहम्मिट्ठे' अतिशयेनाधर्मो–धर्मरहितोऽधर्म्मिष्टः 'अहम्मखाई' अधर्म्मख्यापणशीलः अधार्मिकप्रसिद्धिको वा 'अधम्मपलोई' अधर्म्मानेव–परसम्बन्धिदोषानेव प्रलोकयति–प्रेक्षते इत्येवंशीलोऽधर्म्मप्रलोकी 'अहम्मपलज्जणे' अधर्म एव–हिंसादौ प्ररज्यते–अनुरागवान् भवतीत्यधर्म्मपरो जनः 'अहम्मसमुदाचारो' अधर्म्मरूपः समुदाचारः–समाचारो यस्य स तथा 'अहम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे' त्ति अधर्मेण–पापकर्म्मणा वृत्तिं–जीविकां कल्पयमानः–कुर्वाणः तच्छील इत्यर्थः 'दुस्सीले' दुष्टशीलः 'दुव्वए' अविद्यमाननियम इति 'दुप्पडियाणंदे' दुष्प्रत्यानन्दः–बहुभिरपि सन्तोषकारणैरनुत्पद्यमानसन्तोष इत्यर्थः ।

'अहीण' त्ति 'अहीणपुण्णपंचेंदियसरीरे' त्यादि दृश्यम् ॥

'आवन्नसत्त' त्ति गर्भे समापन्नजीवेत्यर्थः ।

'धन्नाओ णं ताओ अम्मयाओ' त्ति अम्बा—जनन्यः, इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'पुन्नाओ णं ताओ, तासिं अम्मयाणं सुलद्धे जम्मजीवियफले' त्ति व्यक्तं च ॥

'ऊहेहि य' त्ति गवादीनां स्तनोपरिभागैः 'थणेहि य' त्ति व्यक्तं 'वसणेहि य' त्ति वृषणैः—अण्डैः 'छेप्पाहि य' त्ति पुच्छैः ककुदैः—स्कन्धशिखरैः 'वहेहि य' त्ति वहैः—स्कन्धैः कर्णादीनि व्यक्तानि 'कंवलेहि य' त्ति सास्नाभिः 'सोल्लिएहि य' त्ति पक्वैः 'तलिएहि य' त्ति स्नेहेन पक्वैः 'भज्जिएहि य' त्ति भ्रष्टैः 'परिसुक्केहि य' त्ति स्वतः शोषमुपगतैः 'लावणेहि य' त्ति लवणसंस्कृतैः सुरा—तन्दुल धवादिकृतीनिष्पन्ना मधु च—माक्षिकनिष्पन्नं मेरकं—तालफलनिष्पन्नं जातिश्च—जातिकुसुमवर्णं मद्यमेव सीधु च गुडधातकीसंभवं प्रसन्ना—द्राक्षादिद्रव्यजन्या मनःप्रसत्तिहेतुरिति । 'आसाएमाणीओ' त्ति विशेषेण स्वादयन्त्योऽल्पमेव त्यजन्त्य खर्जूरादेरिव 'परिभाएमाणीओ' त्ति ददत्यः 'परिभुंजमाणीओ' त्ति सर्वमुपभुञ्जानाः अल्पमप्यपरित्यज्यन्त्यः शुष्का—शुष्केव शुष्का रुधिरक्षयात् 'भुक्ख' त्ति भोजनाकरणाद्दीनबलतया बुभुक्षायुक्तेन बुभुक्षा अत एव निर्मांसा 'ओलुग्ग' त्ति अवरुग्णा—भग्नमनोवृत्तिः 'ओलुग्गसरीरा' भग्नदेहा 'णित्तेय' त्ति गतकान्तिः 'दीणविमणवयण' त्ति दीना—दैन्यवती विमनाः—शून्यचित्ता हीणा च—भीतेति कर्म्मधारयः, 'दीणविमणवयण'

त्ति पाटान्तरं, तत्र विमनस इव विगतचेतस इव वदनं यस्याः सा तथा, दीना चासौ विमनवदना चेति समासः, 'पंडुल्लइयमुहा' पाण्डुकृतमुखी पाण्डुरीभूतवदनेत्यर्थः 'ओमंथियणयणवयणकमले' त्ति 'ओमंथिय' त्ति अधोमुखीकृतानि नयनवदनरूपाणि कमलानि यया सा तथा, 'ओहय' त्ति 'ओहयमणसंकप्पा' विगतयुक्तायुक्तविवेचनेत्यर्थः, इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'करतलपल्लत्थमुहा' करतले पर्यस्तं—निवेशितं मुखं यया सा तथा 'अइज्झाणोवगया भूमीगयदिट्ठीया झियाइ' त्ति ध्यायति—चिन्तयति ॥

'इमं च णं' ति इतश्चेत्यर्थः 'भोमे कूडग्गाहे जेणेव उप्पला कूडग्गाही तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता उप्पलं कूडग्गाहिणिं ओहयमणसंकप्प' इत्यादि सूत्रं प्रागुक्तसूत्रानुसारेण परिपूर्णं कृत्वाऽध्येयं, सूचीमात्रत्वात्पुस्तकस्य ॥

[पृ. २०.] 'ताहिं इट्ठाहिं' इत्यत्र पञ्चकलक्षणादङ्कादिदं दृश्यं—'कंताहिं पियाहिं मणुन्नाहिं मणामाहिं' एकार्थाश्चैते, 'वग्गूहिं' ति वाग्भिः 'एगे' त्ति सहायाभावात् 'अबीए' त्ति धर्म्मरूपसहायाभावात् ॥

'सन्नद्धबद्धवम्मियकवए' पूर्ववत् यावत्करणात् 'उप्पीलियसरासणपट्टीए' इत्यादि 'गहियाउहप्पहरणे' इत्येतदन्तं दृश्यम् ॥

'संपुन्नदोहल' त्ति समस्तवाञ्छितार्थपूरणात् 'सम्माणियदोहल' त्ति वाञ्छितार्थसमानयनात् 'विणीयदोहल' त्ति वाञ्छाविनय-

नात् ‘ विच्छिन्नदोहल त्ति विवक्षितार्थवाञ्छाऽनुवन्धविच्छेदात् ‘ संपन्न-दोहल ’ त्ति विवक्षितार्थभोगसंपाद्यानन्दप्राप्तेरिति ।

‘ भीया ’ इत्यत्र ‘ तत्था तसिया संजायभया ’ इति दृश्यं, भयोत्कर्षप्रतिपादनपराण्येकार्थकानि चैतानि ।

[पृ. २१] ‘ सव्वओ ’ त्ति सर्वदिक्षु ‘ समंत ’ त्ति विदिक्षु चेत्यर्थः, ‘ विपलाइत्थ ’ विपलायितवन्तीति ।

‘ अयमेयारूवं ’ त्ति इदमेवंप्रकारं वक्ष्यमाणस्वरूपमित्यर्थः । ‘ महया २ चिच्ची ’ त्ति महता २ चिच्चीःयेवं चित्कारेणेत्यर्थः ।

‘ आरसिय ’ त्ति आरसितं—आरटितम् ॥

‘ सोच ’ त्ति अयथार्थं ॥

‘ एयकम्मे ’ इत्यत्रेदं दृश्यम्—‘ एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमा-यरे ’ त्ति ।

‘ अट्टदुहट्टोवगए ’ त्ति आर्त्तं—आर्त्तध्यानं दुर्घटं—दुःखस्थगनीयं दुर्वार्यमित्यर्थः उपगतः—प्राप्तो यः स तथा ।

[पृ. २२] ‘ जायणिंदुया यावि ’ त्ति जातानि—उत्पन्ना-न्यपत्यानि निर्द्रुतानि—निर्यातानि मृतानीत्यर्थो यस्याः सा जातनिर्द्रुता वाऽपीति समर्थनार्थः, एतदेवाह—जाता जाता दारका विनिघातमापद्यन्ते तस्या इति गम्यम् ॥

‘ सारक्खमाणी ’ त्ति अपायेभ्यः ‘ संगोवेमाणि ’ ति वस्त्रा-च्छादनगर्भगृहप्रवेशनादिभिः ।

'ठिइवडियं व' त्ति स्थितिपतितां कुलक्रमागतां वर्द्धमानकादिकां पुत्रजन्मक्रियां 'चंदसूरपासणियं व' त्ति अन्वर्थानुसारिणं तृतीयदिवसोत्सवं 'जागरियं' ति षष्ठीरात्रिजागरणप्रधानमुत्सवम् ।

'गोण्णं गुणनिप्फन्न' त्ति गौणं—अप्रधानमपि स्यादत उक्तं—गुणनिष्पन्नमिति ॥

'जहा दढपइन्ने' त्ति औपपातिके यथा दृढप्रतिज्ञो वर्णितस्तथाऽयमपीह वाच्यः, किमवधिकं तत्र तत्सूत्रमित्याह—यावत् 'निव्वाघातगिरिकंदरमल्लीणे व्व चंपगपायवे सुहं विहरइ' त्ति ॥

'कालधम्मुण' त्ति मरणेन ।

[पृ. २३.] 'लवणसमुद्दपोयविवत्तियं' लवणसमुद्रे पोतविपत्तिर्यस्य स तथा तं, 'निवुड्डभंडसारं' निमग्नसारमाण्डमित्यर्थः, 'कालधम्मुणा संजुत्तं' ति मृतमित्यर्थः, शृण्वन्ति ते तथेति ये यथेत्यतदपेक्ष्यं ॥

'हत्थनिक्खेवं' ति हस्ते निक्षेपो—न्यासः समर्पणं यस्य द्रव्यस्य तद्धस्तनिक्षेपं, 'बाहिरभंडसारं च' हस्तनिक्षेपव्यतिरिक्तं च भाण्डसारं—सारभाण्डं गृहीत्वा एकान्तदूरमपक्रामन्ति—विजयमित्रसार्थवाहभार्यायास्तत्पुत्रस्य च दर्शनं ददति—तदर्थमपहरन्तीति यावत् ।

'परसुणियत्ता इव' त्ति परशुनिकृत्तेव—कुठारच्छिन्नेव 'चम्पकलते' ति 'मित्त' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'णाइणियगसंबंधि' त्ति, तत्र मित्राणि—सुहृदः ज्ञातयः—समानजातयः निजका—पितृव्यादयः

सम्बन्धिनः—श्वसुरपाक्षिकाः, ' रोयमाणी ' त्ति अश्रूणि मुञ्चन्ती 'कंद-माणी ' ति आक्रन्दं महाध्वनिं कुर्वाणा ' विलवमाणी ' ति आर्त्तस्वरं कुर्वन्ती ।

' अणोहट्टए ' त्ति यो बलाद्धस्तादौ गृहीत्वा प्रवर्त्तमानं निवारयति सोऽपघट्टकस्तदभावादनपघट्टकः, ' अणिवारिए ' त्ति निषेधकरहितः, अत एव ' सच्छंदमइ ' त्ति स्वच्छन्दा स्ववशेन वा मतिरस्य स्वच्छन्दमतिः, अत एव ' सइरप्पयारे' स्वैरं—अनिवारिततया प्रचारो यस्य स तथा ' वेसदारपसंगी ति वेश्याप्रसङ्गी कलत्रप्रसङ्गी चेत्यर्थः, अथवा वेश्यारूपा ये दारास्तत्प्रसङ्गीति ।

' भोगभोगाइं ' ति भोजनं भोगः—परिभोगः भुज्यन्त इति भोगाः—शब्दादयो भोगार्हाः भोगा भोगभोगा—मनोज्ञाः शब्दादय इत्यर्थः ।

[पृ. २४.] ' मुच्छिए ' त्ति मूर्च्छितो—मूढो दोषेष्वपि गुणाध्यारोपात् ' गिद्धे ' त्ति तदाकाङ्क्षावान् ' गढिए ' त्ति ग्रथितस्तद्विषयस्नेहतन्तुसंदर्भितः ' अज्झोववन्ने ' त्ति आधिक्येन तदेकाग्रतां गतोऽभ्युपपन्नः । अत एवान्यत्र कुत्रापि वस्त्वन्तरे ' सुइं च ' त्ति स्मृतिं स्मरणं ' रइं च ' त्ति रतिं—आसक्तिं ' धिइं च ' त्ति धृतिं वा चित्तस्वास्थ्यम् ' अविंदमाणे ' त्ति अलभमानः ' तच्चित्ते ' त्ति तस्यामेव चित्तं—भावमनः सामान्येन वा मनो यस्य स तथा ' तम्मणे ' त्ति द्रव्यमनः प्रतीत्य विशेषोपयोगं वा ' तल्लेस ' त्ति कामध्वजागताशुभात्मपरिणामविशेषः, 'लेस्याहि' कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यजनित आत्मप-

रिणाम इति, 'तदज्झवसाणे' त्ति तस्यामेवाध्यवसानं—भोगक्रियाप्रयत्नविशेषरूपं यस्य स तथा, 'तदट्ठोवउत्ते' त्ति तदर्थं—तत्प्राप्तये उपयुक्तः—उपयोगवान् यः स तथा, 'तयप्पियकरणे' त्ति तस्यामेवार्पितानि—ढौकितानि करणानि—इन्द्रियाणि येन स तथा, 'तब्भावणाभाविए' त्ति तद्भावनया—कामध्वजाचिन्तया भावितो—वासितो यः स तथा,

कामध्वजाया गणिकाया बहून्यन्तराणि च—राजगमनस्यान्तराणि 'छिद्दाणि य' त्ति छिद्राणि राजपरिवारविरलत्वानि 'विवराणि य' त्ति शेषजनविरहान् 'पडिजागरमाणे' त्ति गवेषयन्निति ॥

'इमं च णं' त्ति इतश्चेत्यर्थः ।

'ण्हाए' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं 'कयवलिकम्मे' देवतानां विहितबलिविधानः 'कयकोउयमंगलपायच्छित्ते' त्ति कृतानि—विहितानि कौतुकानि च—मषीपुण्ड्रादीनि मङ्गलानि च—सिद्धार्थकदध्यक्षतादीनि प्रायश्चित्तानीव दुःस्वप्नादिप्रतिघातहेतुत्वेनावश्यंकरणीयत्वाद्येन स तथा ॥

'मणुस्सवग्गुरापरिक्खित्ते' त्ति मनुष्या वागुरेव—मृगबन्धनमिव सर्वतो भवनात् तया परिक्षिप्तो यः स तथा ॥

'आसुरुत्ते' त्ति आशु—शीघ्रं रुप्तः—क्रोधेन विमोहितो यः स आशुरुप्तः आसुरं वा—असुरसत्कं कोपेन दारुणत्वादुक्तं—भणितं यस्य स आसुरोक्तः रुष्टः—रोषवान् 'कुविए' त्ति मनसा कोपवान् 'चंडि-

क्किए ' त्ति चाण्डिक्यितो—दारुणीभूतः 'मिसिमिसेमाणे ' त्ति क्रोधज्वालया ज्वलन् 'तिवलियभिउडिं णिडाले साहट्टु ' त्ति त्रिवलीकां भृकुटिं लोचनविकारविशेषं ललाटे संहृत्य—विधायेति 'अवउडगबंधणं ' अवकोटनेन च—ग्रीवायाः पश्चाद्भागनयनेन बन्धनं यस्य स तथा तं।

'पुरापोराणाणं ' इत्यत्र यावत्करणात् 'दुच्चिन्नाणं दुप्पडिकंताणं ' इत्यादि दृश्यम् ॥

[पृ. २५] 'वानरपेल्लए ' त्ति वानरडिम्भान्।

'तं एयकम्मे ' त्ति तदिति—तस्मात् एतत्कर्म्मा, इहेदमपरं दृश्यम्—'एयप्पहाणे एयविज्जे एयसमुदाचारे ' त्ति ॥

'वद्धेहिंति ' त्ति वर्द्धितकं करिष्यतः ॥

'उक्किट्ठे ' त्ति उत्कर्षवान्, किमुक्तं भवति ?—'उक्किट्ठसरीरे ' त्ति ॥

विद्यामन्त्रचूर्णप्रयोगैः, किंविधैः ? इत्याह—'हियउड्डावणेहि य ' त्ति। हृदयोड्डापनैः—शून्यचित्तताकारकैः 'निण्हवणेहि य ' त्ति अदृश्यताकारकैः, किमुक्तं भवति ?—अपहृतधनादिरपि परो धनापहारादिकं यैरपह्नुते—न प्रकाशयति तदपह्नवता अतस्तैः 'पण्हवणेहि य ' त्ति प्रस्नवनैः यैः परः प्रस्नुतिं भजते प्रह्वो भवतीत्यर्थः 'वसीकरणेहि य ' त्ति वश्यताकारकैः, किमुक्तं भवति ?—'आभिओगिएहिं' ति अभियोगः—पारवश्यं स प्रयोजनं येषां ते आभियोगिकाः अतस्तैः,

अभियोगश्च द्वेधा, यदाह–" दुविहो खलु अभिओगो दव्वे भावे अ होइ नायव्वो । दव्वंमि होंति जोगा विज्जा मंता य भावंमि ॥ १ ॥" (द्विविधः खल्वभियोगो द्रव्ये भावे च भवति ज्ञातव्यः । द्रव्ये भवन्ति योगाः विद्या मन्त्राश्च भावे ॥ १ ॥ 'अभितोगिच' त्ति वशीकृत्य ॥

[पृ. २६.] 'निक्खेवो' त्ति निगमनं वाच्यं, तद्यथा–'एवं खलु जंबू समणेणं भगवया जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं बिइअस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते त्ति बेमि' अत्र च इतिशब्दः समाप्तौ 'बेमी' त्ति ब्रवीम्यहं भगवत उपश्रुत्य न यथाकथञ्चिदिति ॥

॥ विपाकश्रुते द्वितीयाध्ययनविवरणम् ॥

३.

॥ अभग्गसेण ॥

[पृ. २६.] 'तच्चस्स उक्खेवो' त्ति तृतीयाध्ययनस्योत्क्षेपः –प्रस्तावना वाच्या, सा चैवं–' जइ णं भंते ! समणेणं भगवया जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं दोच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते तच्चस्स णं भंते ! के अट्ठे पन्नत्ते । ' 'एवं खलु' त्ति 'एवं' वक्ष्यमाणप्रकारेणार्थः प्रज्ञप्तः 'खलु' वाक्यालङ्कारे 'जंबु' त्ति आमन्त्रणं ।

'देसप्पंते' त्ति मण्डलप्रान्ते ।

' विसमगिरिकंदरकोलंबसन्निविट्ठा ' विषमं यद्गिरेः कन्दरं —कुहरं तस्य यः कोलम्बः—प्रान्तस्तत्र सन्निविष्टः—सन्निवेशिता या सा तथा, कोलंबो हि लोके अवनतं वृक्षशाखाग्रमुच्यते इहोपचारतः कन्दर-प्रान्तः कोलम्बो व्याख्यातः, ' वंसीकलंकपागारपरिक्खित्ता ' वंशीकलङ्का—वंशीजालीमयी वृतिः सैव प्राकारस्तेन परिक्षिप्ता—वेष्टिता या सा तथा, ' छिन्नसेलविसमप्पवायफरिहोवगूढा ' छिन्नो—विभक्तोऽवयवान्तरापेक्षया यः शैलस्तस्य सम्बन्धिनो ये विषमाः प्रपाताः—गर्त्तास्त एव परिखा तयोपगूढा—वेष्टिता या सा तथा ।

' अब्भितरपाणीये ' ति व्यक्तं, ' सुदुल्लभजलपेरंता ' सुष्ठु दुर्लभं जलं पर्यन्तेषु यस्याः सा तथा, ' अणेगखंडी ' अनेका नश्यतां नराणां मार्गभूताः खण्डयः—अपद्वाराणि यस्यां साऽनेकखण्डीति ' विदि-यजणदिण्णनिग्गमप्पवेसा ' विदितानामेव—प्रत्यभिज्ञातानां जनानां दत्तो निर्गमः प्रवेशश्च यस्यां सा तथा, ' सुबहुस्स वि ' सुबहोरपि ' कुवियजणस्स वि ' मोपव्यावर्तकलोकस्य दुष्प्रध्वस्या चाप्यभवत् ॥

' अहम्मिए ' त्ति अधर्म्मेण चरतीत्याधर्म्मिकः, यावत्करणात् ' अधम्मिट्ठे ' अतिशयेन निर्द्धर्म्मः अधर्म्मिष्ठो निस्त्रिंशकर्म्मकारित्वात् ' अधम्मक्खाई ' अधर्म्ममाख्यातुं शीलं यस्य स तथा ' अधम्माणुए ' अधर्म्मकर्तव्यम् अनुज्ञा—अनुमोदनं यस्यासावधर्मानुज्ञः अधर्मानुगो वा ' अधम्मपलोयई ' अधर्म्ममेव प्रलोकयितुं शीलं यस्यासावधर्म्मप्रलोकी ' अधम्मपलज्जणे ' अधर्म्मप्रायेषु कर्म्मसु प्रकर्षेण रज्यते इति अध-र्म्मप्ररजनः, रलयोरैक्यमिति कृत्वा रस्य स्थाने लकारः, ' अधम्मसिल-

समुदायारे ' अधर्म्म एव शीलं स्वभावः समुदाचारश्च—यत्किञ्चनानुष्ठानं यस्य स तथा ' अधम्मेणं चेव वित्तिं कप्पेमाणे विहरइ ' अधर्म्मेण—पापेन सावद्यानुष्ठानेनैव दहनाङ्कननिर्लाञ्छनादिना कर्म्मणा ' वृत्तिं ' वर्त्तनं ' कल्पयन् ' कुर्वाणो ' विहरती ' ति आस्ते स्म, ' हणछिंदभिंदवियत्तए ' ' हन ' विनाशय ' छिन्धि ' द्विधा कुरु ' भिन्द ' कुन्तादिना भेदं विधेहीत्येवं परानपि प्रेरयन् प्राणिनो विकृन्ततीति हनछिंदभिन्दविकर्त्तकः, हनेत्यादयः शब्दाः संस्कृतेऽपि न विरुद्धाः अनुकरणरूपत्वादेषां, ' लोहियपाणी ' प्राणिविकर्त्तनेन लोहितौ रक्त-रक्ततया पाणी हस्तौ यस्य स तथा ' बहूणगरणिग्गयजसे ' बहुषु नगरेषु निर्गतं—विश्रुतं यशो यस्य स तथा, इतो विशेषणचतुष्कं व्यक्त-म, ' असिलट्ठिपढममल्ले ' असियष्टिः—खड्गलता तस्यां प्रथमः—आद्यः प्रधान इत्यर्थः मल्लो—योधः यः स तथा, ' आहेवच्चं ' ति अधिपति-कर्म्म यावत्करणात् ' पोरेवच्चं ' सामित्तं भट्टित्तं महत्तरगत्तं आणाईसरसे-णावच्चं ' ति दृश्यं, व्याख्या च पूर्ववत् ॥

[पृ. २७.] ' गंठिभेयगाण ये ' ति घुर्घुरादिना ये ग्रन्थीः छिन्दन्ति ते ग्रन्थिभेदकाः ' संधिच्छेयगाण ये ' ति ये भित्तिसन्धीन् भिन्दन्ति ते सन्धिच्छेदकाः ' खंडपट्टाण य ' त्ति खण्डः—अपरिपूर्णः पट्टः—परिधानपट्टो येषां मद्यद्यूतादिव्यसनाभिभूततया परिपूर्णपरिधानाप्राप्तेः ते खण्डपट्टाः—द्यूतकारादयः, अन्यायव्यवहारिण इत्यन्ये, धूर्त्ता इत्यपरे, ' खंडपाडियाण ' मिति क्वचिदिति, ' छिन्नभिण्णबाहिराहियाणं ' ति छिन्ना हस्तादिषु भिन्ना नासिकादिषु ' बाहिराहिय ' त्ति नगरादेर्बा-

ह्यकृताः, अथवा ' बाहिर ' त्ति बाह्याः स्वाचारपरिभ्रंशाद्विशिष्टजनबहिर्वर्त्तिनः ' अहिय ' त्ति अहिता ग्रामादिदाहकत्वाद् अतो द्वन्द्वस्ततस्तेषां ' कुडंगं ' वंशादिगहनं तद्द्यो दुर्गमत्वेन रक्षार्थमाश्रयणीयत्वसामर्थ्यात्स तथा ॥

' उवीलेमाणे ' त्ति उपपीडयन् ' विहम्मेमाणे ' त्ति विधर्म्मयन्—विगतधर्मं कुर्वन्, अर्थापहारे हि दानादिधर्माभावः स्यादेवेति, ' तज्जमाणे त्ति तर्जयन् ज्ञास्यसि रे इत्यादि भणन्तः ' तालेमाणे ' त्ति ताडयन् कपादिघातैः ' णिच्छाणे ' त्ति प्राकृतत्वात् निःस्थानं—स्थानवर्जितं ' निद्धणे ' निर्द्धनं गोमहिष्यादिरहितं कुर्वन्निति, कल्पः—उचितो य आयः—प्रजातो द्रव्यलाभः स कल्पायोऽतस्तम् ॥

' अहीण ' इत्यत्र ' अहीणपुन्नपंचेंदियसरीरा लक्खणवंजणगुणोववेए ' त्यादि द्रष्टव्यम् ।

' अवउडय ' इत्यत्र यावत्करणात् ' अवउडगबंधणबद्धं उक्खत्तकन्ननासं नेहुत्तुप्पियगत्तं ' इत्यादि द्रष्टव्यं व्याख्या च प्राग्वदिति ॥

' पढमंमि चच्चरंसि ' प्रथमे चर्चरे—स्थानविशेषे ' निसियावंति ' त्ति निवेशयन्ति, ' चुल्लपिउए ' त्ति अष्टौ लघुपितॄन्—पितुर्लघुभ्रातॄन् इत्यर्थः ॥

' कलुणं ' त्ति करुणं—करुणास्पदं तं पुरुषं, क्रियाविशेषणं चेदं, ' काकणिमंसाइं ' त्ति मांसश्लक्ष्णखण्डानि ॥

' दोच्चंसि चच्चरंसि ' त्ति द्वितीये चर्चरे ' चुल्लमाउयाओ ' त्ति पितृलघुभ्रातृजायाः अथवा मातुर्लघुसपत्नीः ॥

'एवं तच्चं' त्ति तृतीये चर्च्चरे 'अट्ठ महापिउए' त्ति अष्टौ महापितॄन्—पितुर्ज्येष्ठभ्रातॄन्, एवं यावत्करणात् 'अग्गओ घाएंतीति वाच्यम्'। 'चउत्थे' त्ति चतुर्थे चर्च्चरे 'अट्ठ महामाउयाओ' त्ति पितुर्ज्येष्ठभ्रातृजायाः, अथवा मातुर्ज्येष्ठाः सपत्नीः, पञ्चमे चत्वरे

[पृ. २८] पुत्रानग्रतो घातयन्ति, षष्ठे स्नुषाः वधूः सप्तमे जामातृकान् दुहितुर्भर्तॄन् अष्टमे 'धूयाओ' त्ति दुहितॄः नवमे 'नत्तुए' त्ति नप्तॄन् पौत्रान् दौहित्रान् वा दशमे 'नत्तुईओ' त्ति नप्तुः—पौत्रीर्दौहित्रीर्वा एकादशे 'नत्तुयावइ' त्ति नप्तृकापतीन् द्वादशे 'नत्तुइणीओ' त्ति नप्तृकिनीः पौत्रदौहित्रभार्याः, त्रयोदशे 'पिउसिय-पइय' त्ति पितृष्वसापतिकान् तत्र पितुः स्वसारो—भगिन्यस्तासां पतय एव पतिका—भर्त्तारः 'चउद्दसे पिउसियाओ' त्ति पितृष्वसॄः—जनकभगिनीः पञ्चदशे।

'माउसियापइय' त्ति मातृष्वसुःपतिकान्—जननीभगिनीभर्तॄन् षोडशे 'माउसियाओ' त्ति मातृष्वसॄः—जननीभगिनीः सप्तदशे 'माउ-सियाओ' त्ति मातुलभार्याः, अष्टादशे अवशेषं 'मित्तणाइणियगसं-बंधिपरियणं' त्ति मित्राणि—सुहृदः ज्ञातयः—समानजातीयाः निजकाः—स्वजनाः मातुलपुत्रादयः सम्बन्धिनः—श्वसुरश्यालकादयः परिजनो—दासी-दासादिः, ततो द्वन्द्वोऽतस्तत्।

'अट्टे' इह यावत्करणात् 'दित्ते विच्छड्डियविउलभत्तपाणे' इत्यादि 'बहुजणस्स अपरिभूए' इत्येतदन्तं दृश्यम् ॥

'दिन्नभइभत्तवेयण' त्ति दत्तं भृतभक्तरूपं वेतनं—मूल्यं येषां ते तथा, तत्र भृतिः—द्रम्मादिवर्त्तनं भक्तं तु घृतकगादि 'कल्लाकल्लिं' ति कल्ये च कल्ये च कल्याकल्यि—अनुदिनमित्यर्थः 'कुद्दालीकाः' भूखनित्रविशेषाः ॥

'पत्थिकापिटकानि' च वंशमयभाजनविशेषाः; काकी घूकी टिट्टिभी बकी मयूरी कुर्कुटी च प्रसिद्धा, अण्डकानि च प्रतीतान्येवेति।

[पृ. २९] 'तवएसु य' त्ति नवकानि—सुकुमारिकादितलनभाजनानि 'कवल्लीसु य' त्ति कवल्यो—गुडादिपाकभाजनानि 'कंडुसु' त्ति कन्दवो—मण्डकादिपचनभाजनानि, 'भज्जणएसु य' त्ति भर्जनकानि कर्प्पराणि धानापाकभाजनानि, अङ्गाराश्च प्रतीताः, 'तलिंति' अग्नौ स्नेहेन भज्जन्ति—धानावत्पचन्ति 'सोल्लिंति य' त्ति ओदनमिव राध्यन्ति खण्डशो वा कुर्वन्ति 'अन्तरावणंसि' त्ति राजमार्गमध्यभागवर्तिहट्टे 'अंडयपणिएणं' त्ति अण्डकपण्येन ॥

'सुरं चे' त्यादि प्राग्वत्

'जीमियभुत्तुत्तरागयाओ' त्ति जेमिताः—कृतभोजनाः भुक्तोत्तरं भोजनानन्तरमागता उचितस्थाने यास्तास्तथा ।

'पुरिसनेवत्थियज्ज' त्ति कृतपुरुषनेपथ्याः ।

'सन्नद्ध' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—सन्नद्धबद्धवम्मियकवइया उप्पीलियसरासणपट्टिया पिणद्धगेविज्जा विमलवरचिंधपट्टा गहियाउहपहरणावरण त्ति व्याख्या तु प्रागिवेति, 'भरिएहिं' ति हस्तपाशितैः

'फलीएहिं' त्ति स्फटिकैः 'निवकट्टाहिं' ति कोशकादाकृष्टैः 'असीहिं' ति खड्गैः 'अंसागएहिं' ति स्कन्धमागतैः पृष्ठदेशे बन्धनात् 'तोणेहिं' ति शरधीभिः 'सजीवेहिं' ति सजीवैः—कोटयारोपितप्रत्यञ्चैः 'धणूहिं' ति कोदण्डकैः 'समुक्खित्तेहिं सरेहिं' ति निसर्गार्थमुत्क्षिप्तैर्बाणैः 'समुल्लासियाहिं' त्ति समुल्लासिताभिः । 'दामाहिं' त्ति पाशकविशेषैः 'दाहाहिं' त्ति क्वचित् तत्र प्रहरणविशेषैः दीर्घवंशाग्रन्यस्तदात्ररूपैः 'ओसारियाहिं' त्ति प्रलम्बिताभिः 'ऊरुघंटाहिं' ति जङ्घाघण्टिकाभिः ।

[पृ. २०] 'छिप्पतूरेणं वज्जमाणेणं' द्रुततूर्येण वाद्यमानेन, 'महया उक्किट्ठि' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'महयाउक्किट्ठीसीहनायवोलकलयलरवेणं' तत्र उत्कृष्टिश्च—आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च प्रसिद्धः वोलश्च—वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनिः कलकलश्च व्यक्तवचनः स एव तल्लक्षणो यो रवः स तथा तेन 'समुद्दरवभूयं पिव' त्ति जलधिशब्दप्राप्तमिव तन्मयमिवेत्यर्थः गगनमण्डलमिति गम्यते ।

'तं जइ अहं पि' त्ति तत्—तस्माद्यद्यहमपि, इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'बहूहिं मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरियणमहिलाहिं अन्नाहि ये' त्यादि, 'दोहलं विणिएज्जामी' त्ति दोहदं व्यपनयामीति कट्टु—इति हेतोः 'तंसि दोहलंसि' त्ति तस्मिन् दोहदे, इह यावत्करणात् 'अविणिज्जमाणंमि सुक्का भुक्खा ओलग्गा' इत्यादि 'अट्टज्झाणोवगया झियाइ' इत्येतदन्तं दृश्यमिति ।

'तए णं से' विजयश्चौरसेनापतिः स्कन्दश्रीयं भार्यामुपहतमनः—संकल्पां भूमिगतदृष्टिकामार्त्तध्यानोपगतां ध्यायन्तीं पश्यति, दृष्ट्वा एवमवादीत्- किं णं त्वं देवानां प्रिये ! उपहतमनःसङ्कल्पेत्यादिविशेषणा ध्यायसीति, इदं वाक्यमनुसृत्य सूत्रं गमनीयम् ।

'**इड्ढीसक्कारसमुदएणं**' त्ति ऋद्ध्या—वस्त्रसुवर्णादिसम्पदा सत्कारः—पूजाविशेषस्तस्य समुदायो यः स तथा तेन, '**दसरत्तं ठिइपडियं**' त्ति दशरात्रं यावत् स्थितिपतितं—कुलक्रमागतं पुत्रजन्मानुष्ठानं तत्तथा ॥

[पृ. ३१] 'अट्ठदारियाओ' त्ति, अस्यायमर्थः—'तए णं तस्स अभग्गसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो अभग्गसेणं कुमारं सोहणंसि तिहिकरणणक्खत्तमुहुत्तंसि अट्ठहिं दारियाहिं सद्धिं एगदिवसेणं पाणिं गिण्हाविंसु' त्ति, यावत्करणादिदं दृश्यं—'तए णं तस्स अभग्गसेणस्स कुमारस्स अम्मापियरो इमं एयारूवं पीईदाणं दलयंति' त्ति '**अट्ठओ दाओ**' त्ति अष्टपरिमाणमस्येति अष्टको दायो—दानं वाच्य इति शेषः, स चैवम्—'अट्ठ हिरण्णकोडीओ अट्ठ सुवण्णकोडीओ' इत्यादि यावत् 'अट्ठ पेसणकारियाओ अन्नं च विपुलधणकणगरयणमणिमोत्तियसंखसिलप्पवालरत्तरयणमाइयं संतसारसावएज्ज' मिति, '**उप्पिं भुंजइ**' त्ति अस्यायमर्थः—'तए णं से अभग्गसेणे कुमारे उप्पिं पासायवरगए फुट्टमाणेहिं मुयंगमत्थएहिं वरतरुणिसंपउत्तेहिं बत्तीसइबद्धेहिं नाडएहिं उवगिज्जमाणे विउले माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे विहरइ' त्ति ॥

'महत्थं' महाप्रयोजनं '**महग्घं**' ति बहुमूल्यं 'महरिहं' ति महतो योग्यमिति ॥

'दंडे' ति दण्डनायकम् ॥

[पृ. ३२.] 'जीवगाहं गेण्हाहि' त्ति जीवन्तं गृहाणेत्यर्थः ॥

[पृ. ३३.] 'भडचडगरेणं' ति योधवृन्देन ॥

'मग्गइएहिं' हस्तपाशितैः, यावत्करणात् 'फलिएहीं' त्यादि दृश्यम् ।

'विसमदुग्गगहणं' ति विषमं—निम्नोन्नतं दुर्गं—दुष्प्रवेशं गहनं—वृक्षगहनम् ।

'संपलग्गे' त्ति योद्धुं समारब्धः ॥

'हयमहिय' त्ति यावत्करणादेवं दृश्यम्—'हयमहियपवरवीरघाइयविवडियचिंधधयपडागं' हतः सैन्यस्य हतत्वात् मथितो मानस्य मथनात् प्रवरवीराः—सुभटाः घातिताः—विनाशिता यस्य स तथा, विपतिताः चिह्नयुक्तकेतवः पताकाश्च यस्य स तथा, ततः पदचतुष्टयस्य कर्म्मधारयः, 'दिसोदिसिं विप्पडिसेहिइ' त्ति सर्वतो रणात् निवर्त्तयति ॥

'अथामे' त्ति तथाविधस्थामवर्जितः 'अबले' त्ति शारीरबलवर्जितः 'अवीरिय' त्ति जीववीर्यरहितः 'अपुरिसकारपरक्कमे' त्ति पुरुषकारः—पौरुषाभिमानः स एव निष्पादितस्वप्रयोजनः पराक्रमः तयोर्निषेधादपुरुषकारपराक्रमः 'अधारणिज्जमिति कट्टु' त्ति अधारणीयं—धारयितुमशक्यं स्थातुं वाऽशक्यमिति कृत्वा—हेतोः ॥

[पृ. ३४.] ' उरंउरेणं ' ति साक्षादित्यर्थः ॥

' सामेण य ' त्ति साम–प्रेमोत्पादकं वचनं ' भेदेण य ' त्ति भेदः स्वामिनः पदातीनां च स्वामिन्यविश्वासोत्पादनम् ' उवप्पयाणेण य ' त्ति उपप्रदानं–अभिमतार्थदानं ।

' जे वि य से अब्भिंतरगा सीसगभम ' त्ति येऽपि च 'से' तस्याभग्नसेनस्याभ्यन्तरकाः–आसन्ना मन्त्रिप्रभृतयः, किंभूताः ?–' सीसगभम ' त्ति शिष्या एव शिष्यकास्तेषां भ्रमा–भ्रान्तिर्येषु ते शिष्यकभ्रमाः, विनीततया शिष्यतुल्या इत्यर्थः, अथवा शीर्षकं–शिर एव शिरःकवचं वा तस्य भ्रमः–अव्यभिचारितया शरीररक्षत्वेन वा ते शीर्षभ्रमाः, इह तानिति शेषः, भिनत्तीति योगः ।

तथा ' मित्तनाइणियगे ' त्यादि पूर्ववत् ' भिंदइ ' त्ति चोरसेनापतौ स्नेहं भिनत्ति, आत्मनि प्रतिबद्धान् करोतीत्यर्थः ॥

' महत्थयाइं ' ति महाप्रयोजनानि ' महग्घाइं ' ति महामूल्यानि ' महरिहाइं ' ति महतां योग्यानि महं वा–पूजामर्हन्ति महान् वाऽर्हः पूज्यो येषां तानि तथा, एवंविधानि च कानिचित्केषाञ्चिद्योग्यानि भवन्तीत्यत आह–(' रायारिहाइं ' ति राज्ञामुचितानि) ।

' महं महइमहालियं कूडागारसालं ' ति महती–प्रशस्ता महती चासौ अतिमहालिका च–गुर्वी महतिमहालिका ताम्, अत्यन्तगुरुकामित्यर्थः ' कूडागारसालं ' ति कूटस्येव–पर्वतशिखरस्येवाकारो यस्याः सा तथा सा चासौ शाला चेति समासोऽतस्ताम्, ' अणेगखंभ-

सयसन्निविट्ठं पासाईयं दरसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं ' ति व्याख्या प्राग्वत् ।

' उस्सुक्कं ' ति अविद्यमानशुल्कग्रहणं, यावत्करणादिदं दृश्यम्– ' उक्करं ' क्षेत्रगवादि प्रति अविद्यमानराजदेयद्रव्यम् ' अभडप्पवेसं ' कौटुम्बिकगेहेषु राजवर्णवतां भटानामविद्यमानप्रवेशम् 'अदंडिमकुदंडिमं' दण्डो–निग्रहस्तेन निर्वृत्तं राजदेयतया व्यवस्थापितं दण्डिमं कुदण्डः– असम्यग्निग्रहस्तेन निर्वृत्तं द्रव्यं कुदंडिमं ते अविद्यमाने यत्र प्रमोदेऽसाव- दण्डिमकुदण्डिमोऽतस्तम् ' अधरिमं ' ति अविद्यमानं धरिमं–ऋणद्रव्यं यत्र स तथा तम् ' अधारणिज्जं ' अविद्यमानाधमर्णम् ' अणुद्धुय- मुइंगं ' अनुद्धूता–आनुरूप्येण वादनार्थमुत्क्षिप्ता अनुद्धूता वा–वादना- र्थमेव वादकैरत्यक्ता मृदङ्गा यत्र स तथा ' अमिलायमल्लदामं ' अम्लानपुष्पमालं ' गणियावरनाडइज्जकलियं ' गणिकावरैर्नाटकीयैः– नाटकपात्रैः कलितो यः स तथा तम् ' अणेगतालाचराणुचरियं ' अनेकैः प्रेक्षाकारिभिरासेवितमित्यर्थः, ' पमुइयपक्कीलियाभिरामं ' प्रमुदितैः प्रक्रीडितैश्च जनैरभिरमणीयं ' जहारिहं ' ति यथायोग्यम् ।

[पृ. २५.] उदाहु सयमेव गच्छित्ता ' उताहो स्वयमेव गमिष्यसीत्यर्थः

' नाइविगेट्ठेहिं ' ति अनत्यन्तदीर्घैः ' अद्धाणेहिं ' ति प्रया- णकैः ' सुहेहिं ' ति सुखैः–सुखहेतुभिः, ' वसहिपायरासेहिं ' ति वासिकप्रातर्भोजनैः ॥

'जएणं विजएणं वद्धावेइ' त्ति जयेन विजयेन च रिपूणां वर्द्धस्वेत्येवमाशिषं प्रयुङ्क्ते इत्यर्थः ॥

ननु तीर्थकरा यत्र विहरन्ति तत्र देशे पञ्चविंशतेर्योजनानामादेशान्तरेण द्वादशानां मध्ये तीर्थकरातिशयात् न वैरादयोऽनर्था भवन्ति, यदाह—" पुव्वुप्पन्ना रोगा पसमंति इइवेरमारीओ। अइवुट्ठी अणावुट्ठी न होइ दुब्भिक्ख डमरं च ॥ १ ॥" इति।

[पूर्वोत्पन्ना रोगाः प्रशाम्यन्ति इतिवैरमार्यः। अतिवृष्टिरनावृष्टिर्न भवति दुर्भिक्षं डमरं च ॥ १ ॥]

तत्कथं श्रीमन्महावीरे भगवति पुरिमताले नगरे व्यवस्थित एवाभग्नसेनस्य पूर्ववर्णितो व्यतिकरः संपन्नः ? इति। अत्रोच्यते, सर्वमिदमनर्थमर्थजातं प्राणिनां स्वकृतकर्मणः सकाशादुपजायते, कर्म्म च द्वेधा —सोपक्रमं, निरुपक्रमं च, तत्र यानि वैरादीनि सोपक्रमकर्मसंपाद्यानि तान्येव जिनातिशयादुपशाम्यन्ति सदोषत्वात् साध्यव्याधिवत्, यानि तु निरुपक्रमकर्म्मसंपाद्यानि तानि अवश्यं विपाकतो वेद्यानि नोपक्रमकारणविषयाणि असाध्यव्याधिवत्, अत एव सर्वातिशयसम्पत्समन्वितानां जिनानामप्यनुपशान्तवैरभावा गोशालकादय उपसर्गान् विहितवन्तः ॥

॥ इति विपाकश्रुते अभग्नसेनाख्यतृतीयाध्ययनविवरणम् ॥

४.

॥ सगडे ॥

[पृ. ३७.] 'जइ णं भंते !' इत्यादि चतुर्थाध्ययनस्योत्क्षेपः–प्रस्तावना वाच्या इति गम्यं, स चायं–'जइ णं भंते ! समणेणं भगवया जाव संपत्तेणं दुहविवागाणं तच्चस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते चउत्थस्स णं भंते ! के अट्ठे पन्नत्ते !' त्ति, 'महया' इत्यनेन 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इत्यादि राजवर्णको दृश्यः, 'साम १ भेद २ दण्ड ३' इत्येतत्पदमेवं दृश्यं, 'साममेददंडउवप्पयाणनीईसुपउत्तनयविहन्नू' सामः–प्रियवचनं १ भेदः–नायकसेवकयोश्चित्तभेदकरणं २ दण्डः–शरीरधनयोरपहारः ३ उपप्रदानं–अभिमतार्थदानम् ४ एतान्येव नीतयः सुप्रयुक्ता येन स तथा अत एव नयेषु विधाज्ञः–प्रकारवेदिता य इत्यादिरमात्यवर्णको दृश्यः ॥

[पृ. ३९.] 'सुभद्दे लवण० काल०' त्ति अयमर्थः–'सुभद्दे सत्थवाहे लवणसमुद्दे कालधम्मुणा संजुत्ते यावि होत्थ' त्ति ।

[पृ. ४०.] 'अओमयं' त्ति अयोमयीं 'तत्तं' तप्तां, कथम् ! इत्याह–'समजोइभूयं' ति समा–तुल्या ज्योतिषा–वह्निना भूता या सा तथा ताम् । 'अवयासाविए' त्ति अवयासितः–आलिङ्गितः ।

[पृ. ४१.] 'जोव्वण० भविस्सइ' त्ति 'जोव्वणगमणुपत्ते अलं भोगसमत्थे यावि भविस्सइ' इत्येवं द्रष्टव्यम् ।

'त स' त्ति 'तए णं सा' इत्येवं दृश्यम् । 'विण्णय' त्ति एतदेवं दृश्यं–'विण्णयपरिणयमेत्ता' ।

'निक्खेवो' त्ति 'एवं खलु जंबू ! समणेणं भगवया महावीरेणं चउत्थस्स अज्झयणस्स अयमट्ठे पन्नत्ते' इत्येवंरूपं निगमनं वाच्यमिति । शेषमुपयुज्य प्रथमाध्ययनानुसारेण व्याख्येयमिति ॥

॥ चतुर्थाध्ययनविवरणम् ॥

५.

॥ बहस्सइदत्ते ॥

[पृ. ४२.] 'रिउव्वेय' त्ति एतेनेदं दृश्यं–'रिउव्वेयजज्जुव्वेयअथव्वणवेयकुसले' त्ति दृश्यं व्यक्तं च ।

[पृ. ४३] 'हिययउंडीओ' त्ति हृदयमांसपिण्डान् ॥

[पृ. ४४.] 'वेलासु' त्ति अवसरेषु–भोजनशयनादिकालेष्वित्यर्थः 'अवेलासु' त्ति अनवसरेषु 'काले' तृतीयप्रथमप्रहरादौ 'अकाले च' मध्याह्नादौ, अकालं विशेषेणाह–'राओ' त्ति रात्रौ 'वियाले' त्ति सन्ध्यायां 'संपलग्गो' त्ति आसक्तः ॥

॥ पञ्चमाध्ययन बृहस्पतिदत्तस्येति ॥

६.

॥ नन्दिवर्द्धणे ॥

[पृ. ४५] 'चित्तं बहुविहं' ति आश्चर्यभूतं बहुप्रकारं चेत्यर्थः 'अलंकारियकम्मं' ति क्षुरकर्म्म 'सव्वट्ठाणेसु' त्ति शय्यास्थानभोजनस्थानमन्त्रस्थानादिषु आयस्थानेषु वा शुल्कादिषु 'सव्व-भूमियासु' त्ति प्रासादभूमिकासु सप्तमभूमिकावसानासु पदेषु वा—अमात्यादिषु ।

'दिन्नवियारे' त्ति राज्ञाऽनुज्ञातसंचरणः अनुज्ञातविचारणो वा ॥

[पृ. ४६] 'कलकलभरिएहिं' ति कलकलायत इति कलकलं—चूर्णादिमिश्रजलं तद्भृतैः, तप्तं अयोमयमित्यादि विशेषणम् ।

'हारं पिणद्धंति' त्ति परिधापयन्ति, किं कृत्वा ! इत्याह—अयोमयं संदंशकं गृहीत्वेति, तत्र हारः अष्टादशसरिकः ।

'अद्धहारं' ति नवसरिकः, यावत्करणात् 'तिसरियं पिणद्धंति पालंबं पिणद्धंति कडिसुत्तयं पिणद्धंति' इत्यादि, त्रिसरिकं प्रतीतं प्रालम्बो—झुम्बनकं कटीसूत्रं व्यक्तं 'पट्टं' ति ललाटाभरणं मुकुटं—शेखरकः 'चिंता तहेव' त्ति तं पुरुषं दृष्ट्वा गौतमस्य विकल्पस्तथैवाभूत् यथा हि प्रथमेऽध्ययने, तथाहि—न मे दिट्ठा नरया वा नेरइया वा, अयं पुण पुरिसे निरयपडिरूवियं वेयणं वेएइ' त्ति, यावत्करणा देवं दृश्यम्—'अहापज्जत्तं भत्तपाणं पडिगाहेइ जेणेव समणे भगवं तेणेव उवागच्छइ' इत्यादि

वाच्यं 'वागरेइ' त्ति कोऽसौ जन्मान्तरे आसीदित्येवं गौतमः पृच्छति भगवांस्तु व्याकरोति—कथयति ।

[पृ. ४७.] 'चारगपाले' त्ति गुप्तिपालकः ।

'चारगभंडे' त्ति गुप्त्युपकरणम् ।

'हत्थुंडुयाणं' त्ति अण्डूनि—काष्ठादिमयबन्धनविशेषाः, एवं पादान्दुकान्यपि, 'हडीण य' त्ति हडयः—खोटकाः 'पुंज' त्ति सशिखरो राशिः 'निगर' त्ति राशिमात्रम् ॥

'वेणुलयाण य' त्ति स्थूलवंशलतानां 'वेत्तलयाण य' त्ति जलजवंशलतानां 'चिंच' त्ति चिञ्चालतानाम् अम्बिलिकालतानां 'छियाण' त्ति श्लक्ष्णचर्मकशानां 'कसाण य' त्ति चर्म्मयष्टिकानां 'वायरासीणं' ति वल्करश्मयो वटादित्वग्मयसिंदुराणि ताडनप्रयोजनानि तेषां पुञ्जास्तिष्टन्तीति योगः ।

'सिलाण य' त्ति दृषदां 'लउलाण य' त्ति लगुडानां 'मुग्गराण य' त्ति व्यक्तं 'कनंगराण य' त्ति काय—पानीयाय नङ्गराः—बोधिस्थनिश्चलीकरणपाषाणास्ते कनङ्गराः कानंगरा वा—ईषन्नंगरा इत्यर्थः । 'तए णं से' त्ति एतस्य स्थाने 'तस्स णं' ति मन्यामहे एतस्यैव सङ्गतत्वात् पुस्तकान्तरे दर्शनाच्चेति ।

'असिपत्ताण य' त्ति असीनां 'करपत्ताण य' त्ति कचानां 'खुरपत्ताण य' त्ति क्षुराणां 'कलंबचीरपत्ताण य' त्ति कङ्क (ल) म्बचीरः—शस्त्रविशेषः ।

'कडि (कडग) सक्कराण य' त्ति वंशशलाकानां 'चम्म-पट्टाण य' त्ति वर्द्धाणाम् 'अलपट्टाण य' त्ति अलीनां—वृश्चिकपुच्छाकृतीनां 'डंभणाण य' त्ति यैरग्निप्रतापितैर्लोहशलाकादिभिः परशरीरेऽङ्क उत्पाद्यते तानि दम्भकानि 'कोट्टिलाणं' ति हस्वमुद्गरविशेषाणां ॥

'पच्छाण य' त्ति प्रच्छनकानां 'पिप्पलाण य' त्ति हस्वक्षुराणां कुठारा नखछेदनकानि दर्भाश्च प्रतीताः ।

'अणहारए य' त्ति ऋणधारकान् 'संडपट्टे य' त्ति धूर्त्तान् ।

[पृ. ४८.] 'अप्पेगइ य' त्ति अप्येककान् कांश्चिदपीत्यर्थः, 'पज्जेइ' त्ति पाययति 'अप्पेगइयाणं तेणं चेव ओवीलं दलयइ' तेनैव अवपीडं—शेखरं मस्तके तस्यारोपणात् उपपीडां वा—वेदनां दलयति—करोति 'संकोडियमोडिए' त्ति सङ्कोटिताश्च—सकोचिताङ्गा मोटिताश्च—चलिताङ्गाः इति द्वन्द्वोऽतस्तान् 'अप्पेगइए हत्थछिन्नए करेइ' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'पायच्छिन्नए एवं नक्कउट्ठजिब्भसीसछिन्नए' इत्यादि, 'सत्थोवाडियए' त्ति शस्त्रावपाटितान्—खड्गादिना विदारितान् 'अप्पेगइया वेणुलयाहिं' इत्यत्र यावत्करणात् 'वेत्तलयाहि य चिंचलयाहिं' इत्यादि दृश्यम् ।

'उरे सिलं दलावेई' त्यादि, उरसि पाषाणं दापयति तदुपरि लगुडं दापयति ततस्तं पुरुषाभ्यां लगुडोभयप्रान्तनिविष्टाभ्यां लगुडमुत्कम्पयति—अतीव चलयति यथाऽपराधिनोऽस्थीनि दल्यन्त इति भावः ।

तंतीहि य ' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं–' वरत्ताहि य वागरज्जूहिं इत्यादि, ' अगडंसि ' त्ति कूपे ' उच्चूलयालगं ' ति अधःशिरस उपरि पादस्य कूपजले वोलणाकर्षणं ' पज्जेइ ' त्ति पाययति खादयतीत्यादि लौकिकीभाषा कारयतीति तु भावार्थः ' अवदूसु य ' त्ति कृकाटिकासु ' खलुएसु ' त्ति पादमणिवन्धेषु ' अलिए भंजावेइ ' त्ति वृश्चिक-कण्टकान् शरीर प्रवेशयतीत्यर्थः ' सूईओ ' त्ति सूचीः ' डंभणाणि य ' त्ति सूचीप्रायाणि डम्भकानि हस्ताङ्गुल्यादिषु ' कोट्टिल्लएहिं ' ति मुद्गरकैः ' आआडावेइ ' त्ति आखोटयति प्रवेशयतीत्यर्थः ' भूमिं कंडुयावेइ ' त्ति अङ्गुलीप्रवेशितसूचीकैः हस्तैः भूमिं कण्डूयते, महा-दुःखमुत्पद्यते इति कृत्वा भूमिकण्डूयनं कारयतीति । ' दब्भेहि य 'त्ति दर्भाः–समूलाः ' कुसेहि य ' त्ति कुशाः–निर्मूलाः

[पृ. ४९] ' कुमारे ' त्ति कुमारः ।

' अंतराणि य ' त्ति अवसरान् ' छिद्दाणि य ' त्ति अल्पपरिवा-रत्वानि, ' विरहाणि य ' त्ति विजनत्वानि ॥

[पृ. ५०] ' एवं खलु जंबू ! ' इत्यादि ' निक्षेपो ' निगमनम् षष्ठाध्ययनस्य यावत् ' अयमट्ठे ' त्यादि ' वेमि ' त्ति ब्रवीम्यहं भगवतः समीपे अमुं व्यतीकरं विदित्वेत्यर्थः ॥

षष्ठाध्ययनविवरणं नंदिवर्द्धनस्याधिकारो हि समाप्तः ॥ ६ ॥

७.

॥ उंबरदत्ते ॥

'**जइ णं भंते !**' इत्यादिरुत्क्षेपः सप्तमस्याध्ययनस्य वाच्य इति ।

[पृ. ५१] '**कच्छुल्लं**' ति कण्डूमन्तं '**दोउयरियं**' ति जलोदरिकं '**भगंदलियं**' त्ति भगन्दरवन्तं '**सोगिल**' न्ति शोफवन्तं, एतदेव सविशेषमाह—'**सुयमुहसुयहत्थं**' ति शूनमुखशूनहस्तम् ।

'**थिविथिविंत**' त्ति अनुकरणशब्दोऽयं '**वणमुहकिमिउत्तयंतपगलंतपूयरुहिरं**' त्ति लालाभिः—क्लेदतन्तुभिः प्रगलन्तौ कर्णौ नासा च यस्य स तथा तम्, '**अभिक्खणं**' ति पुनः पुनः '**कट्ठाइं**' ति क्लेशहेतुकानि '**कलुणाइं**' ति करुणोत्पादकानि '**वीसराइं**' ति विरूपध्वनीनीति गम्यते, '**कूयमाण**' त्ति कूजन्तम्—अव्यक्तं भणन्तं, शेषं सर्वं प्रथमाध्ययनवत् नवरं '**देहंबलियाए**' देहबलिमित्यस्याभिधानं प्राकृतशैल्या देहंबलिया '**पाड०**' त्ति पाडलिसंडाओ नगराओ '**पडिणि०**' त्ति पडिनिक्खमइ, त्ति दृश्यं, 'जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणामेव उवागच्छइ २ गमणागमणाए पडिक्कमइ ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामतीत्यर्थः 'भत्तपाणं आलोएइ २ भत्तपाणं पडिदंसेइ २ समणेणं भगवया अब्भणुन्नाए यावत्करणात् 'समाणे' इत्यादि दृश्यम् ।

'विलमिव पन्नगभूए अप्पाणेणं आहारमाहारेइ' त्ति आत्मना आहारयति, किं भूतः सन् इत्याह—'पन्नगभूतः' नागकल्पो भगवान्

आहारस्य रसोपलम्भार्थमचर्वणात्, कथम्भूतमाहारम्? —बिलमिव असंस्पर्शनात्, नागो हि बिलमसंस्पृशन् आत्मानं तत्र प्रवेशयति, एवं भगवानप्याहारमसंस्पृशन् रसोपलम्भानपेक्षः सन्नाहारयतीति।

'दोच्चं पि' त्ति द्विरपि द्वितीयां वाराम्।

[पृ. ५२] 'अट्ठंगाउव्वेयपाठए' त्ति आयुर्वेदो—वैद्यकशास्त्रं 'कुमारभिच्चं' त्ति कुमाराणां—बालकानां भृतौ—पोषणे साधु कुमारभृत्यं, तद्धि शास्त्रं कुमारभरणस्य—क्षीरस्य दोषाणां संशोधनार्थं दुष्टस्तन्यनिमित्तानां व्याधीनामुपशमनार्थं चेति। 'सलाग' त्ति शलाकायाः कर्म शालाक्यं तत्प्रतिपादकं तन्त्रमपि शालाक्यं, तद्धि ऊर्ध्वजन्तुगतानां रोगाणां श्रवणवदनादिसंश्रितानामुपशमनार्थमिति। 'सल्लहत्ते' त्ति शल्यस्य हत्या हननमुद्धार इत्यर्थः शल्यहत्या तत्प्रतिपादकं शास्त्रं शल्यहत्यमिति। 'कायतिगिच्छि' त्ति कायस्य ज्वरादिरोगग्रस्तशरीरस्य चिकित्सा—रोगप्रतिक्रिया यत्राभिधीयते तत्कायचिकित्सैव, तत्तन्त्रं हि मध्याङ्गसमाश्रितानां ज्वरातिसारादीनां शमनार्थमिति। 'जंगोले' त्ति विषघातक्रियाऽभिधायकं जङ्गोलं—अगदं तत्तन्त्रं तद्धि सर्प्पकीटलूतादष्टविनाशार्थं विविधविषसंयोगोपशमनार्थं चेति। 'भूयेवज्ज' त्ति भूतानां निग्रहार्था विद्या—शास्त्रं भूतविद्या, सा हि देवासुरगन्धर्वयक्षराक्षसाद्युपसृष्टचेतसां शान्तिकर्मबलिकरणादिभिर्ग्रहोपशमनार्था। 'रसायणे' त्ति रसः—अमृतरसस्तस्यायनं—प्राप्तिः रसायनं तद्धि वयः—स्थापनमायुर्मेधाकरं रोगोपहरणसमर्थं च तदभिधायकं तन्त्रमपि रसायनम्, 'वाईकरणे' त्ति अवाजिनो वाजिनः करणं वाजीकरणं—शुक्रवर्द्धने-

नाश्वस्त्येव करणमित्यर्थः तदभिधायकं शास्त्रम्, अल्पक्षीणविशुष्करे-तसामाप्यायनप्रसादोपजनननिमित्तं प्रहर्षजनननिमित्तं प्रहर्षजननार्थं चेति ॥

'सिवहत्थे' त्ति आरोग्यकरहस्तः 'सुहहत्थे' त्ति शुभहस्तः—प्रशस्तकरः सुखहेतुहस्तो वा 'लहुहत्थे' त्ति दक्षहस्तः ॥

'राईसर' इत्यत्र यावत्करणात् 'तलवरमाडंवियकोडुंवियसेट्ठी' त्ति दृश्यं, 'दुव्वलाण य' त्ति कृशानां हीनवलानां वा 'गिलाणाणं य' त्ति क्षीणहर्षाणां शोकजनितपीडानामित्यर्थः 'वाहियाण य' त्ति व्याधिः—चिरस्थायी कुष्टादिरूपः स संजातो येषां ते व्याधिता व्यथिता वा—उष्णादिभिरभिभूता अतस्तेषां 'रोगियाणं' त्ति संजाताचिरस्था-यिज्वरादिदोषाणां, केषामेवंविधानाम् ? इत्याह—'सणाहाण य' त्ति सस्वामिनाम् 'अणाहाण य' त्ति निःस्वामिनां 'समणाण य' त्ति गैरिकादीनां 'भिक्खगाण य' त्ति तदन्येषां 'करोडियाण य' त्ति कापालिकानाम् 'आउराणं' त्ति चिकित्साया अविषयभूतानाम् 'अप्पेगइयाणं मच्छमंसाइं उवइसति' इत्येतस्य वाक्यस्यानुसारेणा-ग्रेतनानि वाक्यानि ऊह्यानि, मत्स्याः कच्छपा ग्राहाः मकराः संसुमाराः अजाः एलकाः रोज्झाः शूकराः मृगाः शशकाः गावः महिषाः तित्तिराः वर्त्तकाः लावकाः कपोताः कुक्कुटाः मयूराश्च प्रतीताः ।

[पृ. ५३.] 'मन्ने' त्ति अहमेवं मन्ये 'नियगकुच्छिसं-भूताइं' ति निजापत्यानीत्यर्थः, स्तनदुग्धे लुब्धकानि यानि तानि तथा, मधुरसमुल्लापकानि—मन्मनप्रजल्पितानि स्तनमूलात् कक्षादेशभागमभि-

सरन्ति मुग्धकानीति, पुनश्च कोमलं यत्कमलं तेनोपमा ययोस्तौ तथा ताभ्यां हस्ताभ्यां गृहीत्वा उत्सङ्गनिवेशितानि ददति समुल्लापकान् सुमधुरान् शब्दतः पुनः पुनर्मञ्जुलप्रभणितान्—मञ्जुलानि—कोमलानि प्रभणितानि—भणनारम्भा येषु ते तथा तान्,

[पृ. ५४.] ' **अपुन्न** 'त्ति अविद्यमानपुण्या यतः ' **अकयपुण्ण** ' त्ति अविहितपुण्या अथवा ' **अपुण्ण** ' त्ति अपूर्णमनोरथत्वात् ' **एत्तो** ' त्ति एतेषां बालकचेष्टितानाम् ' **एगयरमवि** ' एकतरमपि—अन्यतरदपीति, ' **कल्लं** ' इत्यत्र यावत्करणात् ' पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मिलिए अहपंडुरे पभाए ' इत्यादि दृश्यम् ' उट्ठिए सहस्सरस्सिंमि दिणयरे तेयसा जलंते ' इत्येतदन्तं, तत्र प्रादुः प्रभातायां—प्रकाशेन प्रभातायां फुल्लं विकसितं यदुत्पलं—पद्मं तस्य कमलस्य च—हरिणस्य कोमलं—अकठोरम् उन्मीलितं—दलानां नयनयोश्चोन्मेषो यत्र तत्तथा तत्र, शेषं व्यक्तम् ।

' **जायं च** ' त्ति यागं पूजां यात्रां वा ' **दायं च** ' दानं ' **भायं च** ' लाभस्यांशम ' **अक्खयणिहिं च** ' त्ति देवभाण्डागारम् ' **अणुवड्ढिस्सामि** ' त्ति वृद्धिं नेष्यामि, ' **इति कट्टु** ' एवं कृत्वा ' **ओवाइयं** ' त्ति उपयाचितम् ॥

[पृ. ५५] ' **उवाइणित्तए** ' उपयाचितुमिति ।

' **कयकोउयमंगल** ' त्ति कौतुकानि—मषीपुण्ड्रकादीनि मङ्गलानि दध्यक्षतादीनि ' **उल्लपडसाडिय** ' त्ति पटः—प्रावरणं साटको—निवसनं

'पम्हल०' त्ति 'पम्हलसुकुमालगंधकासाइयाए गायलट्ठी ओलूहइ' त्ति द्रष्टव्यम् 'एवं व०' त्ति एवं वयासीत्यर्थः ॥

॥ सप्तमाध्ययनस्य विवरणं उंबरदत्ताख्यस्य ॥

८.

॥ सोरियदत्ते ॥

[पृ. ५७] 'मच्छंधे' ति मत्स्यबन्धः ।

[पृ. ५८] 'सण्हमच्छा' इत्यत्र यावत्करणात् 'खवल्लमच्छा विज्झिडिमच्छा हलिमच्छा' इत्यादि 'लंभणमच्छा पडागा' इत्येतदन्तं दृश्यं, मत्स्यभेदाश्चैते रूढिगम्याः । 'अए य अह' यावत्करणात् 'एलए य रोज्झे य सूयरे य मिगे य' इति दृश्यम् । 'तित्तिरे य' इत्यत्र यावत्करणात् 'वट्टय य लावए य कुक्कुडे य' इति दृश्यम् ।

'सण्हखंडियाणि य' सूक्ष्मखण्डीकृतानि 'वट्ट' त्ति वृत्तखण्डितानि च ।

[पृ. ५९.] 'दीह' त्ति दीर्घखण्डितानि च 'रहस्स' त्ति ह्रस्वखण्डितानि च । 'हिमपक्काणि य' त्ति शीतपक्वानि 'जम्मपक्कानि वेगपक्काणि य' त्ति रूढिगम्यं, 'मारुयपक्काणि य' त्ति वायुपक्वानि 'कालाणि य' त्ति 'हेरंगाणि य' त्ति रूढिगम्यं, 'महिट्ठाणि य' त्ति तक्रसंसृष्टानि 'आमलरसियाणि य' आमलक-

रससंसृष्टानि 'मुद्दियारसियाणि य' त्ति मृद्वीकारससंसृष्टानि एवं कपित्थरसिकानि दाडिमरसिकानि मच्छरसिकानि तलितानि—तैलादिनाऽग्नौ संस्कृतानि 'भज्जियाणि य' त्ति अग्निना भ्रष्टानि 'सोल्लियाणि य' त्ति शूले पक्वानि 'मच्छरसए' त्ति मत्स्यमांसरसस्य सम्बन्धिनो रसान् 'एणिज्जरसए य' त्ति मृगमांसरसान् 'तित्तिर' त्ति तित्तिरसत्करसान् यावत्करणात् 'वट्टयरसए य लावयरसए य' इत्यादि दृश्यं, 'हरियसागं' ति पत्रशाकं 'ज०' इत्यस्यायमर्थः—जलयरमंसेहिं खहयरमंसेहिं 'तलि० भज्जि० च' अयमर्थः—'तलिएहिं भज्जिएहिं'।

'चिंत' त्ति मनोरथोत्पत्तिर्वाच्या, धण्णाओ णं ताओ अम्मयाओ कयत्थाओ इत्यादिरूपा यथा गङ्गदत्तायाः सप्तमाध्ययनोक्तायाः, 'आपुच्छण' त्ति भर्तुराप्रच्छा 'तं इच्छामि णं तुब्भेहिं अब्भणुन्नाया' इत्यादिका, 'ओवाइयं' ति उपयाचितं वाच्यं, दोहदोऽपि गङ्गदत्ताया इव वाच्य इति।

[पृ. ६०] 'एगट्टियाहिं' ति नौभिः 'दहगलणेहि ये' त्यादि एगट्ठियं भरेंती येतदन्तं रूढिगम्यं, तथाऽपि किञ्चिल्लिख्यते—हृदगलनं—हृदस्य मध्ये मत्स्यादिग्रहणार्थं भ्रमणं जलनिःसारणं वा हृदमलनं—हृदस्य मध्ये पौनःपुन्येन परिभ्रमणं जले वा निःसारिते पङ्कमर्दनं थोहरादिप्रक्षेपेण हृदजलस्य विक्रियाकरणं हृदमथनं—हृदजलस्य तरुशाखाभिर्विलोडनं हृदवहनं—स्वत एव हृदाज्जलनिर्गमः हृदप्रवहणं—हृदजलस्य प्रकृष्टं वहनं प्रपञ्चपुलादयो मत्स्यबन्धनविशेषाः गलानि—बडिशानि

'**वक्कबंधेहि य**' त्ति वल्कबन्धनैः—सूत्रबन्धनैश्चेति व्यक्तं, '**मच्छखलए करेंति**' त्ति स्थण्डिलेषु मत्स्यपुञ्जान् कुर्वन्ति ।

[पृ. ६१] '**वमणेहि य**' त्ति वमनं स्वतः संभूतं '**छड्डणेहि य**' त्ति छर्दनं च वातादिद्रव्यप्रयोगकृतम्, **उवीलणेहि य** त्ति अवपीडनं, कवलग्राहः—गलकण्टकापनोदाय स्थूलकवलग्रहणं मुखविमर्दनार्थं वा दंष्ट्राधः काष्ठखण्डदानं, शल्योद्धरणं—यन्त्रप्रयोगकः कण्टकोद्धारः विशल्यकरणं औषधसामर्थ्यादिति '**नीहरित्तए**' त्ति निष्काशयितुं '**विसोहित्तए**' त्ति पूयाद्यपनेतुम् ।

॥ अष्टमाध्ययनस्य विवरणं शौरिकमात्स्यिकस्य समाप्तम् ॥

९.

॥ देवदत्ता ॥

[पृ. ६३.] '**अब्भुग्गय**' त्ति इदमेवम्—अब्भुग्गयमूसियपहसिए चेव' अभ्युद्गतोच्छ्रितानि—अत्यन्तोच्चानि प्रहसितानि च—हसितुमारब्धानि चेत्यर्थः, '**मणिकणगरयणचित्ते**' इत्यादि, 'एगं च णं महं भवणं करेंति अणेगखंभसयसन्निविट्ठ' मित्यादि भवनवर्णकसूत्रं दृश्यम् ॥

'**पंचसयओ दाओ**' त्ति हिरण्यकोटिसुवर्णकोटिप्रभृतीनां प्रेषणकारिकान्तानां पदार्थानां पञ्चपञ्चशतानि '**सिंहसेनकुमाराय**' पितरौ दत्तवन्तावित्यर्थः, स च प्रत्येकं स्वजायाभ्यो दत्तवानिति ।

'महया' इत्येन 'महयाहिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदसारे' इत्यादि ।

'भीया जेण' त्ति 'भीया तथा जेणेवेत्यर्थः ।

'ओहय० जाव' इह यावत्करणादिदं दृश्यम्–ओहयमणसंकप्पा भूमीगयदिट्ठिया करतलपल्हत्थमुही अट्टज्झाणोवगय' त्ति ।

[पृ. ६४] 'उप्फेणउप्फेणियं' त्ति सकोपोष्मवचनं यथा भवतीत्यर्थः ।

'इतोऽनन्तरवाक्यस्यैकैकमक्षरं पुस्तकेषूपलभ्यते, ततश्चैवमवगन्तव्यम्–' एवं खलु सामी ! ममं एगूणगाणं पंचण्हं सवत्तीसयाणं एगूण-पंचमाइसयाइं इमीसे कहाए लद्धट्ठाइं समाणाइं अन्नमन्नं सद्दावेत्ता एवं वयासी–एवं खलु सीहसेणे राया सामाए देवीए मुच्छिए अम्हं धूयाओ नो आढाइ नो परियाणाइ अणाढाएमाणे अपरियाणमाणे विहरइ' । 'जा' इति यावत्करणात्, तच्चेदं दृश्यम्–' तं सेयं खलु अम्ह सामं देवीं अग्गिपओगेण वा विसप्पओगेण वा सत्थप्पओगेण वा जीवियाओ ववरोवित्तए, एवं संपेहेइ संपेहित्ता ममं अंतराणि छिद्दाणि पडिजागरमाणीओ विहरंति, तं न नज्जइ सामी ! ममं केणइ कुमरणेणं मारिस्संति त्ति कट्टु भीया' यावत्करणात् 'तथा तसिया उव्विग्गा ओहयमणसंकप्पा भूमीगयदिट्ठीया' इत्यादि दृश्यम् ।

'घत्तिहामि' त्ति यतिष्ये 'नत्थि' त्ति न भवत्ययं पक्षो यदुत 'कत्तोइ' त्ति कुतश्चिदपि शरीरकस्य आबाधा वा भविष्यति, तत्र

भावार्थः—ईर्ष्या प्रवाद:—प्रकृष्ठ पंडेव 'इति कट्टु' त्ति एवम- भिधाय।

'अणेगखंभिय' त्ति अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टामित्यर्थः, 'पासा०' इत्यनेन 'पासाईयं दरिसणिज्जं अभिरूवं पडिरूवं' मिति दृश्यम्।

[पृ. ६७.] 'जइ वि (य) सा सयं रज्जसुक्का' त्ति यद्यपि सा स्वकीयराज्यशुल्का—स्वकीयराज्यलभ्येत्यर्थः।

'जुत्तं व' त्ति सङ्गतं 'पत्तं व' त्ति पात्रं वा 'सलाहणिज्जं व' त्ति श्लाघ्यमिदं 'सरिसो व' त्ति उचितसंयोगो वधूवरयोः।

'आयंते' त्ति आचान्तो जलग्रहणात् 'चोक्खे' त्ति चोक्षः सिक्थलेपाद्यपनयनात् विमुक्तं भवति। 'परमसूईभुए' त्ति अत्यन्तं शूचीभूत इति।

[पृ. ६८] 'ण्हाये' यावत्करणादिदं दृश्यं—'कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सव्वालंकारे' त्ति।

'सुवहुमित्त' इत्यत्र यावत्करणादिदं 'णियगसयणसंबंधि- परिजणेण' त्ति दृश्यम्।

'सव्वड्ढिए' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'सव्वजुईए' सर्व- द्युत्या—आभरणादिसम्बन्धिन्या सर्वयुक्त्या वा उचितेषु वस्तुघटनालक्ष- णया सर्वबलेन—सर्वसैन्येन सर्वसमुदायेन—पौरादिमीलनेन सर्वादरेण— सर्वोचितकृत्यकरणरूपेण 'सव्वविभूईए' सर्वसम्पदा 'सव्वविभूसाए' समस्तशोभया 'सव्वसंभमेणं' प्रमोदकृतोत्सुक्येन 'सव्वपुप्फगंध-

मल्लालंकारेण सव्वतूरसद्दसंनिनाएणं ' सर्वतूर्यशब्दानां मीलने यः संगतो नितरां नादो—महान् घोषस्तेनेत्यर्थः, अल्पेष्वपि ऋद्ध्यादिषु सर्वशब्दप्रवृत्तिर्दृष्टा अत आह—' **महया इड्ढीए** ' महया जुईए महया जुईए महया वलेणं महया समुदएणं महया वरतुरियजमगसमगपवाइगं '
' **जमगसमग** ' त्ति युगपत्, एतदेव विशेषेणाह—' संखपणवपडहमेरि-झल्लरिखरमुहिहुडुक्कमुखमुइंगदुंदुहिनिग्घोसनाइयरवेणं ' तत्र शङ्खादीनां नितरां घोषो निर्घोषो—महाप्रयत्नोत्पादितः शब्दः नादितं—ध्वनिमात्रं एतद्द्वयलक्षणो यो रवः स तथा तेनेति ।

' **सेयापीएहिं** ' ति रजतसुवर्णमयैरित्यर्थः ।

[पृ. ६९] ' **सिरीए देवीए मायाभत्ते यावि हुत्थ** ' त्ति श्रिया देव्या मातेति वहुमानवुद्ध्या भक्तो मातृभक्तश्चाप्यभूत्,

' **कल्लाकल्लिं** ' ति प्रातः प्रातः ।

' **गंधवट्टएणं** ' ति गन्धचूर्णेन ।

' **जिमियभुत्तुत्तरागयाए** ' त्ति जेमितायां—कृतभोजनायां तथा भुक्त्वोत्तरमागतायां स्वस्थानमिति भावार्थः, उदारान्—मनोज्ञान् भोगान् भुञ्जानो विहरति ।

' **पुव्वरत्तावरत्ते** ' त्ति पूर्वरात्रापररात्रकालसमये, रात्रेः पूर्वभागे पश्चाद्भागे वेत्यर्थः ।

[पृ. ७०.] ' **मज्जाइय** ' त्ति पीतमद्या, ' विरहियसयणि-ज्जंसि ' त्ति विरहिते विजनस्थाने शयनीयं तत्र ।

'परामुसइ' त्ति गृह्णाति ।

'समजोइभूयं' ति समः—तुल्यो ज्योतिषा—अग्निना भूतो जातो यः स तथा तम् ।

'रोयमाणीओ' त्ति अश्रुविमोचनात्, इहान्यदपि पदद्वयमध्येयं, तद्यथा—'कंदमाणीओ' आक्रन्दशब्दं कुर्वत्यः 'विलवमाणीओ' त्ति विलापान् कुर्वत्यः ।

[पृ. ७१] 'आसुरुत्ते' त्ति आशु—शीघ्रं रुष्टः—कोपेन विमोहितः, इहान्यदपि पदचतुष्कं दृश्यं, तद्यथा—'रुट्टे' त्ति उदितरोषः 'कुविए' त्ति प्रवृद्धकोपोदयः 'चंडिकिए' त्ति प्रकटितरौद्ररूपः, 'मिसिमिसिमाणे' त्ति कोपाग्निना दीप्यमान इव ॥

॥ देवदत्तायाः नवमाध्ययनस्य विवरणं ॥ ९ ॥

१०.

॥ अञ्जू ॥

[पृ. ७२.] 'जहा तेयलि' त्ति ज्ञाताधर्मकथायां यथा तेयलिसुतनामा अमात्यः पोट्टिला—भिधानां कलादमूपिकारश्रेष्ठिसुतामात्मार्थं याचयित्वा आत्मनैव परिणीतवान् एवमयमपीति ।

अञ्जूसार्थवाहसुतायाः दशमाध्ययनस्य विवरणम् ॥ १० ॥

तत्समाप्तौ च समाप्तं प्रथमश्रुतस्कन्धविवरणमिति ॥

॥ अथ बीयसुयक्खंधो ॥

१.

॥ सुबाहू ॥

'सव्वोउ० य' त्ति इदमेवं दृश्यं–'सव्वोउयपुप्फफलसमिद्धे रम्मे नंदणवणप्पगासे पासाईए ४'।

'तंसि तारिसगंसि वासभवणंसी' ति तस्मिन् तादृशे–राजलोकोचिते वासगृहे इत्यर्थः।

'जहा मेहस्स जम्मणं' ति ज्ञाताधर्मकथायां प्रथमाध्ययने यथा मेघकुमारस्य जन्मवक्तव्यतोक्ता एवमत्रापि सा वाच्येति, नवरमकालमेघदोहदवक्तव्यता नास्तीह। 'सुबाहुकुमार' इह यावत्करणादिदं दृश्यं–'बावत्तरीकलापंडिए नवंगसुत्तपडिबोहिए' नवाङ्गानि–श्रोत्र २ चक्षु ४ घ्राण ६ रसना ७ त्वग् ८ मनो ९ लक्षणानि सन्ति सुप्तानि प्रतिबोधितानि यौवनेन यस्य स तथा, 'अट्ठारसदेसीभासाविसारए' इत्यादि जाव अलं भोगसमत्थे जाए यावि हुत्था, तए णं तस्स सुबाहुस्स अम्मापियरो सुबाहुं कुमारं बावत्तरीकलापंडियं जाव अलं भोगसमत्थं साहसियं वियालचारिं जाणंति जाणित्ता पञ्च प्रासादावतंसकशतानि कारयन्ति, किं भूतानि ? इत्याह–'अब्भुग्गय' त्ति 'अब्भुग्गयमूसियपहसिए' इत्यादि, 'भवणं' ति एकं च भवनं कारयंति, अथ प्रासादभवनयोः कः प्रतिविशेषः ?, उच्यते, प्रासादः स्वगतायामापेक्षया द्विगुणोच्छ्रयः भवनं त्वायामापेक्षया पादोनसमुच्छ्रयमेवेति, इह च प्रासादा वधूनिमित्तं भवनं च कुमाराय, 'एवं जहा महाबलस्स' त्ति भवन-

वर्णको विवाहवक्तव्यता च यथा भगवत्यां महाबलस्योक्ता एवमस्यापि पुष्पचूडाप्रमुखानामिति वाच्यम्, एतदेव दर्शयन्नाह—'नवर' मित्यादि।

'तहेव' त्ति यथा महाबलस्येत्यर्थः, 'पंचसयओ दाओ' त्ति 'पंचसयाइं हिरन्नकोडीणं पंचसयाइं सुवण्णकोडीणं' इत्यादि दानं वाच्यम्, इह यावत्करणादेवं दृश्यं—'तए णं सुबाहु कुमारे एगमेगाए भारियाए एगमेगं हिरण्णकोडिं दलयइ' इत्यादि वाच्यं यावत् 'अन्नं च विपुलं धणकणगरयणमणिमोत्तियसंखसिप्पप्पवालमाइयं दलयति, तए णं से सुबाहुकुमारे' त्ति, 'उप्पि पासायवरगए' प्रासादवरस्य उपरिस्थित इत्यर्थः, 'फुट्ट०' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'फुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं' स्फुटद्भिर्मृदङ्गमुखपुटैरतिरभसास्फालनादित्यर्थः, 'वरतरुणीसंपउत्तेहिं' 'बत्तीसइबद्धेहिं नाडएहिं' द्वात्रिंशद्भिर्भक्तिनिबद्धैः द्वात्रिंशत्पात्रनिबद्धैरित्यन्ये 'उवगिज्जमाणे उवलालिज्जमाणे माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे' त्ति, 'जहा कुणिए' त्ति यथा औपपातिके कोणिकराजो भगवद्वन्दना य निर्गच्छवर्णित एवमयमपि वर्णयितव्य इति भावः। 'सुबाहू वि जहा जमालि तहा रहेण निग्गउ' त्ति, अयमर्थः—येन भगवतीवर्णितप्रकारेण जमाली भगवद्भागिनेयो भगवद्वन्दनाय रथेन निर्गतोऽयमपि तेनैव प्रकारेण निर्गत इति, इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'समणस्स भगवओ महावीरस्स छत्ताइच्छत्तं पडागाइपडागं विज्जाचारणे जंभए य देवे ओवयमाणे उप्पयमाणे य पासइ पासित्ता रहाओ पच्चोरुहइ २ त्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी।

'हट्ठ' त्ति हट्ठतुट्ठे अतीव हृष्टः 'उट्ठाए' त्ति उट्ठाए उट्ठेइ, इह यावत्करणात् इदं दृश्यं–'उट्ठित्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता 'सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं' इत्यादि यत्सूत्रपुस्तके दृश्यते तद्वक्ष्यमाणवाक्यानुसारेणावगन्तव्यं, तथा हि–'सद्दहामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं पत्तियामि णं भंते ! निग्गंथं पावयणं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियसेट्ठिसत्थवाहपहियओ मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वयंति नो खलु अहं तहा संचाएमि पव्वइत्तए, अहन्नं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावयं गिहिधम्मं पडिवज्जामि, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेह' त्ति भगवद्वचनं, 'तमेव' इदमेवं दृश्यं–'तमेव चाउग्घंटं आसरहं,' 'जामेव' इत्यादि त्वेवं दृश्यं 'जामेव दिसं पाउब्भूए तामेव दिसिं पडिगए' त्ति ।

[पृ. ७६.] 'इंदभूई' इत्यत्र यावत्करणात् 'नामं अणगारे गोयमगोत्तेण' मित्यादि दृश्यं, 'इट्ठे' त्ति इष्यते इतीष्टः स च तत्कृतविवक्षितकृत्यापेक्षयाऽपि स्यादित्याह–इष्टरूपः इष्टस्वरूप इत्यर्थः इष्टः इष्टरूपो वा कारणवशादपि स्यादित्याह–कान्तः–कमनीयः कान्तरूपः–कमनीयस्वरूपः, शोभनः शोभनस्वभावश्चेत्यर्थः, एवंविधः कश्चित् कर्मदोषात्परेषां प्रीतिं नोत्पादयेदित्यत आह–प्रियः–प्रेमोत्पादकः प्रियरूपः–प्रीतकारिस्वरूपः, एवंविधश्च लोकरूढितोऽपि स्यादित्यत आह–मनोज्ञः मनसा–अन्तः संवेदनेन शोभनतया ज्ञायत इति मनोज्ञः, एवंविधश्चैकदाऽपि स्यादित्यत आह—

'**मणामे**' त्ति मनसा अम्यते—गम्यते पुनः पुनः संस्मरणतो यः स मनोऽमः, एवं मनोऽमरूपः, एतदेव प्रपञ्चयन्नाह—'**सोमे**' त्ति अरौद्रः सुभगो—वल्लभः '' **पियदंसणे**' त्ति प्रेमजनकाकारः, किमुक्तं भवति ?—'**सुरूवे**' त्ति शोभनाकारः सुस्वभावश्चेति, एवंविधश्चैक—जनापेक्षयाऽपि स्यादित्यत आह—'बहुजणस्स वी' त्यादि, एवंविधश्च प्राकृतजनापेक्षयाऽपि स्यादित्यत आह—'**साहुजणस्स वी**' त्यादि ।

'**इमा एयारूव**' त्ति इयं प्रत्यक्षा एतद्रूपा—उपलभ्यमानस्व-रूपैव, अकृत्रिमेत्यर्थः '**क्रिण्णा लद्ध**' त्ति —न हेतुनोपार्जिता, 'किन्ना पत्त' त्ति केन हेतुना प्राप्ता उपार्जिता सती प्राप्तिमुपगता, '**किण्णा अभिसमन्नागय**' त्ति प्राप्ता अपि सती केन हेतुना आभिमुख्येन साङ्गत्येन च उपार्जनस्य च पश्चाद्भोग्यतामुपगतेति । 'को वा एस आसि पुव्वभवे' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'किं नामए वा किं वा गोएणं कयरंसि वा गामंसि वा सन्निवेसंसि वा किं वा दच्चा किं वा भोच्चा किं वा समायरित्ता कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतेति एगमवि आयरियं सुवयणं सोच्चा निसम्म सुबाहुणा कुमारेण इमा एयारूवा उराला माणुस्सिड्ढि लद्धा पत्ता अभिसमन्नागय' त्ति ।

'**जाइसंपन्ना**' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'कुलसंपन्ना बल-संपन्ना, एवं विणयणाणदंसणचरित्तलज्जालाघवसंपन्ना ओयंसी तेयंसी वच्चंसी जसंसीत्यादि । 'दूइज्ज०' त्ति 'गामाणुगामं दूइज्जमाणा' इति दृश्यं, द्रवन्तो—गच्छन्तो इत्यर्थः ॥

'जहा गोयमसामि' त्ति द्वितीयाध्ययने दर्शितगौतमस्वामिभिक्षाचर्यान्यायेनायमपि भिक्षाटनसामाचारीं प्रयुङ्क्ते इत्यर्थः।

[पृ. ७७.] 'सुहम्मे थेरे' त्ति धर्मघोषस्थविरानित्यर्थः, धर्मशब्दसाम्याच्छब्दद्वयस्याप्येकार्थत्वात्,

'पडिलाभिस्सामीति तुट्ठे' इहेदं द्रष्टव्यं—'पडिलाभेमाणे वि तुट्ठे पडिलाभिए वि तुट्ठे' त्ति। 'तस्स सुहम्म(मुह)स्स' त्ति विभक्तिपरिणामात् 'तेन सुहुमे(मुहे)ने' त्ति द्रष्टव्यं, तेनेति अशनादिदानेन, 'दव्वसुद्धेणं' त्ति द्रव्यतः शुद्धेन प्राशुकादिनेत्यर्थः, इहान्यदपि 'गाहगसुद्धेणं दायगसुद्धेणं' ति दृश्यं, तत्र ग्राहकशुद्धं यत्र ग्रहीता चारित्रगुणयुक्तः दायकशुद्धं तु यत्र दाता औदार्यादिगुणान्वितः, अत एवाह—'तिविहेणं' ति उक्तलक्षणप्रकारत्रययुक्तेनेति 'तिकरणसुद्धेणं' त्ति मनोवाक्कायलक्षणकरणत्रयस्य दायकसम्बन्धिनो विशुद्धतयेत्यर्थः, 'एवं आइक्खइ' त्ति सामान्येनाचष्टे, इह चान्यदपि पदत्रयं द्रष्टव्यम् 'एवं भासइ' त्ति विशेषत आचष्टे 'एवं पन्नवेइ एवं परूवेइ' एतच्च पूर्वोक्तरूपपदद्वयस्यैव क्रमेण व्याख्यापनार्थं पदद्वयमवगन्तव्यम्, अथवा आख्यातीति तथैव भाषते तु व्यक्तवचनैः प्रज्ञापयतीति युक्तिभिर्बोधयति प्ररूपयति तु भेदतः कथयतीति।

'धन्ने णं देवाणुप्पिया! सुहुमे (मुहे) गाहावई' इत्यत्र यावत्करणादिदं दृश्यं—'पुन्ने णं देवाणुप्पिया। सुमुहे गाहावई एवं कयत्थे णं कयलक्खणे णं सुद्धे णं सुहुमस्स(मुहस्स)गाहावइस्स जम्मजीवियफले जस्स णं इमा एयारूवा उराला माणुस्सड्ढी लद्धा पत्ता अभि-

समन्नागय ' त्ति ' तं धन्ने णं देवाणुप्पिया ! सुहुमे गाहावई एवं कयत्थे णं ' इत्यादि पूर्वप्रदर्शितमेवेह पदपञ्चकं निगमनतयाऽवसेयम् ।

[पृ. ७८.] ' अभिगयजीवाजीवे ' इह यावत्करणात् ' उवलद्धपुन्नपावे ' इत्यादिकम् ' अहापडिग्गहिएहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ' एतदन्तं दृश्यम् ।

' चाउद्दसट्ठमुद्दिट्ठपुण्णमासिणीसु ' त्ति अत्रोद्दिष्टा—अमावास्या।

' गामागर० ' इह यावत्करणात् ' नगरकव्वडमडंबखेडदोणमुहपट्टणनिगमआसमसंवाहसन्निवेसा ' इति दृश्यम् ।

' राईसर० ' इहैवं दृश्यं—' राईसरतलवरमाडंबियकोडुंबियसेट्ठिसत्थवाहपभियओ ' त्ति ।

' मुंडा ' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—' भवित्ता अगाराओ अणगारियं ' ति ।

[पृ. ७९.] ' पुव्वाणुपुव्विं ' इह यावत्करणादिदं दृश्यं—'चरमाणे गामाणुगामं' त्ति ।

' जहा पढमं ' त्ति यथैहैवाध्ययने प्रथमं जमालीनिदर्शनेन निर्गतोऽयमुक्तस्तथा द्वितीयनिर्गमेऽयं नगराद्विनिर्गत इति वाच्यम्, उभयत्र समानो वर्णकग्रन्थ इति भावः ।

' ईरियासमिए ' इत्यत्र यावत्करणादिदं—' भासासमिए ४ एवं मणगुत्ते ३ गुत्तिंदिए गुत्तत्तिगुत्तबंभयारी ' ।

' आउक्खएणं ' ति आयुःकर्मद्रव्यनिर्जरणेन ' भवक्खएणं ' तिं देवगतिबन्धनदेवगत्यादिकर्मद्रव्यनिर्जरणेन ' ठिइक्खएणं ' ति आयु-

ष्कादिकर्मस्थितिविगमेन 'अणंतरं चइत्त' त्ति देवसम्बन्धिनं देहं त्यक्त्वेत्यर्थः. अथवाऽनन्तरं—आयुःक्षयाद्यनन्तरं च्यवनं 'चइत्त' त्ति च्युत्वा ।

[पृ. ८०] 'महाविदेहे' इह यावत्करणात् 'वासे जाइं इमाइं कुलाइं भवंति—अड्ढाइं दित्ताइं अपरिभूयाइं' इत्यादि दृश्यमिति ॥

॥ द्वितीयश्रुतस्कन्धप्रथमाध्ययनस्य विवरणं ॥

सुबाहोः राजर्षेः ॥ १ ॥

[पृ. ८०–८३] एवमुत्तराणि नवाप्यनुगन्तव्यानीति ॥ समाप्तं विपाकश्रुताख्यैकादशाङ्गप्रदेशविवरणं ॥

इहानुयोगे यदयुक्तमुक्तं, तद्बोधनाद्राक् परिशोधयन्तु ।
नोपेक्षणं युक्तिमदत्र येन, जिनागमे भक्तिपरायणानाम् ॥ १ ॥

कृतिरियं संविग्नमुनिजनप्रधानश्रीजिनेश्वराचार्यचरणकमलचञ्चरीककल्पस्य श्रीमदभयदेवाचार्यस्येति ॥

ग्रन्थाग्रं ९०० ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ शब्दकोशः ॥

शब्दकोश:

The two figures after a word and its sanskrit rendering, denote respectively the numbers of page and line. D. = Des'i word; (N.)= reference to notes; (C.) = commentary of Abhayadeva.

अईव [अतीव] 66.12 very

अकज्ज [अकार्य] 70.15. an improper act.

अकन्त [अकान्त] 12.14 unwelcome

अकामिय [अकामिक] 13 6. with no desire

अकारअ [अकारक] 10.20 the loss of appetite

अक्खय [अक्षय] 54.12 inexhaustible

अक्खाअ [आख्यात] 7.19 told.

अगड [अवट ?] 48.13 a well

अगणिकाय [अग्निकाय] 46. 21. fire

अग्गओ [अग्रतः] 27.23 in the front

अग्गपुरिस [अग्रपुरुष] 10.10. a leading person

अग्गि [अग्नि] 3.16. fire

अग्गिअ [अग्निक] 13.13 the name of a disease

अंग [अङ्ग] 3.16 a canonical text of the Jain scriptures

अङ्ग 12.23 an expletive

अच्छि [अक्षिन्] 5.6 an eye

अजीरअ [अजीरक] 10.20 indigestion

अज्ज [आर्य] 3.4. a respectable person.

अज्ज [अद्य] 25.2. to-day

अज्झत्थिय [आध्यात्मिक] 8.54. a thought

अज्झयण [अध्ययन] 4.8. a chapter

अज्झवसाण [अध्यवसान] 24. 7. an attachment, a resolution.

अज्झोववन्न [अध्युपपन्न] 24.6. addicted

अट्ट [आर्त] 12.6. pained in mind.

अट्ठ [अर्थ] 3.17. an object, purport

अट्ठ [अष्ट] 13.7. eight

अट्ठ [अर्थ] 13.21. matter

अट्ठम [अष्टम] 28.1. eighth.

अट्ठम [अष्टमी] 78.12. the eighth day of the month

अट्ठमी [अष्टमी] 43.2. the eighth day.

अट्ठारस [अष्टादश] 16.23. eighteen.

अट्ठारसम [अष्टादश] 28.5. eighteenth.

अट्ठि [अस्थिन्] 24.19. a bone

√अड [अट्] 17.16. to wander.

अडवी [अटवी] 26.15. a forest

अड्ढ [आढ्य] 80.8. prosperous.

अड्ढहार [अर्धहार] 46. 10. a necklace with nine strings.

अड्ढाइज्जं [अर्धतृतीय] 12.6. two and a half.

अणगार [अनगार] 3. 4. a houseless one, a friar.

अणन्तरं [अनन्तर] 12.9 after

अणहारय [ऋणधारक] 47.22 a debtor

अणाह [अनाथ] 19.1. one having no master or supporter

अणिट्ठ [अनिष्ट] 12.14. unpleasant

अणिट्ठयर [अनिष्टतर] 8.15. worse

√अणुकड्ढ [अनु+कृष्] 8.3. to pull

√अणुगिण्ह [अनु+ग्रह] 67.26 to favour

अणुपत्त [अनुप्राप्त] 25 15. attained to

अणुमग्ग [अनुमार्ग] 7.7. afterwards

अणुमय [अनुमत] 12. 19. approved

√अणुवड्ढ [अनु+वृध्] 54.12. to replenish, to increase

अणुवासणं [अनुवासन] 11.17. enema with oils.

अणेग [अनेक] 15.10 many

अणेगखण्डी [अनेकखण्डिन्] 26.18. that in which there were many passages and byways

अणोहट्टिय [अनवघट्टित] 231.8. 'uncontrolled

अण्डअ [अण्डक] 28.21. an egg

अण्डयवाणिय [अण्डकवणिक्] 28.16. a dealer in eggs

अण्ण [अन्य] 10 9. another

अतुरिय [अत्वरित] 6.28. without hurry

अत्तअ [आत्मज] 5.4. a son.

अत्ताण [अत्राण] 22.24. without protection.

अत्थसंपायण [अर्थसंपादन] 11.7. the plenty of wealth

अत्थि [अस्ति] 6. 17. is.

अथामं [अस्थामन्] 33.24. without strength

अदूरसामन्त 9.20. neither far nor near

अद्दहिय [आदग्ध] 46.21. burnt

अद्ध [अर्ध] 15.10. half.

अद्धरत्त [अर्धरात्र] 20.10. midnight

अद्धाण [अध्वन्] 35.1. a road

अन्तरावण [अन्तरापण] 29. 5. a shop in the market

अन्तिए [अन्तिके] 15.21. by the side of

अन्तियाओ [अन्तिकतः] 6.28. from the presence

अन्तेवासी 3.4. a pupil

अन्नत्थ [अन्यत्र] 24.6. at another place

अन्नमन्न [अन्योऽन्य] 77.16. mutual

अन्नया [अन्यदा] 10.16. some other time

अन्निज्जमाण [अन्वीयमाण] 5.1 being followed

अपुण्ण [अपुण्य] 54.3. meritless.

अप्पाण [आत्मन्] 51.21. one's self.

अप्पिय [अप्रिय] 12.14. not dear

अप्पेगइय [अपि+एककिक] 20.13. some

अप्फुन्न [आस्पृष्ट] 23.4. overcome

अबीअ [अद्वितीय] 20.10. alone

अब्भंग [अभ्यंग] 11.15 besmearing with oil.

अब्भणुन्नाअ[अभ्यनुज्ञात] 6.24. permitted

√अब्भिंग [अभि+अञ्ज्] 48.15 to besmear

अब्भिन्तर [अभ्यन्तर] 13.7. internal

अब्भिन्तरिय [आभ्यन्तरिक] 24.2 interior. ठाणिज्ज–a harem

√अब्भुक्ख [अभि+उक्ष्]55.7.to sprinkle.

अब्भुग्गय [अभ्युद्गत] 63.10 raised, high

√अब्भुत्थ [अभि+उत्+स्था] 77.4 to get up.

अभिक्खणं [अभीक्ष्णं] 13.11. repeatedly

अभिभूअ [अभिभूत] 8.18. overpowered.

√अभिलस [अभि+लष्]12.5.to. desire

अभिसरमाण [अभिसरत्]. 53.25. coming out

अभिसेअ [अभिषेक] 79.15. sprinkling with water at an auspicious occasion.

अभिसेयग [अभिषेक] 48.1.bath

अमच्च [अमात्य] 37.10. a minister

अमणाम [?] 12.14. unpleasing to the mind

अमणुन्न [अमनोज्ञ] 12.14. unpleasing

अम्मधाइ [अम्बाधात्री] 13.19. a wet-nurse

अम्मा [अम्बा] 53.22.mother
अय [अज] 38.7. a goat.
अयंद्दल [D.] 60-6. a kind of net for catching fish
अयोमय 40-21. of iron
अरिसा [अर्शस्] 10.20. piles
अरिसिल्ल [अर्शस्+इल्ल] 51.9.a person suffering from piles.
अलंकारिय [आलंकारिक] 49.15 one who does the toilette.
अलंभोगसमत्थ [अलंभोगसमर्थ] 75.11. fit to enjoy pleasures to the full.
अलिअ [अलिक] 48. 17. a scorpion-sting
अल्ल [आर्द्र] 33.15. wet.
अल्लपल्ल [D.] 47.15. a peg of the shape of a scorpion-sting.
अल्लीण [आलीन] 22.20. sheltered
अवओडय [D.] 18.2. with the neck bent down (c.)
√अवक्कम [अप+क्रम्] 23.2.to go away
अवण्हाण [अपस्नान] 11.17. medicinal hot bath.
अवड्डु [अवड्डु] 48.15. a collar-bone
अवद्दहण [अवदहन] 11.16. fomenting
√अवयासाव [अव+यासय्] 40.22 to cause to embrace
√अवरज्झ [अप+राध्] 18.9. to offend
अवसेस [अवशेष] 28.5. the remaining
अवोरिअ [अवीर्य] 33.24 without vitality
असन [अशन] 8.2. eating
असयंवस [अस्वयंवश] 13.6. with no control over oneself
असिपत्त [असिपत्र] 41.12. a sword
असिलट्ठि [असियष्टि] 26. 22. a sword
असुह [अशुभ] 8.26. unpropitious, inauspicious

अंसागअ [अंसागत] 29.15 put on shoulders

अहम्मिय [अधार्मिक] 9-94. irreligious.

अहापज्जत्त [यथापर्याप्त] 18.14. sufficiently well

अहापडिरूवं [यथाप्रतिरूपं] 3.7. befitting

अहासुहं [यथासुखं] 6.25 as it pleases

अहिमड [अहिमृतक] 8 14 the dead body of a snake

अहे [अधः] 15.7 down

√आइक्ख [आ+ख्या] 6.8. to speak, to tell.

आइगर [आदिकर] 4.9. the first promulgator of the holy canon

आउ [अपस्] 15.15. water

√आउडाव [D.] 48.19. to cause to enter (c.)

आउय [आयुष्] 82.6. life

आउर [आतुर] 52.26. sick

आउव्वेय [आयुर्वेद] 51.18 the science of medicine

आउह [आयुध] 17.20. a weapon

आगअ [आगत] 7.6. came

√आगम [आ+गमय्] 49.25. to come to know

आगार [आकार] 16.24. shape

आगिइमेत्त [आकृतिमात्र] 5.7. merely a shape

आगिइ [आकृति] 15.7. a shape

√आढा [D.] 63. 10.to respect

आणत्तिय [आज्ञप्तिक] 11.8. an order.

√आणव [आज्ञापय] 40. 16.to order.

आणुपुव्वेण [आनुपूर्व्येण] 22.9 in the following order

आयव्वण [आथर्वण] 42.21. Atharvaveda

√आपुच्छ [आ+प्रच्छ्] 9.4. to take leave

आवाह [आबाध] 64.15 trouble

आभियोगिअ [आभियोगिक] 25. 19. the magic-art of making another subordinate.

आभोअ [आभोग] 9.23. extent

√आमन्त [आ+मन्त्रय्] 65. 2. to invite

आमल [आम्ल] 59.3. tamarind-juice

आमेल [D.] 17.20 a pendent wreath

आयन्त [अचान्त] 33.14 with hands and face washed with water

आयव [आतप] 60.13. heat

आयाहिणपयाहिणं [आदक्षिण-प्रदक्षिणा] 30.10 sacred circumambulation about a holy man or object from right to left

आवन्नसत्ता [आपन्नसत्त्वा] 19. 6. pregnant

आरसिय [आरसित] 20.24. cried

आलीवण [आदीपन] 10.6. setting fire

आलीविय [आदीप्त] 65.22. burnt.

आलोअ [आलोच] 30.3. to observe.

आलोइअ [आलोचित] 15.24. confessed

√आवज्ज [आ+पद्] 22.3 to come to

आस [अश्व] 17.21.a horse

आसव [आस्यक] 8.20. a mouth

आसत्थ [आश्वस्त] 67-13. consoled.

आसवाहिणी [अश्ववाहिनी] 66. 19. a vehicle carried by horses.

√आसाअ [आ+स्वादय्] 12.5. to enjoy

आसारोह [अश्वारोह] 17.23 a horse-rider

आसुरुत्त [आशुरुष्ट] 40.6. easily excited

√आहिण्ड 30.30 to walk.

आहिय [आहित] 27. 3. placed

आहेवच्च [आधिपत्य] 10.20 lordship

इ [इति] 5.21.

इओ [इतः] 50.10. hence

इंगाल [अंगार] 29.4. a burning charcoal

√इच्छ [इष्] 11.3. to wish

इट्ठ [इष्ट] 12.19. desirable

इड्ढी [ऋद्धि] 22.12 prosperity

इत्थी [स्त्री] 37.24. a woman

इंदमह [इन्द्रमह] 5-21 a festival in honour of Indra

इब्भ [इभ्य] 22.26. a rich man

इरियानमिय [ईर्यानमित] 79.16. heedful in walking.

ईरियासमिअ [ईर्यासमित] 15. 2. heedful in walking

ईसर [ईश्वर] 10.9. a lord.

उउय [ऋतुक] 75.8. a season

उक्कम्प [उत्+कम्प्] 48.12. to shake

उक्किट्ठ [उत्कृष्ट] 25.16. superior

उक्कित्त [उत्कृत्त] 18.2. cut off

उक्कुरुडिया [उत्करिका] 13.20. a dung-hill.

उक्कोडा [D.] 10.4. bribe

उक्कोस [उत्कर्ष] 12.8. maximum.

उक्खेव [उत्क्षेप] 41.22. introduction

उग्गह [उद्ग्रह] 76.21. a seat

√उग्घोस [उद्+घुष्] 10.25. to proclaim.

उच्चार 78.13 excretion

उच्छंग [उत्संग] 54.1. a lap

उज्जल [उज्ज्वल] 12.12. great, excessive

उज्जाण [उद्यान] 4-21. garden

√उज्झ 13.20. to abandon

उट्ट [उष्ट्र] 46.25. a camel

उट्टिया [उष्ट्रिका] 46.22. a big earthen pot with the shape of a camel's neck.

√उट्ठ [उत्+स्था] 14.7. to stand up

उट्ठाअ [उत्स्थात] 14.6. standing up (c.)

उत्तयन्त [उत्तुद्यमान] 57.22. being pained

उत्तरकंचुइज्ज [उत्तरकंचुकीय] 17.19. the covering to protect the upper part of the body.

उत्तरपुरत्थिम [उत्तरपूर्व] 4.21. north-easterly

उत्तरासंग 77.5. upper garment

उत्तरिल्ल [उत्तर+इल्ल] 31.21. northern

उत्ताण [उत्तान] 47.24. lying on the back

उदअ [उदक] 69.13. water

उद्दिट्ठ [उद्दिष्ट] 78. 12. the 15th day of the dark half of the month.

उदाहु [उताहो] 14.4. or

√उद्दाअ [उद्+द्रु] 15.11 to die

उद्दामिय [उद्दामित] 17.18. tied with ropes.

उप्पत्तिया [औत्पत्तिकी] 61.7. intuitive

उप्पाड [उत्+पाटय्] 48.22. to take off

उप्पीलिय [उत्पीडित] 17.18. tied.

उप्फेणउप्फेणियं [D.] 64.5. breathing hot with anger (c.)

उयर [उदर] 10.21. dropsy

उरपरिसप्प [उरःपरिसर्प] 15.13. a reptile that moves on the belly.

उराल [उदार] 23.22. generous; plentifu

उरुघण्ट 29.26. the bells pending on the sides of loins

उरंउरेण [उरसा+उरसा] 34.5. breast to breast, closely facing.

उल्ल [आर्द्र] 55.2. wet.

उवउत्त [उपयुक्त] 24.8. employed, engaged in.

उवगअ [उपगत] 3.5. possessed

उवगूढ [उपगूढ] 26.17. concealed.

उवंग [उपांग] 5.7. a sub-limb.

√उवदंस [उप+दर्श्] 7.28. to show

√उवदेस [उप+दिश्] 52.26.to advise

उवप्पयाण [उपप्रदान] 34.6. a gift

उपयार [उपचार] 16.23. manners, treatment

उवरिं [उपरि] 64.9. above

उववन्न [उपपन्न] 12.7.born

उववेय [उपपेत] 16.22. accompanied with

√उवसाम [उप+शामय्] 11.6. to appease.

उवागअ [उपागत] 3 12 came near

√उव्वट्ट [उद्+वृत्] 12.9. to return.

उव्वट्टण [उद्वर्तन] 11.15. applying scented paste or powder

√उव्वट्टाव [उद्+वर्तय्]69.13. to besmear

उव्विग्ग [उद्विग्न] 13.25. dejected in mind

उसिण [उष्ण] 69.14. hot

उस्सुक्क [उच्छुल्क] 34.15. without fees

उस्सेह [उत्सेध] 3.10 height

ऊसिय [ऊर्ध्वित] 17.2 raised

ऊह [ऊधस्] 19.22 an udder

एक्कवीस [एकविंशति] 16.22. twenty-one

एक्कारस [एकादश] 79.18. eleven

एक्कारसम [एकादश] 3.17. eleventh

एग [एक] 5.11. one

एगट्ठिय [D.] a boat (c.)

एगतीस [एकत्रिंशत्] 48.24. thirty-one.

एगन्त [एकान्त] 3.20. a solitary place

एगसाडिय [एकशाटिक] 77.5 consisting of one garment.

एगमेग [एकैक] 42.23. one in turn.

एगूण [एकोन] 63.11. less by one

एगूणतीस [एकोनत्रिंशत्] 16.22 twenty-nine

एज्जमाण [ईयमाण] 7.2.coming

एणेज्ज [एणेय] 59.6 a deer

एत्तो [एतद्+तः] 54.3. out of these.

एत्थ [अत्र] 26.10. here

एयकम्म [एतत्कर्मन्] 10.14. one who does that action.

एलय [एडक] 38.8. a ram.

ओगाढ [अवगाढ] 17.17. entered

√ओगाह [अव+गाह्] 55.1. to take bath

ओच्चूल [अवचूल] 15.22. a bridle.

ओच्चूलया [illegible] 13. dipping in water to the last lock of the head (c.)

ओट्ठ [ओष्ठ] 19.23 a lip.

ओमन्थिय [अवमथित] 19.19. withered, shattered

√ओमुय [अव+मुच्] 77.5. to release

ओरोह [अवरोध] 62.22. a harem

ओलुग्ग [अवरुग्ण] 19.18. diseased.

√ओलुह [अव+मृज्] 55.7. to rub

ओल्ल [आर्द्रचर्म] 48.21. a moist hide

√ओवाय [उप+याच्] 54.10 to beg the favour of.

√ओवील [उप+पीड्] 27.7. to harass.

ओवीलण [अवपीडन] 61.8. pressing

ओवीलं [उपपीडा] 48.5. pain; अवपीड-a crest-ornament

ओवीलेमाण [उपपीडयन्] 10.6. torturing

ओसह [औषध] 11.21. a medicine

ओसारिय [अपसारित] 17.21. drawn up

ओहय [अपहत] 19.21. put done

√ओहीर [D.]77.23. to doze

कइ [कति] 4.7. how many

ककुह [ककुभ] 19.1.. a hump

कक्ख [कक्ष] 53.24. an armpit

कक्खडिय [D.] 18.2.rough

कच्छ [कक्षा] 17.18. loin-band (c.)

कच्छव [कच्छप] 15.8. a tortoise.

कच्छूल [कच्छूमत्] 51.9. a person suffering from itches.

कज्ज [कार्य] 10.10. a work

कट्टु [कृत्वा] 7.28. having done

कट्ठ [काष्ठ] 8.2. wood.

कड [कृत] 9.1. done

कडगसक्कर [D.] 47.15. a peg made of bamboo (c)

कडिअ [कटी]17.23. a waist

कडुय [कटुक] 13.1. bitter

कडेवर [कलेवर] 8.15.a body

कणग [कनक] 66.15. gold.

कणडुगर [D.]47.9.a small anchor-stone (c.)

कण्टअ [कण्टक] 8.6. a thorn.

कण्डू 10.21. itch.

कण्ण [कर्ण] 5.6. an ear.

कण्णीरह [कर्णीरथ] 17.3. a small chariot

कत्तो [कुतः] 64.15. from which place.

कत्थ [कुत्र] 39.25. where.

कत्थइ [कुत्रापि] 24.5. from somewhere.

कंत [कान्त] 76. 9. loving.

कन्दुअ [कन्दुक] 29. 4. a heating bowl.

√कप्प [क्ऌप्] 5.15. to arrange, to make, to earn.

कप्प [कल्प] 15. 26. a kind of heaven.

कप्पडिय [कार्पटिक] 52. 25. a kind of mendicant.

कप्पणि [कर्तनी] 38. .5. a knife.

कप्पाय [कल्प+आय] 27. 8 proper tax (c.)

कप्पिय [कृत्त] 38. 15. cut.

कमलोवम [कमलोपम] 54. 1. resembling a lotus.

कम्बल 19. 13. a dewlap.

कम्म [कर्मन्] 9. 1. an action.

कयत्थ [कृतार्थ] 53. 21. one with the object fulfilled.

कयर [कतर] 9. 13. which.

कयलक्खण [कृतलक्षण] 53. 22. possessing auspicious signs.

कयाइ [कदापि] 10.15. some time.

√कर [कृ] 5. 15. to do.

कर 10. 4. a tax.

करपत्त [करपत्र] 47. 12. a saw.

करयल [करतल] 13.23. the palm of hand.

करोडिय [D.] 52. 28. a Kapalika mendicant.

कलकल [D.] 46.6. water mixed with lime so as to boil.

कलंबचीरपत्त [D.] 47. 13. a kind of weapon.

कलिय [कलित] 17. 2. distinguished.

कलुस [कलुश] 10. 15. turbid.

कल्लाकल्लि [कल्य+कल्यं] 28. 19. every morning.

कवअ [कवच] 21. 18. an armour.

कवल्ली [D.] 29.. 4. a baking oven.

कवोय [कपोत] 53. 3. a pigeon.

कवलग्गाह [कवलग्राह] 61. 8. swallowing morsels (c.).

कविट्ठ [कपित्थ] 59. 4. a kind of fruit Guj. कोठुं.

कस [कशा] 27. 24. a whip.

कहं [कथम्] 6. 16. how.

कहा [कथा] 5. 18. a story.

कहिं [कुत्र] 50. 11. where.

काइ [काकी] 28. 21. a she crow.

कागणिमंस [काकिणीमांस] 18. 4. piece of flesh as small as Gunja fruit.

कायतिगिच्छा [कायचिकित्सा] 52. 19. the diagnosis of body.

कारण 10. 10. the cause leading to an action, consultation.

काल 3. 1. time. (N.)

काल [D.]59.2. blackened.

कालधम्म [कालधर्म] 63. 7. death.

कालमास 12. 7. time for death.

कालुण [कारुण्य] 5.14. mercy.

कालुणवडिया [कारुण्यवृत्तिका] 5. 14. the mode of living through mercy of others *i. e.* begging.

कास 10. 19. cough.

कासिल्ल [कास+इल्ल] 51. 10. suffering from cough.

किडिकिडियाभूय [किडिकिडियाभूत] 58. 5 making a rustling sound of bones.

किमि [कृमि]51.12. a worm.

किंसुअ [किंशुक] 70. 7. a kind of tree with red flowers Guj. केसुडा.

कीड [क्रीडा] 55. 2. sport.

√कील [क्रीड्] 66.15. to play.

कीलावण [क्रीडापन] 22. 18. sporting.

कीलिय [क्रीडित] 43. 25. played.

कुक्कडि [कुक्कुटी] 28. 22. a hen.

कुच्छि [कुक्षि] 49. 1. a womb.

कुच्छिल्ल [कुक्षि+इल्ल] 10. 19. stomach.

कुडंग [D.] 27. 3. a bamboo thicket.

कुडपास [कूटपाश] 60. 9. a noose to catch fish by alluring them.

कुडुम्बजागरिया [कुटुंबजागरिका] 12. 17. wakefulness due to family-anxieties.

कुद्दालिया [कुद्दालिका] 28. 19. a spade.

कुन्त 10. 5. extorting money at the point of a sword.

कुमरण 49. 26. a bad death.

कुमारभिच्च [कुमारभृत्य] 52. 19. the science of bringing up children.

कुल [कूल] 60.11. a bank.

कुविय [कुपित] 26. 18. angry.

कुहाड [कुठार] 47. 19. a hatchet.

कूयमाण [कूजत्] 51. 14. crying.

केइ [के+अपि] 4. 13. some.

कोउय [कौतुक] 55. 2. marks of black collyrium made on cheeks and ears to ward off evil (c.)

कोट्टिल्ल [D.] 47. 17. a kind of small hammer (c.).

कोडि [कोटि] 15. 10. a crore.

कोडुंबिय [कौटुंबिक] 10. 9. the head of the family.

कोढ [कुष्ठ] 10. 21. leprosy.

कोढिल्ल [कुष्ठिमत्] 51. 9. a person suffering from leprosy.

कोप्पर [कूर्पर] 24. 20. an armpit.

कोलंब [D. गिरिप्रान्त] 26. 16. the skrit of a mountain.

कोवघर [कोपगृह] 63. 25. a house of anger.

खक्खरग [D.] 18. 5. a whip. (c.)

खग्गि [चक्री ?] 28. 21. a female crane (c.)

√खण [खन्] 15. 18. to dig.

खणण [खनन] 27. 7. digging.

खण्डपट्ट 27. 2. one who wears rags, a thief (N.).

खण्डपडह [खण्डपटह] 18. 5. a broken drum.

खण्डमल्ल [खण्डमल्लक] 51. 16. a broken cup.

खण्डिय [खण्डित] 58. 26. made in pieces

खण्डी [D.] 26.18 a valley (c,)

खत्त [खनित्र] 27. 7. a spade.

खत्तिय [क्षत्रिय] 42. 24. a Kshtriya.

खम्भ [स्तम्भ] 18. 24. a pillar.

खल्लीणमट्टिय [खलीनमृत्तिका] 15. 18 a lump of earth high up (N.) (c.).

खल्लुअ [D] 48. 16. an ankle.

खहयर [खेचर] 15. 13. a bird.

खाइम [खादिम] 8. 2. eatable.

√खाय [खाद्] 13. 2. to eat.

खार [क्षार] 13. 1. salt 46. 7. acid.

खिप्पाम् [क्षिप्रम्] 8. 20. quickly.

खीर [क्षीर] 22. 18. milk.

खील [कील] 47. 14. a peg

खुज्ज [कुब्ज] 66. 14. a hunch-back.

खुर [क्षुर] 49. 20. a razor

खुरपत्त [क्षुर+पत्र] 47. 13. a razor.

खेड [D.] 9. 21. a small town with mud-walls.

खेल्लअ [क्रीडा] 23. 16. sport.

गढिय [गृद्ध] 24. 6. attached.

गणिम [गणिम] 20. 21. things that can be numbered.

गणिया [गणिका] 16. 22. a courtesan.

गण्ठिभेय [ग्रन्थिभेद] 27. 2. a pick-pocket.

गत्त [गात्र] 18. 2. a body.

गन्धवट्टअ [गन्धवर्तक] 69. 13. the scented paste.

गन्धव्व [गान्धर्व] 65. 15. music.

गब्भ [गर्भ] 12. 20. foetus.

गय [गत] 16. 25. gait.

गल 60. 9. a hook to catch fish.

गामेल्ल [ग्राम+इल्ल] 10. 10. belonging to a village.

गायलट्ठी [गात्र+यष्टि] 55. 7. a body.

गालण [गालन] 12. 25. dropping. (c.)

गावी [D.] 19 1. a cow.

गाह [ग्राह] 15. 9. a crocodile.

√गाह [ग्राहय्] 60. 11. to bring.

गाहावइ [गृहपति] 66. 19. a house-holder.

√गिण्ह [ग्रह्] 8. 2. to take, to hold.

गिद्ध [गृद्ध] 24. 6. greedy.

गिलाण [ग्लान] 52. 23. weak, ill.

गिह [गृह] 9. 4. a house.

गिहिधम्म [गृहधर्म] 76. 1. the religious duty of a house-holder.

गीवा [ग्रीवा] 49. 20. a neck.

गुज्झ [गुह्य] 10. 10. a secret.

गुडा [D.] 17. 21. a protective cloth-covering for the body. (c)

गुडिय [गुडित] 17. 18. clad in armours. (c)

गुण्डिय [D.] 18. 3. besmeared.

गुत्तिय [गुप्तिक] 23. 12. a watch-man.

गुलिया [गुटिका] 11. 21. a pill.

गेवेज्ज [ग्रैवेय] 17. 19. an ornament for neck.

गेह [गृह] 5. 14. a house.

गोट्ठिल्लअ [गोष्ठिक] 25. 25. a companion.

गोणत्त [गोत्व] 15. 16. the state of a bull.

गोण्ण [गौण] 41. 2. subsidiary.

गोण्ण [गौण] 22. 14. fitting to the qualities or sense.

गोत्तासअ [गोत्रासक] 21. 12. a proper name—meaning one who strikes terror among kine.

गोमण्डवअ [गोमण्डपक] 18. 24· a shed for cows.

गोय [गोत्र] 12. 23. family.

गोहा [गोधा] 52. 27. a lizard.

घर [गृह] 23. 16. a house.

घड [घट] 51. 16. a pot.

घाअ [घात] 27. 5. killing.

घायावण [घात] 31. 19. killing.

घुट्ट [घुष्ट] 77. 15. proclaimed.

घूई [घूकी] 28. 21. a she-owl.

चउक्क [चतुष्क] 10. 25. a square.

चउनाण [चतुर्ज्ञान] 3. 5. four kinds of knowedge. (N.)

चउपअ [चतुष्पद] 15. 12. a quadruped.

चउप्पुड [चतुष्पुट] 8. 9. folded four times.

चउरिन्दिय [चतुरिन्द्रिय] 15. 13. a creature possessing four sense-organs.

चउव्विह [चतुर्विध] 22. 22. fourfold.

चउसट्ठि [चतुःषष्टि] 16. 21. sixty-four.

चक्खु [चक्षुष्] 5 10. an eye.

चच्चर [चत्वर] 10. 25. a court-yard, a square.

चडयर [D.] 5 13. a swarm. (c.)

चन्दसुरपासणिय [चन्द्र सूर्य दर्शन] 22. 11. a rite to show the sun and the moon to the child.

चम्पग [चम्पक] 23 5. a kind of a flower.

चम्म [चर्मन्] 33. 15. hide, leather.

चम्मपट्ट [चर्मपट्ट] 47. 15. a leather-band.

चय [च्यव] 16. 1. a body, a fall. (c.)

चाउद्दस [चतुर्दशी] 78. 11. the 14th. day of the month.

चाउरंगिणी [चतुरंगिनी] 34. 5. an army consisting of four divisions (1) elephants (2) horses (3) chariots(4)foot-soldiers.

चारग [चारक] 46. 15. a prison.

चारुवेश [चारुवेश] 16. 25. fine dress.

चिच्चिसद्द [चिच्चीशब्द] 21. 4. a sort of crutching sound.

चिञ्चा [D. [अम्बिलिका] 47. 6. a tamarind.

√चिट्ठ [स्था] 7. 28. to stand.

चिन्धपट्ट [चिह्नपट्ट] 17. 25. a long piece of cloth to gird up the loins.

चिराइय [चिरायित] 4. 23. old. (c.)

चुअ [च्युत] 50. 10. fallen.

चुण्ण [चूर्ण] 18. 3. powder.

चुण्णय [D. ?] 18. 3. frightened(c.)=संत्रस्त.

चुल्लपिय [क्षुल्ल+पितृ] 27. 23. younger brother of the father; uncle.

चुल्लमाउआ [क्षुल्ल+मातृका] 27. 26. the wife of an uncle, an aunt.

चेइअ [चैत्य] 3. 2. a sanctuary, a temple.

चेलुक्खेव [चेलोत्क्षेप] 77. 14. flying of garments.

चोक्ख [चोक्ष] 33. 14. clean.

चोत्थ [चतुर्थ] 15. 6. fourth.

चोद्दसपुव्वी [चतुर्दशपूर्विन्] 3. 5. one knowing 14 Purvas, the pre-canonical texts of Jainas.

चोद्दसम [चतुर्दश] 28. 3. fourteenth.

चोद्दसी [चतुर्दशी] 43. 2. the fourteenth day.

चोरपल्ली 26. 15. a village of thieves

चोसट्ठ [चतुःषष्टी] 44. 26. sixty-four.

छट्ठ [षष्ठ] 15. 7 sixth.

छट्ठ–क्खमण [षष्ठक्षमण] 51.21. the fast upto the sixth meal.

छट्ठंछट्ठेण [षष्ठंषष्ठेन] 17. 14. observing a fast-upto every sixth meal.

छडछडस्स 48. 4. an onomatopoetic work. (c.)

छड्डण [छर्दन] 61. 7. vomitting.

छत्त [छत्र] 17. 2. an umbrella.

छल्ली [D.] 11. 19. bark.

छागलिय [छागलिक] 38. 6. a goat-herd

√छिन्न [छिद्] 18. 4. to cut.

छिड्ड [छिद्र] 24. 9. a weak point.

छिप्पतूर [क्षिप्रतूर] 30. 1. a trumpet that blows switfly.

छिय [D.] 47. 6. a moist hide (c.).

√छुहाव [क्षोभय्] 48. 11. to brandish.

छूढ [क्षिप्त D.] 22. 27. thrown away.

छेप्प [D.] 19. 11. a tail.

जइ [यदि] 3. 15. if.

जओ [यतः] 7. 19. whence.

जक्ख [यक्ष] 4. 22. a kind of demigods.

जक्खाययण [यक्षायतन] 4. 23. a temple dedicated to a yaksha.

जंगोल [D.] 52. 19. the science of removing poisons and poisonous stings (c).

जण [जन] 5. 19. man, people.

√जत्त [यत्] 64. 15. to try.

जप्पभिइं [यत्+प्रभृति] 12. 12. beginning from which.

जंपिय [जल्पित] 53.24. talk.

जंभा [जृम्भा] 60. 7. a device to catch fish.

जमगसमगं [यमकसमक] 10. 17. simultaneously.

जम्म [जन्मन्] 53. 23. birth.

जम्मण [जन्मन्] 80. 15. birth.

जम्मपक्क [जन्मपक्व] 59. 2. naturally cooked (c.).

जर [ज्वर] 10. 19. fever.

जलयर [जलचर] 15. 8. an aquatic animal.

जहण [जघन] 17. 1. loins.

जहा [यथा] 4. 3. as.

जहानामए [यथानामकं] 8. 14. namely.

जहाविभवं [यथाविभवं] 65. 5. according to his state.

जहोइयं [यथोचितं] 19. 20. as was deserving.

जा [यावत्] 7. 28. as long as.

जाइ [जाति] 5. 4. birth.

जाइअंध [जात्यंध] 5. 4. blind by birth.

जाइसंपन्न [जातिसपन्न] 3. 4. possessing the knowledge of previous birth.

जागरिया [जागरिका] 22. 11. a rite to keep awake observed by the relatives on the sixth night after the birth of a child; 12. 17. wakefulness.

√जाण [ज्ञा] 7.20. to know.

जाणअ [ज्ञायक] 11. 4. a knower.

जामाउआ [जामातृ] 28. 1. the son-in law.

जाणु [जानु] 24. 19. a thigh.

जायअ [जातक] 7. 7. born.

जायनिंदुआ [जातनिर्द्रुता] 22. 2. a woman who gives birth to still-born children.

जायमेत्त [जातमात्र] 20. 23. as soon as born.

जायसड्ढ [जातश्रद्ध] 3. 12. one in whom faith is produced.

जाव [यावत्] 3. 6. upto.

जाहे [यावत्] 43. 4. so long as.

जिब्भ [जिह्वा] 19. 12. a tongue.

जिम्मिय [D.] 29. 23. eaten.

जुगलत्त [युगलत्व] 40. 25. in the state of twins.

जुत्त [युक्त] 17. 1. fitting.

जुय [युग] 18. 3. a pair.

जुवराया [युवराज] 62. 24. a crown-prince.

जूय [द्यूत] 23.16. gambling.

जूयगर [द्यूतकर] 47. 23. a gambler.

जूह [यूथ] 38. 10. a herd.

जेट्ठ [ज्येष्ठ] 6. 11. eldest.

जोणिसूल [योनिशूल] 23. 24. pain in the female genital organ.

जोव्वण [यौवन] 80. 15. youth.

झय [ध्वज] 17. 2. a banner.

झाणकोट्ठ [ध्यानकोष्ठ] 3. 11. engrossed in the granary of meditation.

√झि [ध्यै] 19. 21. to think.

झिल्लिरी [D.] 60. 8. a kind of net.

√झूस [शुष्] 79. 21. to emaciate oneself.

टिट्टिभि [टिट्टिभी] 28. 21. a kind of a bird.

ठाणिज्ज [स्थानीय] 67. 6. a place.

√ठाव [स्थापय्] 21. 14. to place.

ठिअ [स्थित] 33. 18. stood.

ठिइ [स्थिति] 12. 8. life.

ठिइवडिय [स्थितिपतिता] 22. 10. a ceremony at the birth of a child.

डम्भण [दम्भन] 47. 17. a big needle.

√डह [दह्] 55. 9. to burn.

णं [D.] 3. 15. a particle.

ण्हाय [स्नात] 67.12. bathed.

तउय [त्रपुष] 46. 5. tin.

तए [ततः] 3. 11. then.

तओ [ततः] 12. 9. then.

तच्च [तृतीय] 11. 7. third.

तच्छण [तक्षण] 11.1 8. cutting of skin.

√तज्ज [तर्ज्] 10. 7. to discard.
तण [तृण] 19. 2. grass.
तत्त [तप्त] 40. 21. hot.
तत्थ [तत्र] 4. 23. there.
तत्थ [त्रस्त] 13. 25. frightened.
तंत [तान्त] 11. 25. mentally tired.
तन्त [तन्त्री] 47. 10. a rope.
तप्पण [तर्पण] 11. 19. fattening of the body.
तप्पभिइ [तत्प्रभृति] 12. 13. beginning from that time.
तम्ब [ताम्र] 46. 4. copper.
तलवर [D.] 10.9. a royal officer (c.).
तलिअ [तलित] 19. 13. fried.
तवअ [तपक] 29. 4. an oven.
तवस्सी [तपस्विन्] 7. 18. an ascetic.
तह-त्ति [तथा-इति] 13. 21. let it be so.
तहा [तथा] 5. 18. like that.
तहाविह [तथाविध] 7. 18. of that sort.
ते [तद्] 4. 8. that.
√ताव [तप्] 10. 7. to heat.
√ताव [तापय्] 70. 6. to heat.
ताहे [तदा] 43. 5. then.
ति [त्रि] 24. 18. three.
तिकरण [त्रिकरण] 77. 11. three instruments i. e. mind, speech and body.
तिक्खुत्तो [त्रिकृत्वः] 3. 13. thrice.
तिग [त्रिक] 10. 25. the place where three roads meet.
तित्थयर [तीर्थंकर] 4. 9. one who has established Tirtha or right path.
तिंदूस [D.] 66. 15. a ball.
तिरिक्ख [तिर्यञ्च] 15. 8. a lower living being.
तिरिय [तिर्यञ्] 25. 6. a lower being.
तिलंतिलं 18. 4. in small pieces like the grains of sesamum.

तिवलिय [त्रिवलिक] 24. 18. three folds.

तिविह [त्रिविध] 77. 11. of three sorts.

तिसिर [D.] 60. 7. a kind of net.

तिहि [तिथि] 68. 6. a day.

तुट्ठ [तुष्ट] 6. 27. satisfied.

तुप्पिय [D.] 18. 2. besmeared.

तूवर 13. 2. astringent.

तेरिन्दिय [त्रीन्द्रिय] 15. 14. a creature possessing three sense-organs.

तेउ [तेजस्] 15. 15. fire.

तेगिच्छी [चिकित्सिन्] 11. 4. a physician.

तेडि [तटी] 15. 19. a bank.

तेत्तीसं [त्रयस्त्रिंशत्] 59. 14. thirty-three.

तेरस [त्रयोदश] 15. 10. thirteenth.

तेरसम [त्रयोदश] 28. 4. thirteenth.

तेल्ल [तैल] 46. 7. oil.

थण [स्तन] 17. 1. breasts.

थलयर [स्थलचर] 28 50. land animals.

थासग [स्थासक] 17 22. a small mirror.

थिमिय [स्तिमित] 9. 18. free from any fear.

थिर [स्थिर] 14. 9. stable.

थिविथिविय [D.] 51. 11. dripping.

थेर [स्थविर] 15. 21. an elder.

दग [उदक] 55. 7. water.

दच्चा [दत्वा] 9. 14. having given.

दढप्पहार [दृढप्रहार] 26. 22. one who deals a heavy stroke of weapon.

दण्डअ [दण्डक] 5. 12, a stick.

दण्डिखण्डवसण 51. 15. a person wearing a cloth sewn in the middle..

दब्भ [दर्भ] 78. 14. a kind of grass.

दब्भतिण [दर्भतृण] 47. 19. Darbha grass.

दसद्धवण्ण [दशार्धवर्ण] 77. 13. of five colours.

दंसण [दर्शन्] 12. 24. sight.

दरिसणिज्ज [दर्शनीय] 34. 14 of pleasant sight.

√दलय [दा] 11. 7. to give.

√दवाव [दापय्] 48. 17. to cause to give.

दव्वसुद्ध [द्रव्यशुद्ध] 77. 10. pure in materials.

दसम [दशम] 3. 16. tenth.

दसरत्त [दशरात्र] 34. 16. lasting for ten nights.

दह [ह्रद] 60. 6. a lake

दाअ [दाय] 80. 16. share

दाम [दामन्] 29. 26. a noose, a rope (c)

दाय 54. 11. a share in property.

दारअ [दारक] 5. 4. a boy.

दारग [दारक] 5. 6. a boy.

दारिय [दारिका] 54. 11. a girl

दालिम [दाडिम] 59. 4. a. pomegranate.

दाह 10. 19. a burning sensation in the body.

दाहिणपुरत्थिम [दक्षिणपूर्व] 9. 20. south-easterly.

दिट्ठ [दृष्ट] 9 2. seen.

दिट्ठी [दृष्टि] 10. 20. sight.

दिन्न [दत्त] 26. 18. given.

दिव्व [दिव्य] 77. 13. a miracle

दिसिभाअ [दिग्भाग] 4. 21. a direction.

दीह [दीर्घ] 59. 1 long.

दुग्ग [दुर्ग] 33. 17.

दुच्चिण्ण [दुश्चीर्ण] 8. 16. wicked.

दुद्ध [दुग्ध] 53. 23. milk.

दुद्धिय [दुग्धिक] 15. 14. possessing milk.

दुप्पडिक्कन्त [दुष्प्रतिक्रान्त] 8. 26. unrepented

दुप्पडियाणन्द [दुष्प्रत्यानन्द] 10. 1. difficult to be pleased.

दुप्पधंस [दुष्प्रध्वंस] 26 19. difficult to be destroyed.

दुब्बल [दुर्बल] 52. 23. weak.

दुरहियास [दुरभियास] 12. 12. unbearable.

√दुरुह [उद्+रुह] 33. 15. to climb,

दुल्लभ [दुर्लभ] 26. 18. difficult to obtain.

दुवार [द्वार] 8. 13. a door

दुवे [द्वि] 13. 10. two.

दुह [दुःख] 4. 4. a bad act.

दुहट्ट [दुःखार्त] 12. 6 pained in body.

दूइज्जमाण [द्रु] 76. 19. going. moving.

देज्ज [देय] 10. 5. compulsory contribution.

देवाणुप्पिय [देवानांप्रियः] 6.25. the beloved of gods.

देसप्पन्त [देशप्रान्त] 26. 14. border of the country.

देसीभासा [देशीभाषा] 16.24. vernaculars.

देहंवली [देहबलि] 51. 16. the alms (c.).

दो [द्वि] 4. 3. two.

दोउयरिय [द्वि+उदरिक] 51.9. a person suffering from dropsy.

दोच्च [द्वितीय] 11 7. second.

धमणि [धमनी] 13.10. a vein.

धम्म [धर्म] 6.4. a doctrine.

धम्मायरिय [धर्माचार्य] 7. 22. the teacher of the doctrine.

धरणीयल [धरणीतल] 13. 5 the surface of the earth.

धरिम [धरिमन्] 22. 21. things that can be sold by weight.

धस त्ति [धस-इति] 23. 5 an onomatopoetic word to indicate fall.

धाई [धात्री] 22 17. a nurse.

धिइ [धृति] 24.6. happiness.

धिसर [D.] 60. 8. a kind of net.

धुव [धूप] 55.9. incense

धूया [दुहितृ] 28. 1. a daughter.

धेज्ज [ध्येय] 12. 19. fit to be thought about.

नई [नदी] 15. 18. a river.

नक्क [D.] 13. 10. a nose.

नक्खत्त [नक्षत्र] 68. 6. a constellation

√नज्ज [ज्ञा pass] 49. 26. to be known,

नत्तुअ [नप्तृक] 28. 2. a grandson.

नत्तुइणीअ [नप्तृभार्या] 28. 3. the wife of a gradson.

नत्तुई [नप्तृकी] 28. 2. a grand-daughter.

नत्तुयापइ [नप्तृकापति] 28. 2. the husband of the granddaughter.

नत्थि [नास्ति] 5. 5. is not.

नपुंमगकम्म [नपुंसककमन्] 25. 11. the work of a eunach.

√नमंस [नम्] 3. 13. to bow down.

नयर [नगर] 4. 10. a town.

नयरी [नगरी] 3. 1. a city.

नरग [नरक] 9. 2. a hell.

नवरं [D.] 75. 13. only.

नहच्छेयण [नखच्छेदन] 47. 19. a nail-cutter.

नाइ [ज्ञाति] 21. 11. a relation.

नाडअ [नाटक] 65. 16. a drama.

नाणी [ज्ञानिन्] 7. 18. a knower.

नामधेज्ज [नामधेय] 21. 3. a name.

नास [नासिका] 5. 6. a nose.

नाली [नालिका] 13. 7. arteries.

निउण [निपुण] 16. 25. clever.

निक्कण [निष्कण] 27. 8. without corn.

निक्खिट्ठ [निःकृष्ट] 29. 25. taken out.

निक्खमण [निष्क्रमण] 79. 15. going out; giving up worldly life.

निक्खेव [निक्षेप] 23. 1. throwing.

निगर [निकर] 47. 4. collection.

√निग्गच्छ [निर्+गम्] 5. 21. to go out.

णिग्गन्थ [निर्ग्रन्थ] 75. 23. the knotless-i. e. belonging to Jain creed.

णिग्गम [निर्गम] 26. 18. going out.

णिग्गय [निर्गत] 3. 7. gone out.

णिच्चेट्ठ [निश्चेष्ट] 70. 14. lifeless.

णिच्छूढ [निक्षिप्त] 23. 15. thrown out.

√णिच्छुभ [निर्+क्षिप्] 23. 13. to throw out.

√णिज्जा [निस+या] 66. 19. to go out.

णिडाल [ललाट] 24. 18. a forehead.

णिण्हवण [निह्नवन] 15. 18. art of making oneself concealed.

णिच्छअ [निश्चय] 10. 11. a resolution.

णित्तेय [निस्तेजस्] 19. 19. without lustre.

णित्थाण [निःस्थान] 27. 8. destitute of residence.

णिद्दाण [निदाण] 11. 14. the cause.

णिद्धण [निर्धन] 10. 7. deprived of wealth.

√णिप्पक्ख [निस+पक्षय] 58. 23. to make wingless.

णिप्पाण [निष्प्राण] 70. 14. lifeless.

णिप्फन्न [निष्पन्न] 22. 14. accompanied with.

णिब्बुड्ड [निमज्जित] 22. 24. plunged doun.

णिब्भय [निर्भय] 19. 2. fearless.

णिम्मंस [निर्मांस] 29. 18. fleshless.

णियग [निजक] 21. 11. one's own.

णियत्त [निकृत्त] 23. 5. cut.

णियत्थ [निवस्त्र] 18. 3. a cloth.

णियल [निगड] 47. 3. a fetter.

णिरुवसग्ग [निरुपसर्ग] 19. 2. withoul calamity.

णिरुह 11. 17. an enema with concoction of herbs

निवाडिय [निपातित] 77. 14. thrown.

निविट्ट [निवृत्त] 12. 3. stopped.

√निवेस [नि+वेशय्] 49. 20. to put.

निवेसिय [निवेशित] 54. 10. placed (used as a noun).

निव्वत्त [निवृत्त] 22. 13. finished.

निव्वाघाअ [निर्व्याघात] 22. 19. without an abstacle

निव्विण्ण [निर्विण्ण] 61.14. dejected.

√निसीयाव [नि+सीदय्] 27. 73. to seat.

निहि [निधि] 54. 12. a treasure.

नीय [नीच] 17. 16. low

नीहरण [निर्हरण] 21. 13. taking away the dead body.

नेयव्व [ज्ञातव्य] 73. 17. should be known.

नेरइय [नारकिक] 6. 2. a hell-dweller.

नेरइयत्ता [नारकिकत्व] 12. 8. the condition of being a hell-dweller.

नेह [स्नेह] 18. 2. oil.

पइ [पति] 23. 4. a husband.

पउर [प्रचुर] 19. 2 many.

पओयण [प्रयोजन] 7. 4. a reason, an object.

पक्खर [D.] 17. 22. the covering for body.

पक्खी [पक्षिन्] 15. 4. a bird.

पगड्ढिज्जमाण [प्रकृष्यमाण] 5. 13. being dragged.

पगलन्त [प्रगलत्] 51. 12. dripping.

पङ्गुल [पङ्गु+ल] 5. 5. lame

पच्चक्खं [प्रत्यक्षम्] 9. 2. visibly, before the very eyes.

√पच्चणुभव [प्रति+अनु+भू] 9. 2. to experience.

√पच्चाया [प्रति+आ+इ] 14. 23. to return.

√पच्चुत्तर [प्रति+उत्+तॄ] 55. 3. to come out.

पच्छण [प्रच्छेदन] 11. 18. cutting skin a little.

पच्छा [पश्चात्] 8. 21. behind.

√पच्छाव [प्र+च्छादय्] 48. 14. to cover.

√पज्ज [पायय्] 47. 25. to cause to drink.

√पज्जुवास [परि+उप+आस्] 3.14. to wait upon.

पंचपुल [D.] 60.6. a kind of net for catching fish.

पंचाणुव्वइय [पंचानुव्रतिक] 76. 1. consisting of five Anuvratas (N.).

पंचिन्दिय [पञ्चेन्द्रिय] 15. 8. a living being with five senses.

पट्ट [पट्ट] 46. 10. the ornament worn on forehead.

पट्टय [पट्टक] 68.20. a woolen seat. Guj. बाजठ.

√पड [पत्] 7. 9. to fall.

पड [पट] 55. 3. cloth.

पडाग [पताका] 17. 19. banner.

पडागाइपडाग [पताकातिपताका] 58. 18. a kind of a fish.

पडिकप्पिय [प्रतिकल्पित] 17. 19. well-equipped.

पडिक्कन्त [प्रतिक्रान्त] 15.25. expiated for sins.

वडिगय [प्रतिगत] 3. 8. returned.

पडिजागरमाण [प्रतिजाग्रत्] 5. 9. remaining watchful.

√पडिनिक्खम [प्रति+निस्+क्रम्] 6. 28. to go out.

पडिनियत्त [प्रतिनिवृत्त] 67. 5. returned.

पडिबन्ध [प्रतिबन्ध] 76. 30. obstruction.

पडिबोहिय [प्रतिबोधित] 16. 23. awakened.

√पडियाइक्ख [प्रति+आ+ख्या] 12. 2. to abandon, to reject.

पडियार [प्रतिकार] 61. 14. a remedy.

√पडिलाभ [प्रतिलाभय्] 77.9. to cause to accept.

√पडिवज्ज [प्रति+पद्] 76. 2. to take up.

√पडिवाल [प्रति+पालय्] 33. 18. to wait for.

√पडिविसज्ज [प्रति+वि+सृज्] 35. 8. to give leave.

√पडिसुण [प्रति+श्रु] 13. 22. to promise.

√पडिसेह [प्रति+सेध्] 33. 8. to stop.

पड्डुय [D.] 19. 2. a calf.

पढम [प्रथम] 4. 15. first.

पढममल्ल [प्रथममल्ल] 26. 22. the foremest warrior.

पणतीस [पंचत्रिंशत्] 72. 12. thirty five.

पणवीस [पंचविंशति] 25. 1. twenty five.

पण्डिय [पंडित] 16. 21. clever.

पण्डुल्लइय [पांडूकृत] 19. 19. blanched, paled.

पण्हवन [प्रस्नपन] 25. 19. softening.

पण्हावागरण [प्रश्नव्याकरण] 3. 16 the name of the tenth principal text of the Jain canon.

पत्त [पत्र] 11. 20. a leaf.

पत्त [प्राप्त] 54. 3. obtained, 15. 25. arrived at.

पत्त [पात्र] 67. 21. a fit object.

√पत्थ [प्र+अर्थय्] 12. 5. to desire.

पत्थिय [प्रस्थिका] 28. 19. a basket

पन्थकोट्ट [D.] 10. 6. waylaying travellers.

पन्थकोट्ट [पान्थकुट्ट] 27. 6. thieves who waylay travellers.

पन्नत्त [प्रज्ञप्त] 3. 17. laid down.

पन्नत्ति [प्रज्ञप्ति] 17. 15. the name of Bhagavati Sutra.

पन्नरसम [पञ्चदश] 28. 4. fifteenth.

पवाह [प्रबाध] 64. 16. a trouble.

पभणिय [प्रभणित] 54. 2. speaking.

पभिइ [प्रभृति] 25. 17. beginning from.

पभू [प्रभु] 78. 1. a lord.

√पमज्ज [प्र+मृज्] 55. 6. to clean.

पमोय [प्रमोद] 34. 16. a festival.

पम्हल [पक्ष्मल] 55. 7. shaggy.

पया [प्रजा] 14. 9. subjects.

√पया [प्र+जन्] 54. 11. to give birth to.

पयाय [प्रयात] 17. 3. gone.

पयार [प्रकार] 23. 18. kind.

पयोग [प्रयोग] 25. 18. application.

परसु [परशु] 23. 4. an axe.

परंमुह [पराङ्मुख] 8. 13. with face turned away.

पराभव 10. 5. insults.

√परामुस [परा+मृश्] 55. 6. to feel, to touch. 11. 14. to examine.

परक्कम [पराक्रम] 33. 25. bravery.

परिक्खित्त [परिक्षिप्त] 24.15. caught in the midst of.

परिग्गहिय [परिगृहीत] 22. 17. surrounded, favoured 13. 23. holding.

परिचत्त [परित्यक्त] 12. 3. abandoned.

√परिजाण [परि+ज्ञा] 63. 10. to recognise.

परिणय [परिणत] 27. 13. the end(of learning) (N.)

√परिणाम [परि+नाम्] 8. 22. to turn into, to result.

परितन्त [परितान्त] 12. 1. tired both physically and mentally.

परित्तीकय [पर्याप्तीकृत] 77. 12. reduced, limited.

परिपेरन्त [परिपर्यन्त] 28. 20. outskirts.

√परिभाअ [परि+भावय्] 19. 15. to enjoy.

परियट्टय [परिवर्तक] 8. 1. change.

परियण [परिजन] 21. 11. an attendent.

परियाग [पर्याय] 15. 24. a bow.

परियारग [परिचारक] 12.3. an attendent.

√परिवस [परि+वस्] 4. 24. to dwell.

परिवुड [परिवृत] 23. 7. surrounded.

/परिस्सव [परि+स्रु] 13. 11. to ooze out.

परिसा [पर्षदा] 3. 7. a congregation.

परिसुक्क [परिशुष्क] 19. 14. dried.

/परिहे [परि+धा] 55. 8. to put on.

पवह [प्रवह] 13. 7. a flow.

पवहण [प्रवहण] 60. 6. draining.

पवाय [प्रपात] 26. 17. a fall.

/पव्वअ [प्र+व्रज्] 15. 22. to take renunciation.

पसन्न [प्रसन्ना] 19. 15. a kind of grape wine.

पसय [D.] 38. 9. a kind of deer.

/पस्स [दृश्] 10. 12. to see.

पंसु [पांशु] 43. 24. dust.

पह [पथिन्] 10. 25. a path.

पहयर [D.] 5. 13. a swarm. (c.)

पहरण [प्रहरण] 17. 20. a weapon.

पहाण [प्रधान] 10. 14. principal.

/पहार [प्र+धारय्] 33. 2. to resolve.

/पाउण [प्र+आप्] 15. 24. to take to.

पाउब्भूय [प्रादुर्भूत] 3. 8. appeared.

पाउया [पादुका] 77. 5. sandals.

पाउस [प्रावृष्] 15.18. rain.

पाग [पाक] 69. 10. heating.

पागार [प्राकार] 26. 16. a rampart.

/पाड [पातय्] 47. 24. to fell.

पाडण [पाटन] 12. 25. abortion.

पाण [प्राण] 18. 4. life.

पाढअ [पाठक] 51. 18. one who has read or studied.

पाणिग्गहण [पाणिग्रहण] 80. 16. a marriage.

पाणीय [पानीय] 26. 17. water.

पामोक्ख [प्रामुख्य] 62. 21. and others.

पायाया [प्रजाता] 13. 17. gave birth.

पाय [पाद] 5. 6. a foot.

पायच्छित्त [प्रायश्चित्त] 24. 14. expiation.

पायण्डुय [पाचान्दुक] 47. 3. fetters for feet.

पायरास [प्रातराश] 35. 1. break-fast (c.)

पायवडिया [पादपतिता] 32. 7. fallen on feet.

पायपिढ [पादपीठ] 77. 4. a foot-stool.

पारणग [पारणक] 51. 23. the fast-breaking time.

पारदारअ [पारदारक] 27. 2. a debauchee.

पारिच्छेज्ज [पारिच्छेद्य] 22. 22. things that can be counted.

पारेवइ [पारावती] 28. 21. a she-pigeon.

पालअ [पालक] 46. 15. a guard.

पाव [पाप] 9. 1. sinful.

पावयण [प्रवचन] 75. 28. the scripture.

√पास [दृश्=पश्य्] 6. 12, to see.

पासत्थ [प्रशस्त] 56. 14. gracefully finished.

पासवण [प्रस्रवण] 78. 13. urine.

पासईय [प्रासादित] 34. 14. pleasing.

पासाय [प्रासाद] 80. 16. a palace.

पसायवडिंसय [प्रासादावतंसक] 63. 1. a fine palace.

पाहुड [प्राभृत] 31. 25. a present.

पि [अपि] 11. 7. even.

पिअ [प्रिय] 76. 9. dear.

पिट्ठओ [पृष्ठतः] 8. 7. from the back.

पिडअ [पिटक] 28. 19. a basket.

पिउस्सियपइय [पितृस्वसृपति] 28. 3. a husband of the father's sister.

पिप्पल [D.] 47. 16. a small razor.

पिय [प्रिय] 18. 4. deer.

पिव [अपि+इव] 30. 2. as if.

/पिह [पि+धा] 36. 6. to close.

/पीय [पा] 13. 2. to drink.

/पीह [स्पृह्] 12. 5. to desire.

पुक्खरिणी [पुष्करिणी] 54. 24. a lake.

/पुच्छ [प्रच्छ्] 11. 15. to ask.

पुञ्ज 47. 4. a collection.

पुटपाग [पुटपाक] 11. 19. a medicine prepared by boiling medicinal herbs in a closed earthen pot.

पुढवी [पृथ्वी] 12. 7. earth

पुढवीकाअ [पृथ्वीकाय] 15. 15. an earth-body.

पुण्ण [पूर्ण] 13. 17. complete.

पुत्त [पुत्र] 5. 3. a son.

पुप्फ [पुष्प] 11. 20. a flower.

पुमत्ता [पुमन्+ता] 15. 20. the state of being a man.

पुरओ [पुरतः] 5. 12. in the front.

पुरापोराण [पुरापुराण] 8. 26. done in the past.

पुरिस [पुरुष] 5. 11. a man.

पुरिसक्कार [पुरुषकार] 33. 24. manliness.

पुरोहिअ [पुरोहित] 42. 8. a chaplain.

पुव्व [पूर्व] 9. 13. previous.

पुव्वरत्तावरत्तकालसमय [पूर्वरात्रापररात्रकालसमय] 12. 16. a mid-night (c.).

पुव्वाणुपुव्विं [पूर्वानुपूर्वम्]3. 6. in successive order.

पुव्वावरण्ह [पूर्वापराण्ह] 33. 16. the first part of the afternoon.

पूय 13. 8. pus.

पूयत्त [पूयत्व] 8. 21. the form of pus.

पेरन्त [पर्यन्त] 26. 18. a skirt.

√पेल्ल [प्र+ईर] 15. 19. to slide.

पेल्लअ [D.] 25. 8. a young one. (c.)

पोय [पोत] 22. 22. a boat.

पोरिसी [पौरुषी] 51. 24. the three hours' period which is measured with the help of a man's shadow

पोसहिअ [उपोषित] 78. 15. observing fast.

पोसह [उपोषथ] 78. 15. a fast.

पोसहशाला [पोषधशाला] 78. 12. a hall for observing fast.

फरिह [परिखा] 26. 17. a ditch.

फलअ [फलक] 29. 24. a shield.

फलवित्तिविसेस [फलवृत्तिविशेष] 9. 1. the peculiar nature of the result.

फुट्ट [स्फुटित] 5.13. sprouted.

फुल्ल [स्फुटित] 70. 6. bloomed.

वद्धअ [वद्ध] 18. 4. kept tied, held.

वत्तीस [द्वात्रिंशत्] 16. 23. thirty two.

वत्थिकम्म [वस्तिकर्मन्] 11. 17. an enema

वन्दिग्गहण [वन्दिग्रहण] 27. 6. seizing prisoners.

वम्भयारी [ब्रह्मचारिन्] 15. 24. a celibate.

वलीवद्द [वलीवर्द] 19. 1. a bullock.

वहिया [वहिः] 4. 21. outside.

वहिर [वधिर] 5. 5. deaf.

वारसम [द्वादश] 22. 13. twelfth.

वालत्तण [वालत्व] 80. 15. childhood.

वालघायअ [वालघातक] 47. 23 a child-killer.

वावत्तरि [द्विसप्तति] 16. 21. seventy-two.

बावीस [द्वाविंशति] 48. 24. twenty-two.

बाहिर [बाह्य] 23.1. outside.

बाहिराहिय [बहिराहित] 27. 3. exiled.

बीअ [बीज] 11. 20. seed.

√बुज्झ [बुध् passive] 50. 17. to come to life.

बेइन्दिय [द्वीन्द्रिय] 15. 14. a creature possessing two sense-organs.

बेमि [ब्रवीमि] 16. 5. I speak.

भइ [भृति] 28. 18. wages.

भगव [भगवत्] 7. 2. divine lord.

भगंदर 10. 19. fistula.

भगंदरिय [भगंदरमत्] 51.9. a person suffering from fistula.

भज्जणअ [भर्जनक] 29. 4. a baking-pan.

भज्जिय [भर्जित] 19. 13. roasted.

भणिय [भणित] 16. 25. speech.

भण्डग [भाण्डक] 22. 22. things for sale.

भत्त [भक्त] 28. 18. food.

भत्तपाण [भक्तपानीय] 5. 9. food and water.

भत्तवेला [भक्तवेला] 7. 25. the time for food.

भत्तघर [भक्तगृह] 77. 8. pastry.

भन्त [D.] 3. 15. a respectful term of address to a holy man.

√भर [भृ] 8. 3. to fill.

भर 10. 4. custom-duties.

भारिया [भार्या] 54. 13. a wife.

भाय [भाग] 54. 11. a share.

√भास [भाष्] 10. 13. to speak.

भिउडि [भ्रूकुटि] 24. 18. a brow.

भिक्खग [भिक्षुक] 52. 25. a beggar.

भिसिर [D.] 60. 7. a kind of net.

भीय [भीत] 13. 25. afraid.

भुक्खा [बुभुक्षिता] 19. 18. hungry.

भुज्जो [भूयः] 15. 11. again.

भुयपरिसप्प [भुजपरिसर्प] 15. 13. a reptile crawling on hand.

भूमिघर [भूमिगृह] 5. 9. a subterranean house.

भूमिया [भूमिका] 44. 10. a place.

भूयविज्जा [भूतविद्या] 52. 20. the science of controlling the influences of evil spirits (c.).

भेअ [भेद] 34. 6. schism, division.

भेज्ज [भेद्य] 10. 5. punitive taxes.

भेसज्ज [भैषज्य] 11. 21. medicines made of a nnmber of articles.

भोच्चा [भुक्त्वा] 9. 14. having enjoyed.

भोयण [भोजन] 33. 12. food.

√भोयाव [भोजय्] 69. 15. to feed.

मउड [मुकुट] 46. 10. a crown.

मगर [मकर] 15. 9. an alligator.

मग्ग [मार्ग] 5. 14. a way.

मग्गइअ [D.] 33. 16. fastened on hand. (c.)

मच्छ [मत्स्य] 15. 8. a fish.

मच्छखलअ [मत्स्यखलक] 60. 12. a clean place for drying fish.

मच्छंधर [मत्स्यांचल ?] 60. 6. a device for catching fish.

मच्छपुच्छ [मत्स्यपुच्छ] 60. 7. a device for catching fish.

मच्छिय [मात्स्यिक] 50. 15. a fisherman.

मच्छिया [मक्षिका] 5. 13. a bee.

मज्ज [मद्य] 23. 19. wine.

मज्जण [मज्जन] 22. 18.

मज्जाइया [मज्जायिता] 70. 1. bathed.

'मज्जाव [मज्जाय्] 68. 21. to press

मज्झ [मध्य] 46. 1. middle.

मज्झंमज्झेण [मध्यंमध्येन] 6. 29. right through the middle.

मणाम [मनः+अम] 76. 9. pleasing to mind.

मणुअ [मनुज] 15. 7. a man.

मणुन्न [मनोज्ञ] 76. 9. pleasing to mind.

मणुस्स [मनुष्य] 24. 15. a man.

मण्डण '[मण्डन] 22. 18. decoration.

मण्डव [मण्डप] 33. 12. a pandal.

मन्त [मन्त्र] 25. 18. an incantation, a charm.

मन्त [मन्त्र] 10. 10. consultation.

मन्ने [मन्ये] 53.23. I believe.

मम्मण [D.] 53. 24. an indistinct sound.

मयकिच्च [मृतकृत्य] 21. 13. the ceremonies after the death of a person.

मलण [मर्दन] 60. 5. draining.

मलिय [मृदित] 19. 21. crushed.

मल्ल [माल्य] 18.3. a garland.

मह [महत्] 40. 21. big.

महइमहालिय [महतीमहल्लिक] 58. 4. very big.

महग्घ [महार्घ] 31. 25. valuable.

महच्चव [महार्च्य] 58.4. great and worthy to be worshipped.

महण [मथन] 60. 5.-churning.

महय [महत्] 5. 19. big.

महत्थ [महार्थ] 31. 25. precious.

महापह [महापथ] 10. 25. a high road.

महापिउ [महापितृ] 27. 27. an elder brother of the father.

महामाउअ [महामातृक] 27. 27. the wife of the elder uncle.

-महाणसिअ [माहानसिक] 58. 20. a cook.

महिट्ठ [D.] 59. 3. mixed with curds. cf. Guj. मठो.

महिय [मथित] 24. 20. churned, crushed.

महु [मधु] 19. 14. wine prepared from honey

महुर [मधुर] 53. 24. sweet.

माइ [मातृ] 64. 7. a mother.

माउस्सिया [मातृष्वसृ] 28. 4. the mother's sister.

माउस्सियापइ [मातृष्वसृपति] 28. 4. the mother's sister's husband.

माडंबिय [D.] 10. 9. a village-officer.

माणुस्सग [मानुष्यक] 23. 22. human.

मामिया [मातुलानी] 28. 5. maternal aunt.

मायाभत्त [मातृभक्त] 69. 8. devoted to mother-

मारुय [मारुत] 56. 5. wind.

माहण [ब्राह्मण] 42. 23. a Brahmin.

मिसिमिसेमाण [D.] 40. 7. burning with anger.

मुच्छिअ [मूर्च्छित] 24. 5. absorbed in, addicted to.

मुट्ठि [मुष्टि] 24. 19. a fist.

मुत्त [मूत्र] 46. 25. urine.

मुद्दिया [मृद्विका] 59. 3. grapes.

मुद्ध [मुग्ध] 53. 25. innocent.

मुद्ध [मूर्धन्] 10. 20. a head.

मुह [मुख] 8. 10. a mouth.

मुहपोत्तिय [मुखपोत्रिका] 8. 11. a piece of cloth folded four times, used by Jain monks to cover the mouth.

मुहुत्त [मुहूर्त] 68. 6. moment.

मूअ [मूक] 5. 4. dumb.

मेज्ज [मेय] 22. 21. things that can be measured.

-मेत्त [मात्र] 5. 7. merely, only.

मेरग [मेरक] 19. 14. wine prepared from palm-fruit.

मोग्गर [मुद्गर] 47. 8. a hammer.

मोडिय [मोटित] 48. 7. broken.

य [च] 4. 15. and.

यावि [च+अपि] 7. 26. a particle of emphasis.

रइ [रति] 16. 22. love, attachment.

रज्जसिरि [राज्यश्री] 50. 4. royal splendour.

रट्ठ [राष्ट्र] 12. 4. kingdom.

रट्ठकूड [राष्ट्रकूट] 9. 24. the governor of a province (c.).

रत्त [रक्त] 18. 3. red.

रयणप्पभा [रत्नप्रभा] 12. 7. the name of a hell.

रसायण [रसायन] 52. 20. the science of chemistry.

रहस्सिय [राहस्यिक] 24. 12. secret.

रहस्स [ह्रस्व] 59. 1. short.

रहस्सियं [राहस्यिकं] 5. 8. secret.

रहस्सीकअ [रहस्यीकृत] 7. 19. hidden.

राअ [रात्रि] 44. 13. a night.

राअ [राजन्] 10. 9. a king.

रायमग्ग [राजमार्ग] 17. 17. the main road.

राया [राजन्] 4. 24. a king.

रायारिह [राजार्ह] 31. 25. fit for a king.

रायावयारि [राजापचारिन्] 47. 22. one who offends the king.

रिउव्वेय [ऋग्वेद] 42. 9. Rigveda.

रिद्ध [ऋद्ध] 9. 18. prosperous.

रिद्धि [ऋद्धि] 76. 13. prosperity.

रुक्ख [वृक्ष] 15. 14. a tree.

रुहिर [रुधिर] 51. 12. blood.

रूव [रूप] 6. 14. form.

रोगायंक [रोगातंक] 10. 17. diseases and ailments.

रोगिय [रोगिन्] 52. 24. diseased.

रोज्झ [D.] 38. 8. a kind of animal Guj. रोझ.

लउड [लकुट] 47. 8. a stick.

लच्छि [लक्ष्मी] 23. 10. wealth.

लंछपोस [D.] 10. 5. supporting thieves.

लट्ठि [यष्टि] 26. 22. a stick.

लद्ध [लब्ध] 5 18. obtained.

लम्बिय [लम्बित] 29. 26. stretched out.

लम्भ [लाभ] 17. 2. a gain *i. e.* fee.

लया [लता] 23.5. a branch.

लहुहत्थ [लघुहस्त] 52. 20. having a light haud.

लावण 19. 14. preserved in salt.

लावक 53. 3. a king of a bird.

लावण्ण [लावण्य] 17. 1. beauty.

लुद्ध [लुब्ध] 53. 24. greedy.

लेस्स [लेश्या] 17. 14. lustre 24. 7. the imagined colour of the soul, taint.

लोइय [लौकिक] 21. 13. worldly, customary in this world.

लोमहत्थ [लोमहस्त] 55. 6. bunch of feathers or hair.

लोहियपाणि [लोहितपाणि] 26. 21. a man with stains of blood on his hands.

वइस्स [वैश्य] 42. 24. a Vaishya.

वक्कबंध [वल्कबंध] 60. 9. a bark-net.

वक्खेव [व्याक्षेप] 69. 20. interference.

√वज्ज [वादय्] 30. 1. to play upon a musical instrument.

वज्झ [वध्य] 18. 2. worthy to be killed.

वट्ट [वृत्त] 58. 26. round.
वट्टक [वर्तक] 53. 3. a kind of a bird.
वडिया [वृत्तिका] 5. 14. the mode of life.
वड्ढियअ [वर्धित] 43. 24. brought up.
वण [व्रण] 51. 12. a wound.
वणप्फइ [वनस्पति] 15. 12. a plant.
वण्णअ [वर्णक] 3. 4. a description.
√वत्त [वर्तय्] 40. 13. to cause.
वत्तव्वया [वक्तव्यता] 16. 2. a description, details.
वत्थ [वस्त्र] 8. 1. clothes, a cloth.
√वद्धाव [वर्धापय्] 35. 13. to receive with honour.
√वंद [वन्द्] 3. 13. to salute.
वमण [वमन] 11. 16. vomitting.
√वम्माव [वमय्] 48. 4. to cause to vomit.
वम्मिय [वर्मित] 17. 18. armoured.
√वय [वद्] 11. 1. to speak.
वयण [वदन] 17. 1. a face
वयस्सअ [वयस्यक] 43. 24. a friend.
वयासी [past tense from √वय=वद्] 3. 14. spoke.
वरत्त [वरत्र] 47. 10. a rope
ववरोविय [व्यपरोपित] 25. 27 deprived of
ववहार [व्यवहार] 10. 11. worldly transaction.
वसट्ट [वशार्त] 12. 6. pained in senses.
वसण [वृषण] 19. 11. a testicle.
वसभ [वृषभ] 19. 1. a bull
वसही [वसति] 35. 1. a residence, a halt.
वसीकरण [वशीकरण] 25.19. submitting by charm.
वंसीकलंक [वंशीकलंक ?] 26. 16. a hedge made of the net-work of bamboos. (c.)

वह [D.] 19. 12. a shoulder.

√वह [हन्] 25. 8. to kill.

वहण [वहन] 60. 5. draining.

वाउ [वायु] 15. 15. air.

वाउरिय [वागुरिक] 45. 3. a fowler.

√वागर [वि+आ+कृ] 38. 1. to expound.

वागुरय [वागुरा] 47. 10. a net

वाजीकरण 52. 20. the science of making persons virile and strong (c.)

वाडग [D.] 38. 10. a fold. an enclosure of land.

वायरासि [वल्करश्मि] 47. 6. a bark-rope (c)

वायध्व [वातिक] 5. 5. paralytic. (c)

वाल [वाल] 17. 2. hair.

वालय [वाल] 47. 11. hair.

वास [वर्ष] 16. 2. a country.

वास [वर्ष] 12. 6. a year

वासघर [वासगृह] 75. 10. a pleasure-hall

वाहिय [व्याधित] 52. 24. diseased.

वाही [व्याधि] 44. 13. a disease.

विआल [विकाल] 44. 13. evening.

विउल [विपुल] 8. 2. much big.

विकिट्ठ [विकृष्ट] 35. 1. far off

विग्गह [विग्रह] 75. 25. a body.

विघुट्ठ [विघुष्ट] 20. 24. proclaimed.

विज्ज [विद्या] 10.14. knowledge 25. 18. a lore.

विणास [विनाश] 23. 10. destruction.

विणिहाय [विनिघात] 22. 3. death.

√विणे [वि+नी] 19. 16. to finish.

विण्णय [विज्ञात] 27. 13. known, attained.

विच्चि [वृत्ति] 5. 15. mode of life.

विदिण्ण [वितीर्ण] 17. 2. given.

विदिय [विदित] 26. 18. known, conversant.

विद्धी [वृद्धि] 10. 4. interest

√विद्धंस [वि+ध्वंस्] 27. 7. to destroy; 8. 21. to digest.

विद्धंस [विध्वंस] 13. 14. destruction.

विप्पजढ [विप्रहीण] 70. 15. abandoned.

√विप्पलाय [वि+पलाय्] 21. 2. to run away.

विमण [विमनस्] 19. 19. distressed.

विम्हिय [विस्मित] 66. 23. surprised.

√वियङ्ग [वि+अङ्गय्] 20. 15. to cut off a limb.

वियार [विचार] 44. 11. access.

विराहिय [विरहित] 70. 2. abandoned, lone.

विरेयण [विरेचन] 11. 16. purging.

√विलव [वि+लप्] 21. 12. to weep.

विवत्ती [विवृत्ति] 22. 24. turning upside down.

विवाग [विपाक] 4. 4. the results, the fruits.

विवागसुय [विपाकसूत्र] 3. 17. the eleventh principal text of the Jain canon.

विसत्थ [विश्वस्त] 67. 16. confident.

विसम [विषम] 26. 15. uneven.

विसर [विस्वर] 20. 24. an unpleasant voice.

विसल्लकरण [विशल्यकरण] 61. 9. removing a thorn.

विसारय [विशारद] 16. 24. clever.

विसिर [D.] 60. 8. a kind of net.

विसेस [विशेष] 16. 22. mode.

√विसोह [वि+शोधय्] 61. 10. to find out.

/विस्सम्भ [वि+श्रंभ्] 34. 6. to put confidence.

विस्सम्भघायअ [विश्रंभघातक] 47. 23. One who kills by taking one in confidence.

/विहम्म [वि+हन्] 10. 6. to kill.

/विहर [वि+हृ] 3. 7. to take abode.

/विहाड [वि+घाट्य्] 8. 14. to open.

विहाण [विधान] 15. 10. birth.

विहाण [विधान] 36. 11. manner 79. 19. performance.

विहिअ [विहित] 16. 25. action.

√विइव्वय [वि+अति+व्रज्] 58. 3. to pass by.

वीयणीय [व्यजनक] 17. 20, a fan.

वीसर [विस्वर] 51. 14. unpleasant noise.

वुट्ठ [वृष्ट] 77. 13. showered.

वुत्त [उक्त] 8. 12. spoken.

√वेअ [विद्] 18. 13. to feel, to experience.

वेज्ज [वैद्य] 11. 4. a physician.

√वेढाव [वेष्ट्य्] 48. 21. to cover.

वेत्त [वेत्र] 47. 6. a cane.

√वेय [विद्] 9. 3. to feel.

वेयण [वेतन] 28. 19. wages.

वेयणा [वेदना] 9. 3. pain.

वेसासिय [विश्वस्य] 12. 19. fit to be trusted.

वेस्सिया [वेश्या] 23. 16. a harlot.

वोच्छिन्न [व्युच्छिन्न] 20. 19. brought to an end.

स [स्व] 21. 11. one's own.

सअ [शत] 3. 5. hundred.

सअ [स्वक] 11. 11. one's own.

सइर [स्वैर] 23. 18. of one's own sweet will.

सक्कार [सत्कार] 22. 12. reception.

√सक्कार [सत्कारय्] 35. 8. to receive.

सगड [शकट] 39. 12. a cart.

सगडिय [शकटिका] 8. 2. a small wagon.

संकला [शृंखला] 47. 3. a chain.

संकोडिय [संकोटित] 48. 7. contracted.

संगय [संगत] 16. 25. proper.

/संगोघ [सम्+गोपाय्] 22. 10. to protect.

सचक्खु [सचक्षुष्] 5. 12. one possessing an eye.

सच्छन्द [स्वच्छन्द] 23. 18. self-will.

सजण [स्वजन] 21. 11. a relative.

सज्झाय [स्वाध्याय] 51. 14. one's own studies.

/संचाय [D.] 11. 23. to be able.

संजम [संयम] 76. 21. constraint.

संजुत्त [संयुक्त] 63. 7. joined.

संजोअ [संयोग] 67. 22. union.

√सड [शद्] 13. 4. to fall.

सडिय [शाटित] 51. 10. decayed.

सणाह [सनाथ] 18. 25. one having a master or a protector.

संठिय [संस्थित] 26. 15. situated.

संडपट [D.] 47. 13. a rogue.

संडीसअ [संदंशक] 70. 7. tongs.

सण्ह [सूक्ष्म] 58. 18. small.

सत्त [सप्त] 3. 10. seven.

सत्तम [सप्तम] 15. 7. seventh.

सत्तरस [सप्तदश] 43. 13. seventeenth.

सत्तरसम [सप्तदश] 28. 4. seventeenth.

सत्तसिक्खावइय [सप्तशिक्षाव्रतिक] 76. 1. consisting of seven Siksha-vratas.

सत्तावन्न [सप्तपञ्चाशत्] 40. 20. fifty-seven.

सत्तुस्सेह [सप्तोत्सेध] 3. 10. one whose height is of seven spans.

सत्थकोस [शस्त्रकोश] 11. 11. a box of surgical instruments.

सत्थवाह [सार्थवाह] 10. 9. a merchant owning a caravan.

सत्थोवाडिय [शस्त्रावपाटित] 48. 9. cutting open with weapons.

सद्द [शब्द] 5. 19. a sound.

सद्दवेही [शब्दवेधिन्] 26. 22. one who can take aim at the object on hearing its sound.

√सद्दह [श्रद्+धा] 75. 22. to confide.

√सद्दाव [शब्दापय्] 10. 21. to call.

सद्धिं [सार्धम्] 3. 5. with.

सन्त [सत्] 34. 8. riches.

सन्त [श्रान्त] 11. 25. tired physically.

सन्तिहोम [शान्तिहोम] 43. 1. a sacrifice for the pacification of evil influences.

√संथर [सं+स्तृ] 78. 14. to spread.

संथारग [संस्तरक] 78. 14. a seat.

√संदिस [सम्+दिश्] 7. 3. to inform.

संधिच्छेय [संधिच्छेद] 27. 2. one who tears open the wall.

संनिविट्ठ [संनिविष्ट] 26. 16. situated, 18. 24. supported.

सप्प [सर्प] 8.15. a reptile.

समअ [समय] 3. 1. period. (N.)

समण [श्रमण] 3. 3. an ascetic.

√समज्जिण [सम्+अर्जय्] 10. 15. to earn.

समजोइभुय [समज्योतिर्भूत] 40. 22. as hot as fire.

समाण [समान] 5. 18. simultaneously with *i. e.* as soon as

√समायर [सम्+आ+चर्] 9. 15. to do.

समायार [समाचार] 10. 15. action.

/समासास [सम्+आ+श्वस्] 20. 9. to console.

समाहि [समाधि] 15. 25. the peace of mind, mental concentration.

समुक्खित्त [समुत्क्षिप्त] 29.25. thrown out, drawn.

समुदअ [समुदय] 22. 12. pomp.

समुदाणिय [समुदानिक] 18. 14. alms.

समुद्द [समुद्र] 30. 2. the sea.

/समुप्पज्ज [सम्+उत्+पद्] 8. 25. to be produced.

समुल्लालिय [समुल्लालित] 29. 26. brandished.

समुल्लावक [समुल्लापक] 53. 24. a talk.

समोसढ [समवसृत] 17. 11. arrived.

√समोसर [सम्+अव+सृ] 5. 10 to arrive.

सपत्त [संप्राप्त] 3.16. arrived.

संपरिवुड [संपरिवृत] 3. 6. surrounded.

संपत्ति [संप्राप्ति] 20. 8. attainment.

√संपेह [सं+प्र+ईक्ष्] 13. 1. to look about, to think.

संभग्ग [संभग्न] 24. 20. broken.

संभंत [संभ्रान्त] 14. 6. agitated.

संमाणिय [संमानित] 20. 19. honour.

सय [शत] 9.23. a hundred.

सयणिज्ज [शयनीय] 70. 2. a bed.

सयहत्थ [स्वहस्त] 77. 8. his own hand.

सयंरज्जसुक्का [स्वयंराज्यशुल्का] 67. 9- herself carrying the price of a kingdom.

सर [शर] 29. 25. an arrow.

सरासण [शरासन] 17. 24. a bow.

सरिस [सदृश] 67. 21. fitting.

सरीरग [शरीरक] 10. 17. a body.

सरीसव [सरीसृप] 15. 2. a reptile.

सललिय [सललित] 16. 25. amorous.

सलाहणिज्ज [श्लाघनीय] 67. 21. worthy to be praised.

सल्लहत्त [शल्यहृत्य] 52. 12. the science of removing arrows (c.)

संलेहणा [संलेखना] 79. 21. a fast.

√संलव [सम्+लप्] 7. 24. talk.

संलाप [संलाप] 16. 25. conversation.

सवत्ती [सपत्नी] 63. 21. a co-wife.

सव्व [सर्व] 4. 22. all.

सव्वओ [सर्वतः] 21. 1. on all sides.

सव्वोउय [सर्व+ऋतुक] 4. 22. of all seasons.

संवच्छर [संवत्सर] 43. 3. a year.

√संवड्ढ [सम्+वृध्] 22. 10. to bring up.

ससय [शशक] 38. 8. a rabbit.

संसुमार [सुंसुमार] 15. 10. an aquatic monster.

सहस्स [सहस्र] 15. 11. a thousand.

सहस्सखुत्तो [सहस्रकृत्वः] 15. 11. thousand-fold.

सहस्सलंभा [सहस्रलाभा] 17. 2. one whose fee for the night is thousand coins.

साइम [स्वादिम] 8. 2. tasty things.

साउणिय [शाकुनिक] 58. 17. a bird-catcher.

साग [शाक] 59. 8. a vegetable.

सागरोवम [सागरोपम] 12. 8. a time-measure.

साडग [शाटक] 71. 24. cloth.

साडण [शाटन] 12. 25. aborting.

साडिय [शाटिका] 55. 3. a garment.

साम 34. 5. pacification.

सामण्ण [श्रामण्य] 15. 24. mookhood.

सामी [स्वामिन्] 13. 23. a lord.

√सारक्ख [सम्+रक्ष्] 22. 10. to protect.

सालाग [शालाक्य] 52. 19. the science in which the needle is used.

सावएज्ज [स्वापतेय] 34. 8. riches.

सास [श्वास] 10. 19. asthama.

सासिल्ल [श्वास+इल्ल] 51. 10. a person suffering from asthama.

साहट्टु [संघार्य] 24. 18. having brought together.

√साहर [सम्+आ+हृ] 65. 12. to bring.

साहस्सिअ [साहसिक]14.23. overbearing, adventurous.

√सिक्खाव [शिक्षय्] 25. 11. to teach.

सिंघ [सिंह] 38. 9. a lion.

सिंघाडग [शृंगाटक] 10. 24. a meeting-place.

√सिज्झ [सिध्] 45. 6. to attain absolution. 16. 2. to accomplish.

सिणेह [स्नेह] 11. 15. oil.

सिणेहपाण [स्नेहपान] 11. 15. making one drink oil.

सिरावेह [शिरावेध] 11. 18. opening of veins.

सिरोवत्थि [शिरोबस्ति] 11. 18. keeping oil on the head.

सिला [शिला]47.8. a stone.

सिलिया [शिलिका] 11. 20. small pieces of particular herbs. (c.)

सिवहत्थ [शिवहस्त] 52. 20. having hands that bring health.

सीअ [शीत] 69. 14. cold.

सीय [शिबिका] 68. 12. a palanquin.

सीस [शीर्ष] 5.13. a head.

सीसग [सीसक] 46. 6. lead.

सीसगभम [शिष्यकभ्रम] 34. 7. a pupil only apparently (c.)

सीह [सिंह] 14. 22. a lion.

सीहु [सीधु] 19. 15. a kind of wine prepared from molasses.

सुइ [स्मृति] 24. 6. recollection.

सुक्क [शुष्क] 19. 18. dry.

सुक्क [शुल्क] 67. 23. price.

√सुण [श्रु] 5. 20. to hear.

सुण्हा [स्नुषा] 28. 1. a danghter-in-law.

सुत्त [सुप्त] 16. 23. asleep.

सुत्त [सूत्र] 47. 11. thread.

सुत्तजागर [सुप्तजागृत] 77. 22. awakened after sleep.

सुत्तबन्धण [सूत्रबन्धन] 60. 9. a thread-net.

सुद्द [शूद्र] 43. 2. Sudra.

सुद्धप्पावेस [शुद्धप्रवेश] 67. 12. with clean dress.

सुमिण [स्वप्न] 75. 10. a dream.

सुय [शून] 51. 10. swollen.

सुयक्खंध [श्रुतस्कन्ध] 4. 3. the division of the holy text.

सुलद्ध [सुलब्ध] 53. 22. well-obtained.

सुर [सुरा] 19. 14. wine.

सुरूव [सुरूप] 17. 6. handsome.

सुह [सुख] 4. 4. good acts.

सुहपसुत्ता [सुखप्रसुप्ता] 70. 2. happily asleep.

सुहंसुहेणं [सुखंसुखेन] 19. 3. happily.

सुहहत्थ [सुखहस्त] 52. 20. having happiness-giving hands.

सुहासण [शुभासन] 67. 16. a goodly seat.

सूली [शूलि] 25. 2. gallows.

सूल [शूल] 10. 19. pain.

सूर [शूर] 26. 22. brave.

सूयरत्ता [शूकरत्व] 36.21.t he state of a pig.

सूइ [सूचि] 47. 17. a needle.

सेट्ठि [श्रेष्ठिन्] 10. 9. a rich person.

सेय [श्वेत] 55. 8. white.

सेय [श्रेयस्] 12.24. better.

सेयापीअ [श्वेतपीत] 68. 20. white and yellow *i. e.* silver and gold.

सेल [शैल] 26. 17. a hill.

सेवं [तद्+एवं] 74. 5. just so.

सोअ [शोक] 23. 4. grief.

सोगिल [शोफवत्] 51. 10. a person suffering from swollen limbs.

सोम [सौम्य] 76. 9. pleasing.

सोणिय [शोणित] 13. 9. blood.

सोणियत्त [शोणितत्व] 8 21. the form of blood.

सोलस [षोडश] 10. 17. sixteen.

सोलसम [षोडश] 28. 4. sixteenth.

√सोल्ल [शूल्य्] 29. 5. to bake by means of a pointed wire.

सोल्ल [शूल्य] 19. 13. roasted on a pike.

√सोह [शुभ्] 6. 28. to appear beautiful.

हट्ठ [हृष्ट] 6. 27. pleased.

हडाहड [D.] 5. 13. very much.

हडी [हडि] 47.3. a wooden frame to fix the feet of a prisoner in (c.)

हत्थ [हस्त] 5. 6. a hand.

हत्थछिन्नअ [हस्तछिन्नक] 48. 8. cutting of hands.

हत्थुण्डुय [हस्तान्दूक] 47. 3. hand-cuffs.

हत्थारोह [हस्तिन्+आरोह] 17. 20. a person controlling the elephant.

हत्थी [हस्तिन्] 17. 17. an elephant.

हन्ता [हन्त] 4. 15. an interjection of surprise etc.

√हम्म [D.] 18. 5. to beat.

हरिय [हरित] 59. 7. green.

हव्वं [D.] 7. 6. quickly.

हियउड्डावण [हृदय-उड्डापन] 25. 18. maddening

हियडण्डअ [हृदयमांसपिण्ड=D.] 42. 25. the flesh of the heart.

हिल्लिरी [D.] 60. 8. a kind of net.

हुंड [D.] 5. 5. misshapen or ugly in all limbs. (c.)

हेट्ठा [अधस्तात्] 39. 12. downward.

हेट्ठामुह [अधोमुख] 48. 4. with face turned downward.

हेरंग [D.] 59. 3. a kind of fish-preparation.

होत्था [√हो past tense] 3. 1. was.